

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის

მაცნე

675-25/9
1983

Handwritten signature

*46
675-25/9*

ეკონომიკისა და
სამართლის
სერია

1. 1983

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის „მაცნე“,
ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1988, № 1

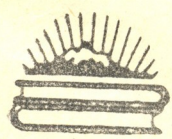
საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის შტატი

ИЗВЕСТИЯ АКАДЕМИИ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

ეკონომიკისა და
სამართლის
სერია

СЕРИЯ
ЭКОНОМИКИ И
ПРАВА

ჟურნალი დაარსებულია 1980 წელს
Журнал основан в 1980 году
გამოდის 3 თვეში ერთხელ
Выходит раз в 3 месяца

1. 1983

ბაზოვცემლოზა „მეცნიერება“
ИЗДАТЕЛЬСТВО «МЕЦНИЕРЕБА»

თბილისი
ТБИЛИСИ

სარედაქციო კოლეგია: ა. გუნია (რედაქტორი), თ. გამყრელიძე, მ. გველესიანი, პ. გუგუშვილი, გ. თოდუა, თ. ლილუაშვილი, ი. მიქელაძე, გ. ნადარეიშვილი, ი. ფუტყარაძე, თ. შავგულიძე (რედაქტორის მოადგილე), თ. ჩიკვაძე (რედაქტორის მოადგილე). ლ. ჩიქავა.

პასუხისმგებელი მდივანი ა. შენგელია

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ: Гуния А. Л. (редактор), Гамкrellidze O. K., Гвелесиани М. И., Гугушвили П. В., Лилуашвили Т. С., Микеладзе И. С., Надареишвили Г. Н., Путкарадзе Я. В., Тодуа Г. С., Чикава Л. Л., Чикваидзе Т. Н. (зам. редактора), Шавгулидзе Т. Г. (зам. редактора).

Ответственный секретарь А. Л. Шенгелия

„საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე“,
ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1983, № 1

რედაქციის მისამართი: თბილისი, 380007, მახარაძის ქ. № 14
Адрес редакции: Тбилиси, 380007, ул. Махарадзе, 14
ტელეფონი 37-95-46 телефон

გადაეცა წარმოებას 5.1.83; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 5.5.83; შეკვ. № 31; ანაწყობის ზომა 77×111/2; ქაღალდის ზომა 70×1081/16; მაღალი ბეჭდვა; ნაბეჭდი თაბახი 9,8; სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 8,1; უე 08143; ტირაჟი 1260;

*

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

*

საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

შინაარსი

ეკონომიკა

ჯ. შათირიშვილი , ზედნადები ხარჯების აღრიცხვის სრულყოფის მეთოდოლოგიურ-ორგანიზაციული საკითხები სოფლის მეურნეობაში	5
ლ. გვენეტაძე , ქედის რაიონის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების კონცენტრაციისა და სპეციალიზაციის შემდგომი გარღვევების საკითხები	16
ზ. ვაშაძიძე , აგროსამრეწველო გაერთიანებების როლი სპეციალიზაციის გარღვევისა და კონცენტრაციის დონის ამაღლებაში	26
ლ. გუგუშვილი , საქართველოს მრეწველობის კვალიფიციური მუშათა კადრები დიდი სამამულო ომის პერიოდში	38
დ. ახალაია, ბ. რაიჩინაძე , სოციალისტური წარმოების მართვის პროცესის შინაარსის ანალიზი	50
ძ. წიკლაური, ლ. პაპუნიძე , მიწის ფონდები და მისი გამოყენების ეკონომიკური ეფექტიანობა (შუახევის რაიონის მაგალითზე)	56
ო. კანდელაკი , წარმოებით ურთიერთობათა კვლავწარმოებისა და მათი სისტემის პრინციპების შესახებ	64
რ. მითაიშვილი, თ. გორგოჯი , საავტომობილო ტრანსპორტით მგზავრთა გადაყვანის დარგობრივი და ტერიტორიალური დაგეგმვის საკითხები	71

სამართალი

ბ. ლეჟავა , დანაშაულობის პრობლემის აქტუალობა და საზოგადოებრივი აზრი	83
პ. პიროგოვი , დანაშაულობის თავიდან აცილებაში კორდინაციის ცნებისათვის	92
პ. ნაჭუჭია , ფილოსოფიასთან სისხლის სამართლის მეცნიერების „გაუშუალებელი“ კავშირის საკითხისათვის	104

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИКА

Д. А. ШАТИРИШВИЛИ, Методологические и организационные вопросы совершенствования учета накладных затрат в сельском хозяйстве	5
Л. И. ГВЕНЕТАДЗЕ, Вопросы дальнейшего углубления концентрации и специализации сельскохозяйственного производства Кедского района	16
З. А. ВАШАКИДЗЕ, Роль агропромышленных объединений в углублении специализации и повышении уровня концентрации сельскохозяйственного производства	26
Л. И. ГУГУШВИЛИ, Квалифицированные рабочие кадры промышленности Грузинской ССР в период Великой Отечественной войны (1941—1945 гг.)	38
Д. К. АХАЛАЯ, А. В. РАЙЧЕНКО, Анализ содержания процесса управления социалистическим производством (теоретический аспект)	50
К. М. ЦИКЛАУРИ, Л. Ш. ПАПУНИДЗЕ, Земельные фонды и экономическая эффективность их использования	56
О. Е. КАНДЕЛАКИ, О принципах воспроизводства производственных отношений и их систем	64
Р. Л. МИТАИШВИЛИ, Т. Ш. ГОРШКОВ, Вопросы отраслевого и территориального планирования перевозок пассажиров автомобильным транспортом	71

ПРАВО

Г. Ш. ЛЕЖАВА, Актуальность проблемы преступности в общественном мнении	83
В. Н. ПИРОГОВ, О понятии координации в предупреждении преступности	92
Г. И. НАЧКЕБИЯ, К вопросу «опосредственной» связи науки уголовного права с философией	104

ჯამალ ზათირიზილი

**ზედნადები ხარჯების აღრიცხვის სრულყოფის მეთოდოლოგიურ-
ორგანიზაციული საკითხები სოფლის მეურნეობაში**

17.693

სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა, ისე როგორც ნებისმიერ სოციალისტურ საწარმოთა მეურნეობრივი საქმიანობის ნორმალურად წარმართვა და საჭირო შედეგების მიღება მოითხოვს გარკვეული სახის და სიდიდის დანახარჯებს, რომელთა გაწევა ხდება მეურნეობრივი საქმიანობის ყველა სტადიაზე (მომარაგება-დამზადება, წარმოება, რეალიზაცია, ცხადია), სხვადასხვა დანიშნულებითა და სიდიდით.

ყოველი სოციალისტური საწარმო, მეურნეობრივი საქმიანობის პროცესში, მართვის ფუნქციისა და სამეურნეო მომსახურების განხორციელებისათვის ეწევა გარკვეულ დანახარჯებს. წარმოების რაციონალური ორგანიზაციისა და მეურნეობის მიერ მაღალი საწარმოო ეკონომიკურ-ფინანსური შედეგების მიღწევის ინტერესები განაპირობებს, როგორც მთლიანად მეურნეობის, ისე მისი ცალკეული დარგების (დარგობრივი) მართვის აუცილებლობას.

მეურნეობის მმართველობის (მმართველობის სფეროს) ხარჯებს მიეკუთვნება საწარმოს სამეურნეო საქმიანობის საერთო ხელმძღვანელობის განხორციელებასთან დაკავშირებით გაწეული ხარჯები, რომელიც უშუალოდ არ მონაწილეობს პროდუქციის შექმნაში და, თავიანთი შინაარსიდან გამომდინარე, არ შეიძლება მიეკუთვნოს საშუალებათა წრებრუნვის ერთ რომელიმე სტადიას, რადგან იგი საჭიროა წრებრუნვის ყველა სტადიის მომსახურებისათვის და თანაბრად გაიწევა მთელი სამეურნეო საქმიანობის რაციონალურ ხელმძღვანელობაზე, რომ არ დაირღვეს წარმოების ნორმალური ფუნქციონირება და უზრუნველყოფილი იქნეს საშუალებათა წრებრუნვის პროცესის უწყვეტობა. ეს ხარჯები წარმოების სფეროს დანახარჯებისაგან განსხვავებით, არამწარმოებლურია. ისინი ჩამოიწერება წარმოების ხარჯებში და ანაზღაურდება წარმოების შედეგად მიღებული ზედმეტი პროდუქტის ანგარიშზე.

სოციალისტურ სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა საწარმოო საქმიანობის რაციონალური ორგანიზაცია, მთლიანად მეურნეობის მმართველობა—ორგანიზაცია და მომსახურებასთან ერთად, წრებრუნვის საწარმოო სტადიაზე საჭიროებს ცალკეული დარგების და საწარმოო ქვედანაყოფების მართვისა და მომსახურების სწორ ორგანიზაციას, ამ მიზნით გაიწევა გარკვეული სიდიდის ხარჯები, რომლებიც მიმართულია საწარმოო პროცესების ხელმძღვანელობის, კონტროლისა და მომსახურების ფუნქციების განსახორციელებლად და რომელსაც შეიძლება ეწოდოს წარმოების მართვისა და მომსახურების ანუ დარგობრივი მმართველობის ხარჯები. დარგობრივი მმართველობის ხარჯები, წარმოების სფეროს სხვა დანახარჯებისაგან განსხვავებით, უშუალოდ არ მონაწილეობს პროდუქციის წარმოების ტექნოლოგიურ პროცესებში და, ამდენად, წარმოებისათვის ზედნადებ ხარჯებს წარმოადგენს.

სოციალისტურ საწარმოთა, მათ შორის სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა საქმიანობის პრაქტიკაში, გარდა მმართველობის სფეროს და დარგობრივი მმართველობის ხარჯებისა, ადგილი აქვს ისეთი გაუთვალისწინებელ-დაუგეგმავი ხარ-

კ. მარქსის სახ. საქ. სსრ
სახელმწიფო რესპუბლიკა

ჯების წარმოშობასაც (მეურნეობის არასწორი მმართველობისა და წარმოების დაბალი კულტურის, მუშაკთა დაუდევრობის, უბასუხისმგებლობისა და სხვათა შედეგად), რომლებიც ზიანს აყენებენ მეურნეობის ეკონომიკას და აუარესებენ მის სამეურნეო-ეკონომიკურ და საწარმოო-ფინანსურ მაჩვენებლებს. მეურნეობისათვის ამ უსარგებლო ხარჯებს სააღრიცხვო-ეკონომიკურ კლიტერატურაში უწოდებენ არამწარმოებლურ (არასაწარმოო) ხარჯებს.

მმართველობის სფეროს და დარგობრივი მმართველობის, აგრეთვე არასაწარმოო ხარჯების ერთობლიობა შეადგენს მეურნეობის ზედნადებ ხარჯებს, რომელთა სიდიდე და გავლენა წარმოებულ პროდუქციის თვითღირებულების დონეზე დიდადაა დამოკიდებული მმართველის რაციონალურ ორგანიზაციაზე; სახსრებისა და საშუალებების ყაირათიან ხარჯვაზე და ეკონომიის რეჟიმის დაცვაზე, მეურნეობისათვის არამწარმოებლური ხარჯების ზედმეტობის ლიკვიდაციაზე და სხვ.

ზედნადები ხარჯების კატეგორია წარმოიქმნება სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა ძირითადი სამეურნეო საქმიანობის დანახარჯების მიზნობრივი დანიშნულების მიხედვით კლასიფიკაციასთან დაკავშირებით, რომელიც დაფუძნებულია იმაზე, თუ რასთან დაკავშირებით ხდება დანახარჯის გაწევა და როგორ დამოკიდებულებაში იმყოფება იგი წარმოების ტექნოლოგიურ პროცესთან.

იმის გამო, რომ ზედნადები ხარჯების ჯგუფში მმართველობისა და მომსახურების (საერთო საწარმოო და საერთო სამეურნეო) ხარჯებთან ერთად გაერთიანებულია მეურნეობის ანგარიშში ჩამოწერილია მატერიალურ ფასეულობათა გაფუჭებით, დანაკარგებით და სხვა მსგავსი მიზეზებით გამოწვეული ხარჯებიც, რომლებიც, სამეურნეო-ეკონომიკური თვალთახედვით, წარმოებისათვის სრულიად უსარგებლოა, მოცემული სახელწოდება სრულყოფილად ვერ გამოხატავს ამ ჯგუფში აღრიცხული ხარჯების შინაარსს. ამიტომ, ზოგიერთი ავტორი საჭიროდ მიიჩნევს დანახარჯების კლასიფიკაციიდან ტერმინ „ზედნადები ხარჯების“ საერთოდ ამოღებას.

ჩვენი აზრით, სააღრიცხვო-ეკონომიკური ტერმინოლოგიიდან „ზედნადები ხარჯების“ ტერმინის ამოღების საკითხი პრინციპული მეცნიერული განსჯის საკითხად არ მიგვაჩნია, რამდენადაც ზოგჯერ მისი გამოყენება შეესატყვისება დანახარჯის არსისა და დანიშნულების სწორად წარმოსახვას, მაგრამ საჭირო და აუცილებელია, რომ ზედნადებ ხარჯებში ცალ-ცალკე იქნეს გამოყოფილი შინაარს-დანიშნულების მიხედვით ერთმანეთისაგან სრულიად იზოლირებული დანახარჯების ორი ჯგუფი: 1) მეურნეობრივ-დარგობრივი მმართველობისა და მომსახურების და 2) უსარგებლო ხარჯები.

მიზნობრივი დანიშნულების მიხედვით დანახარჯთა ახლებური კლასიფიკაცია („ძირითადი დანახარჯები“, „მეურნეობრივ-დარგობრივი მმართველობისა და მომსახურების ხარჯები“ და „უსარგებლო ხარჯები“) ეკონომიკურად უფრო დასაბუთებულია. მათი ცოდნა საშუალებას იძლევა დანახარჯთა ჯგუფების სათანადო ეკონომიკური ანალიზის საფუძველზე და წარმოების ორგანიზაციისა და მეურნეობის ხელმძღვანელობის დონის გაუმჯობესების კვალობაზე დაისახოს სწორი ღონისძიებები ძირითადი, უფრო მეტად კი მმართველობისა და მომსახურების ხარჯების შემცირებისა და უსარგებლო ხარჯების მთლიანად ლიკვიდაციისათვის, რაც ხელს შეუწყობს მეურნეობის ფინანსურ-ეკონომიკური მაჩვენებლების გაუმჯობესებას და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ხარისხისა და ეფექტიანობის ამაღლებას.

ზედნადები ხარჯების კლასიფიკაცია სრულყოფას საჭიროებს პროდუქციის თვითღირებულებაში შესატანადაც.

სააღრიცხვო-ეკონომიკური საქმიანობის თეორიასა და პრაქტიკაში დანახარჯებს პროდუქციის თვითღირებულებაში შესატანად ყოფენ ორ ძირითად ჯგუფად: პირდაპირ დანახარჯებად და არაპირდაპირ ხარჯებად. სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებში დანახარჯების ასეთი დაყოფის საფუძველია წარმოების დიდი სირთულე და ამის გამო ერთი საწარმოო პროცესის განმავლობაში ერთმანეთისაგან თვისობრივად განსხვავებული პროდუქტების მიღება.

სააღრიცხვო მეცნიერების განვითარების დღევანდელი დონე მოითხოვს, რომ თვითღირებულებაში შეტანის წესის მიხედვით დანახარჯების კლასიფიკაციას მიეცეს მეცნიერული საფუძველი, რომელიც, ეკონომიკური გავებით, პირდაპირი დანახარჯების შინაარსს მაქსიმალურად დაახლოებს ძირითადი დანახარჯების შინაარსთან. ამიტომ, აღნიშნული ნიშნით კლასიფიკაციას საფუძველად უნდა დაედოს არა საანგარიშო-ტექნიკური, არამედ ეკონომიკური პრინციპი.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, არაპირდაპირი ხარჯები უმთავრესად მოიცავს წარმოების ზედნადებ ხარჯებს, ამდენად, ისინი წარმოგვიდგება, როგორც სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ძირითადი დარგების, მთლიანად მეურნეობის მმართველობა-მომსახურებაზე გაწეული, აგრეთვე წარმოების არარაციონალური ორგანიზაციისა და მეურნეობის ხელმძღვანელობის დაბალი დონის, საქმისადმი უბასუხისმგებლო დამოკიდებულებას შედეგად წარმოშობილი ხარჯების ერთობლიობა, რაც საკალკულაციო ობიექტებზე ნაწილდება წინასწარ დადგენილი ხერხებითა და მეთოდებით.

სააღრიცხვო-ეკონომიკურ ლიტერატურასა და პროდუქციის თვითღირებულების საკალკულაციო მუხლების ნომენკლატურაში არაპირდაპირი ხარჯები წარმოდგენილია ორი მუხლით — „საერთო საწარმოო ხარჯები“ და „საერთო სამეურნეო ხარჯები“, რომლებიც სრულყოფილად ვერ გვიჩვენებენ ამ მუხლებში ასახული ხარჯების ნამდვილ რაობას. ამასთანავე, საჭირო და მიზანშეწონილია თვით მუხლების სახელწოდებათა სრულყოფაც. კერძოდ, საერთო საწარმოო ხარჯებს უმჯობესია ვუწოდოთ წარმოების მმართველობისა და მომსახურების ანდა დარგობრივი მმართველობისა და მომსახურების ხარჯები, ხოლო საერთო სამეურნეო ხარჯებს კი, შესაბამისად, მეურნეობის მმართველობისა და მომსახურებისა.

ამგვარად, ჩვენ მიერ ზემოთ მოტანილი მსჯელობისა და გამოთქმული წინადადებების საფუძველზე, მიზანშეწონილია ზედნადები ხარჯები, პროდუქციის თვითღირებულებაში შესატანად, კლასიფიცირდეს შემდეგი მუხლების სახით: 1) წარმოების მმართველობისა და მომსახურების (ან დარგობრივი მმართველობისა და მომსახურების) ხარჯები; 2) მეურნეობის მმართველობისა და მომსახურების და 3) უსარგებლო ხარჯები. აღნიშნული კლასიფიკაცია ყველაზე სრულყოფილად ასახავს ხარჯების შინაარსს და იძლევა ღრმა ეკონომიკური ანალიზის ჩატარების საშუალებას მის შესამკირებლად სწორი ღონისძიებების დასახვა-განხორციელებისათვის.

როგორც აღვნიშნეთ, სააღრიცხვო-ეკონომიკურ ლიტერატურასა და სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა ბუღალტრული აღრიცხვის პრაქტიკაში ზედნადები ხარჯები დაყოფილია ორ ძირითად ჯგუფად — საერთო საწარმოო და საერთო სამეურნეო ხარჯებად. ხარჯების შინაარსისა (მომკველობისა) და სახელწოდების ურთიერთ რაციონალური შესატყვისობის ინტერესებიდან გამომდინ-

ნარე, უფრო მიზანშეწონილად და ეკონომიკური თვალთახედვით გამართლებულად მიგვაჩნია, აღნიშნული ხარჯები ბუღალტრულ აღრიცხვაში, აგრეთვე საანალიზო და საკონტროლო საქმიანობაში აისახოს შემდეგი ჯგუფების სახით: 1) წარმოების (დარგობრივი) მმართველობისა და მომსახურების (ნაცვლად საერთო საწარმოო ხარჯებისა); 2) მეურნეობის მმართველობისა და მომსახურების (ნაცვლად საერთო სამეურნეო ხარჯებისა, მისგან ე. წ. არამწარმოებლური ხარჯების ცალკე გამოყოფით) და 3) უსარგებლო ხარჯები, რომელიც მოქმედი დებულებით აღირიცხება საერთო სამეურნეო ხარჯების შემადგენლობაში „არამწარმოებლური ხარჯების“ სახელწოდებით.

სოფლის მეურნეობაში წარმოების (დარგობრივი) მმართველობის და მომსახურების ხარჯებს მიეკუთვნება წარმოების ცალკეული დარგების ხელმძღვანელობასა და მომსახურებასთან დაკავშირებით გაწეული ხარჯები, აგრეთვე ზოგიერთი საწარმოო ხასიათის დანახარჯები, რომელთა უშუალოდ მიკუთვნება ამა თუ იმ კულტურაზე ან პროდუქციის სახეზე ვერ ხერხდება იმის გამო, რომ იგი ეკუთვნის მთლიანად დარგს ან საწარმოო ქვედანაყოფს.

წარმოების მმართველობისა და მომსახურების ხარჯების ბუღალტრული აღრიცხვა წარმოებს მოქმედი ანგარიშთა გეგმით გათვალისწინებულ № 25 სინთეზურ ანგარიშში, რომელიც ამჟამად იწოდება „საერთო საწარმოო ხარჯების“ ანგარიშად. როგორც წესი, ანგარიშის მარცხენა მხარეს (დებეტში) წლის განმავლობაში აისახება ამ მიზნით გაწეული ხარჯები, ხოლო წლის ბოლოს ანგარიშის კრედიტით წარმოებს აღრიცხული ხარჯების განაწილება კონკრეტულ დარგებსა და კულტურებზე (საკალკულაციო ობიექტებზე).

წარმოების მმართველობისა და მომსახურების ხარჯები ბუღალტრულ აღრიცხვაში დარგობრივი ნიშნის მიხედვით იყოფა: მემცენარეობის მმართველობისა და მომსახურების ხარჯები, მეცხოველეობის მმართველობისა და მომსახურების ხარჯები, აგრეთვე სამრეწველო წარმოების მმართველობისა და მომსახურების ხარჯები.

უკანასკნელი ჯგუფის გამოყოფა ხდება იმ შემთხვევაში, როცა ეს ხარჯები ცალკე არ აღირიცხება „სამრეწველო წარმოების“ (№ 20) ანგარიშზე. საერთოდ კი, როგორც პრაქტიკამ გვიჩვენა, უფრო მიზანშეწონილია ამ სახის ხარჯები აღრიცხულ იქნეს არა წარმოების მმართველობისა და მომსახურების ხარჯების ანგარიშში (№ 25), არამედ „სამრეწველო წარმოების“ (№ 20) ანგარიშში გახსნილ სპეციალურ ანალიზურ ანგარიშზე.

მეურნეობის სპეციალიზაციისა და ცალკეული დარგების მოცულობისაგან დამოკიდებულებით დარგობრივი მმართველობისა და მომსახურების ხარჯები შეიძლება აღრიცხულ იქნეს უფრო პატარა ჯგუფებად. მაგალითად, მეურნეობებში, სადაც ორგანიზებულია მებოსტნეობის სასათბურე მეურნეობა, მემცენარეობის მმართველობის და მომსახურების ხარჯებიდან შეიძლება ცალკე გამოიყოს და აღირიცხოს დახურული გრუნტის მებოსტნეობის მმართველობისა და მომსახურების ხარჯები. ასევე, სპეციალიზებულ მეფრინველეობის მეურნეობებში გვექნება მმართველობის და მომსახურების ხარჯები მეფრინველეობაში და ა. შ. შეიძლება ადგილი ექნეს აგრეთვე დარგობრივი მმართველობისა და მომსახურების ხარჯების ბრიგადებისა და ფერმების მიხედვით დაყოფას. ასეთ შემთხვევაში, მემცენარეობის მმართველობისა და მომსახურების ხარჯების აღრიცხვაში ცალკე-ცალკე გამოიყოფა დარგობრივი (სადარგო) ხარჯები, რომლებიც მთლიანად დარგს მიეკუთვნება და საერთო ბრიგადული ხარჯები,

რომლებიც მხოლოდ ბრიგადას უნდა მიეკუთვნოს. მეცხოველეობაში შესაბამისად გვექნება — დარგობრივი და საერთო საფერმო ხარჯები.

წარმოების მმართველობისა და მომსახურების ხარჯების აღსარიცხავად, თითოეულ სუბანგარიშთან იხსნება შესაბამისი ანალიზური ანგარიში. ანალიზური ანგარიშები შეიძლება გაიხსნას ხარჯების წარმოშობის ადგილის მიხედვითაც. მაგალითად: საერთო ბრიგადული (ბრიგადის მმართველობის) ხარჯები, საერთო საფერმო (ფერმის მმართველობის) ხარჯები და ა. შ. ეს კი იმაზე მიუთითებს, რომ მმართველობა-მომსახურების ხარჯები აღირიცხება როგორც მთლიანად დარგის, ისე მეურნეობის ქვედანაყოფების მიხედვითაც.

ხარჯების აღრიცხვის ასეთი მეთოდი შეიძლება გარკვეულად ართულებს ანალიზური აღრიცხვის წარმოებას, მაგრამ, სამაგიეროდ, იგი ერთი მხრივ, უზრუნველყოფს დიდ სიზუსტეს ხარჯების განაწილებაში, ხოლო მეორე მხრივ, და რაც ყველაზე მთავარია, აღრიცხვის ამგვარი ორგანიზაცია შეესაბამება სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებში შიგამეურნეობრივი ანგარიშის დანერგვისა და განხორციელების პრინციპებს.

მეურნეობის მმართველობისა და მომსახურების ხარჯები, რომლებიც სააღრიცხვო-ეკონომიკურ ლიტერატურასა და ბუღალტრული აღრიცხვის პრაქტიკაში დღემდე იწოდება საერთო სამეურნეო ხარჯებად, მოიცავს მთლიან მეურნეობის მმართველობასა და მომსახურებასთან დაკავშირებით გაწეულ ხარჯებს.

სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა ბუღალტრული აღრიცხვის თანამედროვე ორგანიზაციაში მეურნეობის მმართველობისა და მომსახურების ხარჯები, მათი ეკონომიკური შინაარსის მიხედვით, დაყოფილია სამ ჯგუფად:

ა) მეურნეობის მმართველობის ხარჯები, რომელიც გაიწევა მთლიანად მეურნეობის მმართველობითი ფუნქციების შესრულებასთან დაკავშირებით.

ბ) სამეურნეო ხარჯები, რომელიც დაკავშირებულია მთლიანად მეურნეობის მომსახურებასთან.

გ) არამწარმოებლური ხარჯები, რომელთა წარმოქმნა მეურნეობრივი საქმიანობის ანუ კვლავწარმოების პროცესის ნორმალური მიმდინარეობის სხვადასხვა ხასიათის დარღვევების ლოგიკურ შედეგს წარმოადგენს.

მეურნეობის მმართველობისა და მომსახურების (საერთო სამეურნეო) ხარჯების აღრიცხვა წარმოებს შემკრებ გამანაწილებელ ანგარიშზე № 26 — „საერთო სამეურნეო ხარჯები“ (ანგარიშს შემდგომში საჭიროა ეწოდოს „მეურნეობის მმართველობისა და მომსახურების ხარჯები“), რომელშიც დებეტის მხარით წლის განმავლობაში აღირიცხება მეურნეობის მმართველობა-მომსახურებასთან დაკავშირებით გაწეული ყველა ხარჯი, ხოლო კრედიტით წლის ბოლოს წარმოებს ამ ხარჯების ჩამოწერა (განაწილების შედეგად) სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დარგებზე, კულტურებზე, პირუტყვის სააღრიცხვო ჯგუფებზე (სახეზე), დაუმთავრებელ წარმოებასა და მეურნეობის საქმიანობის სხვა დარგებზე. აქვე აღრიცხვენ ინვენტარიზაციის შედეგად გამოვლენილი მატერიალურ ფასეულობათა ზედმეტობის ღირებულებას.

მეურნეობის მმართველობისა და მომსახურების ხარჯების ნაკრები ანალიზური აღრიცხვა წარმოებს ზემოთ მოტანილი ჯგუფების მიხედვით, დანახარჯთა მუხლების დადგენილი ნომენკლატურის შესაბამისად.

მეურნეობის მმართველობის ხარჯები მოიცავს სამმართველო აპარატის შენახვაზე გაწეულ დანახარჯებს, რომლებიც ანალიზური აღრიცხვაში აისახება რამდენიმე სააღრიცხვო-ნომენკლატურული მუხლით,

სახელდობრ: ადმინისტრაციულ-სამმართველო აპარატის ხელფასი, სამსახურებრივი მივიღების, სახანძრო გასამხედროებელი და საყარაულო დაცვის შენახვის და სამმართველო აპარატის შენახვის დანარჩენი ხარჯები

მეურნეობის მმართველობის ხარჯების სააღრიცხვო ნომენკლატურის პირველი მუხლით აღირიცხება ადმინისტრაციულ-სამმართველო აპარატის ძირითადი და დამატებითი ხელფასი (შრომის ანაზღაურება), რომელსაც მიეკუთვნება: სასოფლო-სამეურნეო საწარმოს ხელმძღვანელის (საბჭოთა მეურნეობის დირექტორის, კოლმეურნეობის თავმჯდომარის), მისი განთავისუფლებული მოადგილის, მთავარი ინჟინრის, მეურნეობის მთავარი სპეციალისტების (ზოოტექნიკოსი, აგრონომი, ვეტერინარი ექიმი, რომლებიც იმავდროულად ითვლებიან ხელმძღვანელის მოადგილეებად), მთავარი ბუღალტრის და სხვა დანარჩენი სააღრიცხვო პერსონალის, საგვემო-ეკონომიკური სამსახურის მუშაკების (ეკონომისტები, მგეგმავები, შრომის დაცვის ინჟინრების, ცენტრალური საწყობებისა და ნავთობ-მეურნეობის გამგეების, ექსპედიტორების, მდივნების, მბეჭდავ-მემანქანეების, ტელეფონისტების, შიკრიკების, დამლაგებლების, მსუბუქი ავტომანქანების მძღოლების, მეურნეობის ადმინისტრაციული შენობის (კონტორის), ცეცხლფარეშების და ადმინისტრაციულ-სამმართველო პერსონალის სხვა თანამდებობრივ პირებზე გაცემული ხელფასი (შრომის ანაზღაურება).

ჩვენი აზრით, ადმინისტრაციულ-სამმართველო აპარატთან არავითარი ფუნქციური დამოკიდებულება არა აქვს მეურნეობის ადმინისტრაციული შენობის დამლაგებლებსა და ცეცხლფარეშებს, აგრეთვე მსუბუქი ავტომანქანების მძღოლებს, მბეჭდავ-მემანქანეებს, ტელეფონისტებს და სხვა, რომელთა თანამდებობები ბუღალტრული აღრიცხვის წარმოების შესახებ მოქმედი მითითებებით მიეკუთვნებულა ადმინისტრაციულ-სამმართველო პერსონალს, ხოლო მათი შრომის ანაზღაურება—ადმინისტრაციულ-სამმართველო აპარატის ხარჯებს.

სინამდვილეში, აღნიშნული პერსონალი, მათი სამსახურებრივ-თანამდებობრივი მოვალეობიდან გამომდინარე, მიეკუთვნება არა ადმინისტრაციულ-სამმართველო აპარატს, არამედ ტექნიკურ-მომსახურე მუშაკთა კატეგორიას, რის გამოც, მიზანშეწონილია მათზე გაცემული ხელფასი (შრომის ანაზღაურება), ნაცვლად სამმართველო ხარჯებისა, შეტანილ იქნეს „სამეურნეო ხარჯების“ ჯგუფში.

ასევე ითქმის სამმართველო აპარატის შენახვის დანარჩენი ხარჯების მუხლის შესახებაც, რომელშიც სხვა ხარჯებთან ერთად აღრიცხავენ: საკანცელარიო, საწერი მოწყობილობებისა და მასალების შეძენის, ბუღალტრული დავთრების, საქმის წარმოების წიგნების, ბლანკების და უწყისების დამზადება-შეძენის, ბეჭდვითი საქმიანობის, სხვადასხვა სპეციალური გზავნილების, საცნობარო და პერიოდული ლიტერატურის შეძენის, აგრეთვე სატელეფონო კავშირით სარგებლობის და სხვა ხარჯებს.

ცხადია, სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებში ბუღალტრული აღრიცხვის წარმოების შესახებ მოქმედი მითითებებით და სხვა საინსტრუქციო ნორმატიული დოკუმენტებით მეურნეობის მმართველობის ხარჯების კომპლექსურ ჯგუფზე მიკუთვნებული ყველა სააღრიცხვო ნომენკლატურული მუხლი და ცალკეულ ნომენკლატურულ მუხლებში გათვალისწინებული ხარჯები, არ შეიძლება ეკონომიკურად დასაბუთებულად და გამართლებულად მივიჩნიოთ.

მეურნეობის მმართველობის ხარჯების სააღრიცხვო ნომენკლატურის მეოთხე მუხლზე („სამმართველო აპარატის შენახვის დანარჩენი ხარჯები“) მიკუთვნ-

ნებულ საკანცელარიო, სასტამბო, სატელეგრაფო, საფოსტო და სატელეფონო ხარჯების უდიდეს ნაწილს (თუ მთლიანად არა), შეიძლება ითქვას, არავითარი პირდაპირი დამოკიდებულება არა აქვს მართვის ფუნქციის უშუალოდ შესრულებასთან. არ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ საკანცელარიო ნივთებისა და საწერი მოწყობილობების, ბუღალტრული დავთრების, ბლანკების და უწყისების, საცნობარო და პერიოდული ლიტერატურის შექმნის, საფოსტო გზავნილების ანაზღაურების და სხვ. ხარჯები, ადმინისტრაციულ-სამმართველო აპარატზე გაწეული ხარჯებია. დაახლოებით იგივე ითქმის მსუბუქი ტრანსპორტის შენახვის და ზოგიერთი სხვა ხარჯების შესახებ.

ზეძოაღნიშნული ხარჯები, მართალია, საჭიროა მეურნეობის მმართველობის სწორი ორგანიზაციისათვის, მაგრამ არ არსებობს ამ ხარჯების ადმინისტრაციულ-სამმართველო ხარჯებზე მიკუთვნების მიზანშეწონილობის დასაბუთება. ისინი უფრო ძეტად საერთო სამეურნეო ხასიათის ხარჯებია.

ამიტომ, მიგვაჩნია, რომ სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა საკანცელარიო, სასტამბო, სატელეგრაფო, საფოსტო და სატელეფონო, აგრეთვე, მსუბუქი ტრანსპორტის შენახვის და ზოგიერთი სხვა ხარჯები, რომლებიც ამჟამად აღირიცხება მეურნეობის მმართველობის ხარჯების სააღრიცხვო ნომენკლატურის შესაბამის მუხლში, უფრო მიზანშეწონილი და გამართლებულია მიეკუთვნოს სამეურნეო ხარჯების ჯგუფს.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა მმართველობისა და მომსახურების (საერთო-სამეურნეო) ხარჯების მეორე კომპლექსურ ჯგუფში, ე. წ. სამეურნეო ხარჯებში, რომელიც ბუღალტრული აღრიცხვის პრაქტიკაში ცალკე სუბანგარიშადაა გამოყოფილი და რომელშიც ხარჯების აღრიცხვა ჩვეულებრივად წარმოებს სააღრიცხვო ნომენკლატურული მუხლების მიხედვით, საჭიროა გარკვეული სააღრიცხვო-ორგანიზაციული და სტრუქტურული ცვლილებების შეტანა.

სამეურნეო ხარჯების სუბანგარიშის პირველ სააღრიცხვო მუხლში დებულებით გათვალისწინებულ მომუშავე პერსონალის შრომის ანაზღაურებასთან ერთად უნდა აღირიცხოს აგრეთვე ჩვენს მიერ რეკომენდებული პერსონალის, კერძოდ, მეურნეობის ადმინისტრაციული შენობის დამლაგებლებზე, ცეცხლფარეშებზე, მსუბუქი ავტომანქანის მძღოლებზე, მდივან-მემანქანებზე და სხვა მუშაკებზე შრომის ანაზღაურების სახით გაწეული ხარჯები.

ჩვენს მიერ გამოთქმული მოსაზრების შესაბამისად, საკანცელარიო, სასტამბო, ფოსტა-ტელეგრაფისა და ტელეფონის ხარჯები, აგრეთვე მეურნეობის მმართველობა-მომსახურებასთან დაკავშირებით გამოყენებული მსუბუქი ტრანსპორტის შენახვა-ექსპლოატაციის ხარჯები, მიზანშეწონილია აღრიცხულ იქნეს სამეურნეო ხარჯების დამოუკიდებელ სააღრიცხვო-ნომენკლატურულ მუხლებში, რის შედეგადაც სამეურნეო ხარჯების სააღრიცხვო მუხლების ნომენკლატურა სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა ბუღალტრულ აღრიცხვაში წარმოდგენილი იქნება შემდეგი სახით:

1. ძირითადი და დამატებითი ხელფასი (შრომის ანაზღაურება) სოც. დაზღვევის ანარიცხებით (რეკომენდებული კატეგორიის მუშაკთა ანაზღაურების ჩათვლით);
2. საკანცელარიო, სასტამბო, ფოსტა-ტელეგრაფისა და ტელეფონის ხარჯები (რეკომენდებული);
3. მსუბუქი ტრანსპორტის შენახვა (რეკომენდებული);

4. საერთო სამეურნეო დანიშნულების ძირითად საშუალებათა ამორტიზაცია;

5. საერთო სამეურნეო დანიშნულების ძირითად საშუალებათა მიმდინარე რემონტისა და შენახვის ხარჯები;

6. გამოგონებათა და რაციონალიზატორულ წინადადებათა ხარჯები;

7. დანარჩენი სამეურნეო ხარჯები.

სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა ბუღალტრული აღრიცხვის პრაქტიკაში, მეურნეობის მმართველობისა და მომსახურების (საერთო სამეურნეო) ხარჯებში, სამმართველო და სამეურნეო ხარჯებთან ერთად, ცალკე კომპლექსურ ჯგუფად აღრიცხება ე. წ. არამწარმოებელი ხარჯები. იგი აერთიანებს ნედლეულის, მასალების და პროდუქტების მეურნეობის ანგარიშზე მიღებულ დანაკლისებს, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების გაფუჭების ხარჯებს და სხვ., რომელთა მეურნეობის მმართველობა-მომსახურების ხარჯების სისტემაში აღრიცხვა, ჩვენი აზრით, გაუმართლებელია.

უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღვნიშნოთ, რომ მოცემული კატეგორიის ხარჯებისათვის არამწარმოებლური ხარჯების სახელწოდების მიკუთვნება არ შეესაბამება ხარჯების თვით ბუნებასა და შინაარსს. ამ ხარჯების წარმოქმნა და არსებობა (რომელსაც რიგი ავტორები არასაწარმოო ხარჯებსაც უწოდებენ) გამოწვეულია, უმთავრესად, წარმოების ცუდი ორგანიზაციითა და მეურნეობის გაძლოლის დაბალი დონით.

მაგრამ, არამწარმოებლური ხარჯების კატეგორიას მიეკუთვნება ჩვენს მიერ ზემოთ განხილული მეურნეობის მმართველობისა და მომსახურების ხარჯები, რომლებიც, მიუხედავად იმისა, რომ წარმოების ტექნოლოგიური პროცესების განხორციელებაში უშუალოდ არ მონაწილეობენ, მეურნეობრივი საქმიანობის ორგანიზებულად და სწორად განხორციელებისათვის აუცილებელია.

ამიტომ, ზემოაღნიშნული ხარჯების ერთმანეთისაგან მკვეთრად გამიჯვნის მიზნით, მიზანშეწონილად და გამართლებულად მიგვაჩნია, მეურნეობის ინტერესების საზიანოდ წარმოშობილ ხარჯებს, რომლებსაც არავითარი მიზნობრივი დანიშნულება არ გააჩნდათ, ეწოდოს მეურნეობისათვის უსაარგებლო ხარჯები, ნაცვლად არამწარმოებლური (არასაწარმოო) ხარჯებისა და მისი აღრიცხვა მოეწყოს მეურნეობის მმართველობისა და მომსახურების ხარჯებისაგან იზოლირებულად, დამოუკიდებელ ბუღალტრულ ანგარიშზე, რომელიც გათვალისწინებული უნდა იქნეს ანგარიშთა გეგმით.

დარგობრივი და მეურნეობის მმართველობისა და მომსახურების ხარჯების აღრიცხვა, ანალიზურ, ანგარიშებსა და ბუღალტრულ რეგისტრებში თითქმის ერთმანეთის ქანალოგიურია.

როგორც დარგობრივი, ისე მეურნეობის მმართველობა-მომსახურების ხარჯების სისტემური აღრიცხვისათვის, ანგარიშწარმოების მემორიალ-ორდერული ფორმის პირობებში, ანალიზური ანგარიშები უნდა გაიხსნას მრავალსვეტიან დავთარში. ანგარიშების გახსნა და აღრიცხვის წარმოება დავთარში უნდა განხორციელდეს ხარჯების დებულებით დადგენილი და ჩვენს მიერ რეკომენდებული სააღრიცხვო მუხლების ჭრილში, რაც უზრუნველყოფს თითოეული მუხლის მიხედვით ხარჯთნუსხის (ხარჯების გეგმის) შესრულებაზე სათანადო კონტროლის განხორციელების და ხარჯების ზედმეტობის თავიდან აცილებისათვის საჭირო ღონისძიებების გატარების შესაძლებლობას.

უქრნალ-ორდერული ფორმით აღრიცხვის წარმოების პირობებში კი ამ

ხარჯების აღრიცხვა უნდა განხორციელდეს სპეციალურ უწყისებში. კერძოდ, დარგობრივი მმართველობისა და მომსახურების ხარჯების აღსარიცხავად განკუთვნილია ორი უწყისი: № 10 Γ — „საერთო საწარმოო ხარჯები მემცენარეობაში“ და № 10 Д — „საერთო საწარმოო ხარჯები მეცხოველეობაში“, ხოლო მეურნეობის მმართველობისა და მომსახურების ხარჯების აღსარიცხავად — უწყისი № 10 Е „საერთო სამეურნეო ხარჯები, მომავალი პერიოდის ხარჯები და მოსალოდნელ გადასახდელთა რეზერვი“. უწყისებშიც, ისევე როგორც მრავალსვეტიან დავთარში, ხარჯების აღრიცხვა, როგორც წესი, უნდა წარმოებდეს დადგენილი (რეკომენდებული) სააღრიცხვო მუხლების კრილში.

ბუღალტრულ ანგარიშებში აღრიცხვის სისტემური წარმოებისათვის დარგობრივი და მეურნეობრივი მმართველობისა და მომსახურების ხარჯები ყოველთვიურად აისახება ამ ხარჯების შესახებ შედგენილ საწარმოო ანგარიშგებებში, რომლებშიც დანახარჯები მმართველობასა და მომსახურებაზე მოცემულია დადგენილი მუხლების კრილში. საწარმოო ანგარიშგებისა და სხვა დოკუმენტების (საჭიროების მიხედვით) საფუძველზე, დანახარჯების სააღრიცხვო მუხლების რეკომენდებული ნომენკლატურისა და შესაბამისი მოკორესპონდენტო ანგარიშების მიხედვით, წარმოებს დარგობრივი და მეურნეობის მმართველობისა და მომსახურების ხარჯების ასახვა მოცემულ უწყისებში (მრავალსვეტიან დავთარში).

უწყისებში აღრიცხული მმართველობა-მომსახურების ხარჯები დაჯამებული სახით გადატანილ უნდა იქნეს შესაბამის (№ 10) ყურნალ-ორდერში, საიდანაც ხარჯების თანხა შემდგომში უნდა ჩაიწეროს მთავარ დავთარში.

დარგობრივი და მეურნეობის მმართველობისა და მომსახურების ხარჯები, წლის განმავლობაში გროვდება შესაბამის (№ 25 და 26) შემკრებ-გამანაწილებელ ბუღალტრულ ანგარიშებზე, ხოლო წლის ბოლოს წარმოებს მათი განაწილება დარგებსა და კულტურებზე (საკალკულაციო ობიექტებზე).

სააღრიცხვო მეცნიერებამ და პრაქტიკამ შეიმუშავა ამ (არაპირდაპირი) ხარჯების განაწილების სხვადასხვა ხერხი და მეთოდი, კერძოდ:

- ა) ძირითადი ხელფასის (შრომის ანაზღაურების) პროპორციულად,
- ბ) დანარჯული მასალების ღირებულების პროპორციულად,
- გ) პირდაპირი დანახარჯების ჯამის პროპორციულად,
- დ) კომბინირებული მეთოდით.

დაახლოებით, ათიოდე წლის წინათ, შემუშავებული იქნა არაპირდაპირი ხარჯების საკალკულაციო ობიექტებზე განაწილების ახალი მეთოდი, რომელიც ითვალისწინებს დარგებსა და კულტურებზე (პირუტყვის სააღრიცხვო ჯგუფებზე) ამ კატეგორიის ხარჯების გარკვეული წილის მიკუთვნებას (განაწილებას) ძირითადი ხელფასის, სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკაზე დარიცხული საამორტიზაციო ანაღრიცხებისა და მის მიმდინარე რემონტზე გაწეული დანახარჯების (რომლებიც აღრიცხულია წარმოების ძირითად დანახარჯებში) ჯამის პროპორციულად.

მართალია, აღნიშნულმა მეთოდმა თითქმის გაბატონებული მდგომარეობა დაიკავა სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებში არაპირდაპირი ხარჯების განაწილების პრაქტიკაში, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ჩვენი შეხედულებით, ამ მეთოდის შემუშავებასა და დანერგვას რაიმე შესამჩნევი გაუმჯობესება არ შეუტანია არაპირდაპირი ხარჯების განაწილების სრულყოფის საქმეში. პირიქით, შეიძლება ითქვას, რომ მან გარკვეულად გაართულა კიდევ ხარჯების განაწილების

პროცესი დამატებითი მოქმედებათა შესრულების აუცილებლობის გამო, რაც თან ახლავს აღნიშნული მეთოდის გამოყენებას.

უნდა აღინიშნოს, რომ სააღრიცხვო-ეკონომიკური მეცნიერების მიერ შემუშავებული არაპირდაპირი ხარჯების განაწილების მეთოდებიდან მხოლოდ ერთი რომელიმე გამოყოფა და გამოსაყენებლად რეკომენდება როგორც ყოველმხრივ სრულყოფილი მეთოდისა, ხოლო დანარჩენების მთლიანად უგულებელყოფა, არც მეცნიერული და არც ეკონომიკურ-პრაქტიკული თვალთახედვით გამართლებულად არ შეიძლება ჩაითვალოს, რამდენადაც თითოეულ მეთოდს გააჩნია როგორც დადებითი, ისე მეტნაკლებად განსხვავებული ზომის ნაკლოვანი მხარეები. ამიტომ, კურსი აღებული უნდა იქნეს არა ერთი რომელიმე ხერხის გამოყენების პრიორიტეტსა და მონოპოლურობაზე, არამედ, კონკრეტული ვითარების შესაბამისად (იმის მიხედვით, თუ რას და რომელ ობიექტებზე ვანაწილებთ) მოცემული ხარჯების საკალკულაციო ობიექტებზე ყველაზე ოპტიმალურად გასანაწილებლად შესაფერისი მეთოდის გამოყენებაზე.

საერთოდ კი, არაპირდაპირი ხარჯების განაწილების არსებული მეთოდებიდან შედარებით ყველაზე უფრო სრულყოფილ მეთოდად უნდა მივიჩნიოთ და უპირატესობა მივიანიჭოთ ხარჯების პირდაპირი დანახარჯების ჯამის პროპორციულად განაწილების მეთოდს, რომელიც შედარებით ყველაზე ზუსტად უზრუნველყოფს წარმოების დარგებსა და კულტურებზე (საკალკულაციო ობიექტებზე) მმართველობისა და მომსახურების ხარჯების მისაკუთვებელი წილის სწორად დადგენას.

დარგობრივი და მეურნეობის მმართველობისა და მომსახურების ხარჯების საკალკულაციო ობიექტებზე განაწილების დაწყებამდე, პირველ რიგში, ყურადღება უნდა მიექცეს იმას, რომ მომავალი პერიოდის ხარჯების (№ 31) ანგარიშზე არ ირიცხებოდეს ისეთი, რომლებიც ზედნადებ ხარჯებს უნდა მიეკუთვნოს. ასეთ შემთხვევაში, საჭირო კუთვნილი ხარჯები განაწილების გზით (სპეციალური ბუღალტრული ცნობის შედგენის საფუძველზე) № 31 ანგარიშიდან მივაკუთვნოთ ზედნადები ხარჯების (№ 25 და № 26) ანგარიშებს.

არ უნდა დაუშვათ, რომ ბრიგადული, აგრეთვე საფერძო მმართველობის და მომსახურების ხარჯების განაწილება მემცენარეობასა და მეცხოველეობაში მოვანდინოთ საერთო მასშტაბით -- ყველა დარგზე, კულტურაზე და პირუტყვის სახეზე, სააღრიცხვო ჯგუფზე). პირიქით, ყოველთვის უნდა ვეცადოთ, რომ ასეთი ხარჯები, სადაც მიმდინარე აღრიცხვა ამის საშუალებას იძლევა, გავუნაწილოთ კონკრეტულ სამმართველო ობიექტში (საწარმოო ქვედანაყოფში) მოცემულ საკალკულაციო ობიექტებს შესატყვისი (კუთვნილი) წილის მიხედვით და ამით ავამაღლოთ არაპირდაპირი ხარჯების დარგებსა და კულტურებზე (პირუტყვის სააღრიცხვო ჯგუფებზე) განაწილების სიზუსტე, ობიექტურობა და სარწმუნოება.

მეურნეობის მმართველობისა და მომსახურების ხარჯები, როგორც წესი, ეკუთვნის წარმოების ყველა დარგს, რის გამოც, იგი უნდა მიეკუთვნოს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების თითოეულ დარგს, ხოლო დარგის შიგნით ყოველ სააღრიცხვო ობიექტს (გამონაკლისს შეადგენს მხოლოდ დამხმარე წარმოებანი, საზვევა და საბინაო-კომუნალური მეურნეობა, რომელთაც ეს ხარჯები არ უნაწილდება).

მეურნეობის მმართველობისა და მომსახურების (საერთო სამეურნეო) ხარჯების განაწილება უნდა დაიწყოს სამეურნეო წესით წარმოებულ კაპიტა-

ლურ მშენებლობაზე მისაკუთვნებელი ხარჯების წილის განსაზღვრით, იმ მშენებლობისა, რომლის ხარჯთნუსხაში არ არის გათვალისწინებული ყველა ადმინისტრაციულ-სამმართველო ხარჯის სრული დაფარვა.

გასანაწილებელი ზედნადები ხარჯებიდან კაპიტალურ მშენებლობაზე მისაკუთვნებელი წილის გამოთიშვის შემდეგ, ხარჯების დარჩენილი ჯამი უნდა გახაწილდეს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დარგებზე კულტურებზე და პირუტყვის სააღრიცხვო ჯგუფებზე შესატყვისი მეთოდების მეშვეობით.

მეურნეობის მმართველობისა და მომსახურების ხარჯების გარკვეული ნაწილი ჩამოიწერება „რელიზაციის“ (№46) ანგარიშში დამხმარე წარმოებათა მიერ გარე ორგანიზაციებისათვის შესრულებული მუშაობისა და გაწეული მომსახურების მიხედვით, აგრეთვე „კაპიტალური რემონტის“ (№ 03) ანგარიშში — საკუთარი სარემონტო სახელოსნოების მიერ შესრულებული კაპიტალური რემონტის სამუშაოთა მოცულობის მიხედვით.

მოცემული ზედნადები ხარჯების განაწილების შესახებ შედგენილი სპეციალური ბუღალტრული ცნობის საფუძველზე განაწილებული ხარჯების შესაბამის ანგარიშებზე (№ 18, № 19, № 20, № 46, № 03) ჩამოწერის შედეგად, მმართველობისა და მომსახურების ხარჯების (№ 25, № 26) ანგარიშები უნდა დაიხუროს, ხოლო მასზე წლის განმავლობაში აღრიცხული ხარჯები კი დადგენილი პროცენტული წილით შეტანილ (ჩართულ) უნდა იქნეს წარმოებული სასოფლო სამეურნეო პროდუქციის საწარმოო თვითღირებულებაში.

დ. ა. შАТИРИШВИЛИ

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ И ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УЧЕТА НАКЛАДНЫХ ЗАТРАТ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Резюме

В статье рассмотрена сущность и экономическое содержание накладных расходов в связи с осуществлением рациональной хозяйственной деятельности предприятия и получением высоких производственно-экономических показателей.

Обосновано и рекомендовано деление этих расходов на три группы с выделением из общехозяйственных в отдельную группу бесполезных для хозяйства расходов. Отдельные классифицируемые группы расходов предложено именовать так, чтобы они выражали экономический характер их образования, содержания и назначения, в частности: 1. расходы на управление и обслуживание отраслей (вместо общепроизводственных расходов); 2. расходы на управление и обслуживание хозяйства (вместо общехозяйственных расходов); 3. бесполезные расходы.

Показана необходимость и пути совершенствования учета расходов на управление и обслуживание хозяйства по субсчетам с открытием соответствующих счетов аналитического учета. Научно проанализирован вопрос распределения расходов на управление и обслуживание и рекомендовано, чтобы они распределились на калькуляционные объекты не по одному методу, как это практикуется в настоящее время, а с применением разных, более оптимальных для данной конкретной ситуации, приемов.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის აღრიცხვისა და ფინანსების ჯგუფმა

ლილი გვინებაძე

ქედის რაიონის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების კონცენტრაციისა და სპეციალიზაციის შემდგომი გაღრმავების საკითხები

თანამედროვე პერიოდში ჩვენი ქვეყნის სოფლის მეურნეობა, ისევე, როგორც სახალხო მეურნეობის ყველა სხვა დარგი, ვითარდება სოციალისტური გაფართოებული კვლავწარმოების კანონის შესაბამისად, რომელიც ობიექტურად იწვევს წარმოების კონცენტრაციის გაძლიერებას და მის შემდგომ სპეციალიზაციას.

სოფლის მეურნეობის სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის საკითხებზე სკკპ ცენტრალური კომიტეტის 1976 წლის 28 მაისის ცნობილ დადგენილებაში ხაზგასმული იყო, რომ სოფლის მეურნეობის მრავალდარგიანობა და წარმოების სუსტი კონცენტრაცია, ხელს უშლის მიწათმოქმედებისა და მეცხოველეობის იხდუსტრიალიზაციას, ამცირებს დანახარჯების ეფექტიანობას და არსებითად აფერხებს ამ დარგის ეკონომიკურ და მაშასადამე, მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესსაც.

პარტიის აგრარული პოლიტიკის განხორციელების შესაბამისად, ამაღლდა ქედის რაიონში სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეფექტიანობა, უკანასკნელი 10 წლის მანძილზე მნიშვნელოვნად გაიზარდა კოლმეურნეობათა ფულადი შემოსავალი, გადაჭარბებით შესრულდა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის დამზადების ხუთწლიანი გეგმები, შექმნილია რძის წარმოების, თამბაქოს, ხორცისა და, სხვა პროდუქტების დამზადების გეგმების გადაჭარბებით შესრულების პირობები. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ რაიონის კოლმეურნეობებში ჯერ ყიდევ მოუწესრიგებელია ძირითად დარგებთან დამატებითი და დამხმარე დარგების რაციონალური შეთანაწყობა.

ქედის რაიონის კოლმეურნეობებში მთლიანი და სასაქონლო პროდუქციის სტრუქტურის შესწავლამ გვიჩვენა, რომ კოლმეურნეობები მრავალდარგოვან მეურნეობებს მიეკუთვნებიან, რაიონის თითქმის ყველა კოლმეურნეობაში მიწათმოქმედების და მეცხოველეობის დარგების რაოდენობა 13-დან 19-ის ღარგლებში მერყეობს. აღნიშნულითაა განპირობებული სწორედ ის, რომ საშუალოდ რაიონის კოლმეურნეობების სპეციალიზაციის დონე დაბალია, მთლიანი პროდუქციით გაანგარიშებული სპეციალიზაციის კოეფიციენტი უდრის 0,22-ს, სასაქონლო პროდუქციით გაანგარიშებული კი — 0,33-ს. ამგვარად, ქედის რაიონის კოლმეურნეობების სპეციალიზაციის დაბალ დონეს განაპირობებს ის, რომ აქ სოფლის მეურნეობრივი წარმოება მრავალდარგოვნებით ხასიათდება, ხოლო ცალკეული კოლმეურნეობების მთლიან და სასაქონლო პროდუქციაში ძირითადი დარგების ხვედრითი წონა, ჯერ კიდევ დაბალია.

ცალკეულ კოლმეურნეობებში სპეციალიზაციის კოეფიციენტის გაანგარიშებით მივიღეთ, რომ სასაქონლო პროდუქციის მიხედვით სპეციალიზაციის დონე მაღალია მხოლოდ დანდალოს კოლმეურნეობაში, მერისის, ზვარის, წონიარისის და ცხმორისის კოლმეურნეობებში სპეციალიზაციის დონე საშუალოა,

ხოლო მახუნცეთის, პირველ მაისის, ქედის და ოქტომბრის კოლმეურნეობებში დაბალი.

ქედის რაიონში სპეციალიზაციის მაღალი და საშუალო დონით გამოირჩევიან მეთამბაქოეობის მიმართულების კოლმეურნეობები. მერისის, ზვარის, წონიარისის, ცხომორისისა და დანდალოს კოლმეურნეობების მთლიანი და სასაქონლო პროდუქციის სტრუქტურაში თამბაქოს ხვედრიწონა 50 %-ზე მეტია, მიუხედავად იმისა, რომ დასახელებულ კოლმეურნეობებში წარმოება მრავალდარგოვანია, ძირითადი კულტურის — თამბაქოს ხვედრითი წონის ზრდამ მთლიანი და სასაქონლო პროდუქციის სტრუქტურაში განაპირობა სპეციალიზაციის დონის ამაღლება.

17623

სპეციალიზაციის დონის ამაღლებასთან ერთად, რაიონის კოლმეურნეობებში საგრძნობლად იზრდება კოლმეურნეობების სამეურნეო საქმიანობის შედეგობრივი მაჩვენებლები. რაიონის ხუთ კოლმეურნეობაში სპეციალიზაციის კოეფიციენტი მერყეობს 0,35-დან 0,48-ის ფარგლებში, 4 კოლმეურნეობაში კი — 0,22-დან 0,35-ის ფარგლებში. გაანგარიშებამ გვიჩვენა, რომ სპეციალიზაციის საშუალო დონის პირობებში, დაბალ დონესთან შედარებით, მთლიანი პროდუქციის წარმოება 1 ჰექტარ სასოფლო-სამეურნეო სავარგულზე გაიზარდა 1,8-ჯერ, ერთ საშუალო წლიურ მომუშავეზე — 1,3-ჯერ, 1 მანეთს სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების ძირითად საწარმოთა ფონდებზე 1,3-ჯერ, 1 მანეთ საწარმოო დანახარჯებზე კი — 1,5%-ით. შესაბამისად იზრდება აგრეთვე მოგება და სასაქონლო პროდუქციის წარმოება. ამგვარად, ქედის რაიონის კოლმეურნეობებში სპეციალიზაცია მნიშვნელოვან სრულყოფას და გაუმჯობესებას მოითხოვს მთლიან და სასაქონლო პროდუქციაში ძირითადი და მაპროფიტებელი დარგების ხვედრითი წილის გაზრდისა და კონცენტრაციის დონის ამაღლების მხრივ, რაც სოფლისმეურნეობრივი წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობის ამაღლების ერთ-ერთ აუცილებელ პირობას წარმოადგენს.

ისმება კითხვა, როგორ გადავწყვიტოთ დარგთა და კულტურათა შეთანაწყობის ეკონომიკური ეფექტიანობის საკითხი, რამდენი დარგი და კულტურა და, კერძოდ, რომელი დარგები და კულტურები დავტოვოთ მეურნეობაში და რის მიხედვით განვსაზღვროთ მათი არსებობის მიზანშეწონილობა? ძირეულ ცვლილებებს დარგის ეკონომიკაში იწვევს ბალანსირებული გეგმის შემუშავებიდან ოპტიმალური გეგმის შემუშავებაზე გადასვლა. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სპეციალიზაციის, კონცენტრაციისა და გაადგილების დასაბუთება მიზანშეწონილია განხორციელდეს ოპტიმალური დაგეგმვის მეთოდით, ეკონომიკა-მათემატიკური მოდელებისა და ელექტრო გამოთვლითი ტექნიკის საფუძველზე. რაიონის ბუნებრივი, მატერიალურ-ფულადი და შრომითი რესურსების ოპტიმალური გამოყენებისა და შრომის ტერიტორიული დანაწილების გაღრმავების საფუძველზე, საჭიროა განისაზღვროს დარგის განვითარების რაოდენობრივი პარამეტრები, დავადგინოთ შიდადარგობრივი პროპორციები.

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი სოციალისტურ სოფლის მეურნეობაში განაპირობებს მეურნეობათა გამსხვილების აუცილებლობას. მეურნეობათა გამსხვილება სასოფლო-სამეურნეო წარმოების კონცენტრაციის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიმართულებაა, რომელიც იწვევს კოლმეურნეობათა რაოდენობის შემცირებას. ქედის რაიონში კოლმეურნეობათა გამსხვილების დონის ძიება გატარებული იქნა 1974—1977 წლებში. ამჟამად, რაიონში 9 კოლ-

2. „მაცნე“, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1983, № 1

კ. მარქსის სახ. საქ. სსრ
სახელმწიფო ბიბლიოთეკა

მეურნეობაა. ამგვარად, ქედის რაიონში მიღწეულია კონცენტრაციის შედარებით მაღალი დონე.

კოლმეურნეობათა გამსხვილებით ამალდა რაიონის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების კონცენტრაციის დონე, მაგრამ აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ კოლმეურნეობების სპეციალიზაციის დონე თითქმის უცვლელი დარჩა. სპეციალიზაციის დონის ამალღების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან გზას წარმოადგენს შიდა-მეურნეობრივი სპეციალიზაციის გაღრმავება. მაგრამ, სოფლის მეურნეობრივი წარმოების განვითარება არ შეიძლება შემოიფარგლოს მხოლოდ შიდა-მეურნეობრივი სპეციალიზაციის გაღრმავებით. საჭიროა ასევე სრულად იქნეს გამოყენებული წარმოების სამეურნეობათაშორისო სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის დიდი შესაძლებლობები.

სათანადო ეკონომიკური ანალიზის საფუძველზე ირკვევა, რომ ქედის რაიონში ბუნებრივი და ეკონომიკური პირობების გათვალისწინებით, კოლმეურნეობების გამსხვილებამ, სპეციალიზაციის გაუტარებლად, თავიდან ვერ აგვაცილა მრავალდარგოვანი მეურნეობებისათვის დამახასიათებელი მთავარი ნაკლოვანებები. ამიტომ, კოლმეურნეობათა გამსხვილებას არ მოჰყოლია წარმოების ეფექტიანობის ისეთი მაჩვენებლების გაუმჯობესება, როგორცაა შრომის ნაყოფიერება, პროდუქციის თვითღირებულება და რენტაბელობა.

გამსხვილებული სასოფლო-სამეურნეო საწარმოები მაშინ იძლევიან შედარებით მაღალ ეფექტს, როცა ინტენსიფიკაციის დონე მაღალია, იზრდება მეურნეობის ფონდშეიარაღება, სასოფლო-სამეურნეო საწარმოები ფართოდ იყენებს კომპლექსურ მექანიზაციას. ქედის რაიონში დაბალია მექანიზაციის დონე, სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოები ძირითადად ხელითა და ცოცხალი გამწევი ძალით სრულდება.

სოფლისმეურნეობრივი წარმოების ინტენსიფიკაციის დონეს განაპირობებს დამუშავებაში არსებულ ფართობზე ძირითადი ფონდების მოცულობა.

ქედის რაიონის კოლმეურნეობებში 1979 წელს, 1970 წელთან შედარებით, გაიზარდა ძირითადი ფონდების საერთო მოცულობა დაახლოებით 1,4-ჯერ, 1979 წელს, სულ ძირითადი ფონდების 96,2% სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების ძირითად საწარმოო ფონდებზე მოდიოდა. ტექნიკური პროგრესის განვითარებასთან ერთად იზრდება ძირითადი ფონდების აქტიური ნაწილი, ცნობილია, რომ შედარებით მაღალი საწარმოო მაჩვენებლები აქვთ იმ მეურნეობებს, სადაც ძირითადი ფონდების აქტიური ნაწილი საერთო ღირებულების 45—65%-ზე ნაკლები არ არის. ქედის რაიონის კოლმეურნეობებში 1979 წელს სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულებას ძირითადი საწარმოო ფონდების მხოლოდ 23,1% მოდიოდა ძირითადი საწარმოო ფონდების აქტიურ ნაწილზე. ეს იმას ნაშნავს, რომ რაიონის კოლმეურნეობებში, ტექნიკური აღჭურვილობის გადიდების მნიშვნელოვანი რეზერვები არსებობს, რაც მათი განვითარების, ინტენსიფიკაციის დონისა და პროდუქციის წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობის ამალღების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პირობას წარმოადგენს.

ქედის რაიონის კოლმეურნეობებისათვის დამახასიათებელია მცირე მიწისა, მრავალნაკვეთიანობა, ნაკვეთების რთული კონფიგურაცია. ამიტომ, აქ განსაკუთრებით დიდი ყურადღება უნდა დაეთმოს სასოფლო-სამეურნეო სავარგულთა ეფექტურად გამოყენებას.

მიწის ფონდების სტრუქტურის შესწავლამ გვიჩვენა, რომ, როგორც საშუალოდ რაიონში, ისე ცალკეულ კოლმეურნეობებში, მცირეა სასოფლო-სა-

მეურნეო სავარგულების ხვედრიწონა. საშუალოდ რაიონის მიწის ფონდების მხოლოდ 29,8% მოდის სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებზე, სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებში სახნავის ხვედრიწონა 21,5%-ს უდრის, მრავალწლიანი ხარგავებისა — 5,6%-ს, ხოლო ბუნებრივი საძოვრებისა და სათიბების ხვედრითი წონა შესაბამისად შეადგენს 70,8 და 2,1%-ს. აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ კოლმეურნეობების ბალანსზე მყოფი ბუნებრივი საძოვრების მხოლოდ 16,6% არის რაიონის ტერიტორიაზე, საძოვრების მნიშვნელოვანი ნაწილი კი რაიონისა და ავტონომიური რესპუბლიკის გარეთ მდებარეობს, კერძოდ, შუახევის, ხულოს, ქობულეთისა და ადიგენის ტერიტორიაზე რომელთაც ქედის რაიონის კოლმეურნეობები ფაქტიურად ვერ იყენებენ.

ქედის რაიონს არ გააჩნია მონაცემები სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების შესახებ, (ზღვის დონიდან სიმაღლისა და დაქანების ხარისხის მიხედვით), რომლის გარეშე შეუძლებელია მეცნიერულ საფუძველზე დავადგინოთ სასოფლო-სამეურნეო კულტურების გაშენების შესაძლებლობა და წარმოების სპეციალიზაციის გაღრმავებისა და კონცენტრაციის გაფართოების პერსპექტივა.

ქედის რაიონი საქართველოს სსრ სოფლის მეურნეობის სპეციალიზაციის მე-11 ზონაში შედის. იგი მიეკუთვნება მეთამბაქოეობა-მეცხოველეობის ზონას. ამგვარად, რაიონის კოლმეურნეობებში ძირითად დარგს მეთამბაქოეობა წარმოადგენს.

რაიონის კოლმეურნეობებში მთელი სახნავი ფართობის მხოლოდ 20% უკავია თამბაქოს, მარცვლეულ-პარკოსან და საკვებ კულტურებს კი შესაბამისად — 29,9 და 49,4%.

ვინაიდან რაიონი ძირითადად მეთამბაქოეობის მიმართულებისაა, სათოხნი კულტურების გაშენება კი შეიძლება მხოლოდ 15°-მდე დაქანებულ ფართობზე, რაიონში ასეთი მიწების რაოდენობა, რელიეფური პირობებიდან გამომდინარე, განსაზღვრულია, ამიტომ აღნიშნული კატეგორიების მიწების მნიშვნელოვანი ნაწილი გამოყენებული უნდა იქნეს მეთამბაქოეობის, როგორც რაიონისათვის წამყვანი დარგის, შემდგომი განვითარებისათვის.

ქედის რაიონის კოლმეურნეობებში სახნავის სტრუქტურიდან ძნელი გასარკვევია რომელია კოლმეურნეობაში წამყვანი დარგი და რომელია დამხმარე. მაგალითად, მახუნცეთის კოლმეურნეობა სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების მიხედვით ერთ-ერთი ყველაზე დიდი მეურნეობაა, რომელზედაც მიმავრებულია 6534 ჰა მიწა. მ. შ. 2067 ჰა სასოფლო-სამეურნეო სავარგული, აქედან 406 ჰექტარი უჭირავს სახნავს. სახნავის 39,2%-ზე მარცვლეული და პარკოსნები შოჰყავთ, 45,3%-ი საკვებ კულტურებს უკავია, თამბაქოს მხოლოდ 60 ჰექტარი უჭირავს, რაც მთელი სახნავის მხოლოდ 14,8%-ს შეადგენს, მახუნცეთის კოლმეურნეობის მთლიანი პროდუქციის სტრუქტურიდან კი ირკვევა, რომ შთლიან პროდუქციაში მარცვლეულ-პარკოსან ბოსტნეულსა და საკვებ კულტურებს შესაბამისად უჭირავს 4,6; 1 და 2,8%, თამბაქოზე კი მოდის 20,2%.

ასეთივე მდგომარეობა შეიმჩნევა პირველი მაისის, დაბა ქედის, ოქტომბრის მერისის, ზვარესა და წონიარისის კოლმეურნეობებში, სადაც სახნავში ჭარბობს მარცვლეულისა და პარკოსანი კულტურების ხვედრითი წონა. დანდალოს კოლმეურნეობაში კი, სადაც სპეციალიზაციის დონე მაღალია, სახნავის 32,8% თამბაქოს უჭირავს, მარცვლეულ-პარკოსან კულტურებზე კი მოდის 24,7%.

მიწის რაციონალური გამოყენება რაიონის უმნიშვნელოვანეს სასოფლო-სამეურნეო საზრუნავს წარმოადგენს. ქედის რაიონის კოლმეურნეობებში საზოგადოებრივი კულტურები, კერძოდ, თამბაქოსა და სიმინდის კულტურა ხშირად მოჰყავთ 15°-ზე მეტი დაქანებულ დამუშავებაში მყოფ ფერდობზე. რაც ძლიერი ატმოსფერული ნალექების მოქმედებასთან ერთად იწვევს ინტენსიურ ეროზიულ მოვლენებს. ამის გამო, ხმარებიდან გამოსულია მიწების მნიშვნელოვანი რაოდენობა.

ქედის რაიონში მეჩაიეობის განვითარებისათვის ხელსაყრელი ბუნებრივ-კლიმატური პირობები არსებობს. განსაკუთრებით დიდია ჩაის კულტურის მნიშვნელობა ნიადაგდაცვით ღონისძიებათა სისტემაში. ჩაის პლანტაციის გაშენება 15—20° და მეტი დაქანების ფერდობზე მთლიანად გამორიცხავს უხვა ხალექებით გამოწვეულ ინტენსიურ ეროზიულ მოვლენებს, საშუალებას იძლევა სოფლის მეურნეობას დავუბრუნოთ ხმარებიდან გამოსული მიწების მნიშვნელოვანი რაოდენობა.

წლების მახდილზე რაიონში უმნიშვნელოდ იზრდება ჩაის პლანტაციის ფართობი. 1970 წელს რაიონის კოლმეურნეობებში სრულმოსავლიანი პლანტაციის ფართობი უდრიდა 186 ჰექტარს, 1979 წელს კი—190 ჰექტარს. ჩატარებული გამოკვლევებით დასტურდება, რომ ჩაისათვის ვარგისი ნიადაგების რაოდენობა ქედის რაიონში შეიძლება განისაზღვროს 500 ჰექტარით.

ქედის რაიონის კოლმეურნეობებში ჩაის ფოთლის წარმოება 1979 წელს, 1970 წელთან შედარებით, გაიზარდა 69%-ით, რაც ძირითადად განპირობებული იყო მოსავლიანობის დონის ამაღლებით. რაიონის ცალკეულ კოლმეურნეობებში მერყეობს ჩაის ფოთლის მოსავლიანობა. ასე მაგალითად, 1979 წელს ცხმორისის კოლმეურნეობაში მოსავლიანობა 30,7 ცენტ-ს უდრიდა, ზვარის კოლმეურნეობაში კი — 73,02 ცენტ. თუ რაიონის კოლმეურნეობებში ჩაის ფოთლის მოსავლიანობის დონეს ავამაღლებთ ზვარეს კოლმეურნეობის მოსავლიანობის დონემდე, რაიონში ჩაის ხარისხოვანი ფოთლის წარმოება 3574 ცენტ-ით გაიზრდება.

ჩაის ფოთლის წარმოების გადიდების გზას რაიონში წარმოადგენს სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის დონის ამაღლება. ქედის რაიონის კოლმეურნეობებში დაბალია ჩაის ხარისხოვანი ფოთლის წარმოების კონცენტრაციის დონე. კოლმეურნეობების დაჯგუფებამ ჩაის პლანტაციის ფართობის მიხედვით გვიჩვენა, რომ 10 ჰექტარამდე ფართობი აქვს რაიონის ორ კოლმეურნეობას, 10-დან 15 ჰექტარამდე — სამ კოლმეურნეობას და 15 ჰექტარის ზევით — სამ კოლმეურნეობას. სათანადო ეკონომიკური ანალიზით ირკვევა, რომ რაიონის იმ კოლმეურნეობებში, რომელთაც ჩაის ნარგავის ფართობი 10-დან 15 ჰექტარამდეა, უკეთესი შედეგობრივი მაჩვენებლები აქვს. აქ ჩაის ფოთლის წარმოების რენტაბელობა საშუალოდ 44%-ს უდრის, რაც უზრუნველყოფს კოლმეურნეობებში წარმოების გაფართოებულ კვლავწარმოებას. რენტაბელობის დონის ამაღლება დაკავშირებულია ჩაის ფოთლის ხარისხის ამაღლებასთან, ამიტომ თანამედროვე პირობებში ჩაის ფოთლის წარმოების გადიდებასთან ერთად, განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ჩაის პროდუქციის ხარისხის ამაღლებას.

ქედის რაიონში, ზაფხულის პერიოდში, შეიმჩნევა ნალექების გარკვეული ნაკლებობა, რაც მნიშვნელოვნად ამცირებს პლანტაციის მოსავლიანობას და

ჩაის ფოთლის ხარისხს. რაიონის კოლმეურნეობებში 299 ჰექტარზეა გაშენებული ჩაის პლანტაცია. აქედან, მხოლოდ 2 ჰექტარია სარწყავი.

რაიონის რელიეფური პირობებიდან გამომდინარე კოლმეურნეობებში მორწყვის სხვადასხვა წესიდან უპირატესობა ჩაის პლანტაციის დაწვიმებით რწყვას უნდა მიეკუთვნოს, ვინაიდან მორწყვის სხვადასხვა წესებთან შედარებით დაწვიმებით რწყვას აქვს ისეთი დადებითი თვისებები, როგორცაა თანაბარი რწყვა, სარწყავი წყლის ეკონომიური გამოყენება, ნიადაგის გადარეცხვის თავიდან აცილება, წყლის ნაკადის ინტენსიურობის ცვლა და სხვა.

ქედის რაიონში არსებული ჩაის ფაბრიკის საწარმოო სიმძლავრე ვერ უზრუნველყოფს მიწოდებული ნედლეულის დროულ და მაღალხარისხოვან გადასუშვებას, ამიტომ ხშირია შემთხვევები, როდესაც ჩაის ფაბრიკის გადატვირთულობის გამო (განსაკუთრებით მაის, ივნისის თვეებში) კოლმეურნეობები იძულებული არიან შეანელონ ფოთლის კრეფის ტემპები, რაც ნედლეულის ხარისხის მკვეთრ დაცემას იწვევს. აღნიშნული გარემოების აღმოსაფხვრელად რაიონში ჩაის ფაბრიკის არსებული სიმძლავრე საჭიროა გაიზარდოს 10—15 ტონით დღელამეში.

ქედის რაიონის კოლმეურნეობების სოფლის მეურნეობის მთლიანი პროდუქციის ღირებულებაში მრავალწლიანი ნარგავებიდან უპირატესი ადგილი მეჩაიეობას უჭირავს 22, 3%, შემდეგ მევენახეობას 9, 7%, მეხილეობის ხვედრი წონა კი 9, 5%-ს უდრის. 1979 წელს კოლმეურნეობებში ვენახების ხვედრი წონა მრავალწლიანი ნარგავების საერთო ფართობებში საშუალოდ 30%-ს შეადგენდა.

ქედის რაიონში რელიეფის მთავორიანობის გამო დასამუშავებლად გამოყენებული მიწის ფართობი მეტად მცირეა. სახმარი მიწების საერთო სიმცირის გამო კოლმეურნეობები ვენახების მეტად მცირე ფართობებს ფლობენ. საშუალოდ რაიონის კოლმეურნეობებში სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების მხოლოდ 1, 7%-ზე არის გაშენებული ვენახი. მცირე საერთო ფართობის გარდა რაიონში ვენახები წარმოდგენილია მეტად პატარა ზომის ნაკვეთებად, რაც ხელს უშლის სამუშაოთა მექანიზაციის ფართოდ გამოყენებას.

ქედის რაიონში დასამუშავებლად ვარგისი მიწების სიმცირის გამო, აგრეთვე ნიადაგის ეროზიის უარყოფითი გავლენის შემცირების მიზნით საჭირო იქნება მთელი ყურადღება მიექცეს ვენახების დიდი დაქანების ფერდობების /25—30°/ დატერასებით ათვისებას და აღნიშნულთან დაკავშირებით სამუშაოთა მექანიზაციის საკითხის მოგვარებას. ამასთან, ვათვალისწინებულებული უნდა იქნეს მაღლარი ვენახის გაშენებისათვის რაიონში არსებული მნიშვნელოვანი შესაძლებლობანი. უნდა გავთვალისწინოთ აგრეთვე ინდივიდუალურ ნარგავ ხეებზე ვაზის გაშენების ტრადიცია.

ქედის რაიონის კოლმეურნეობების ვენახში ვაზების დიდი სიმეჩხრისა და მათი მოვლა-დამუშავების არადაამაკმაყოფილებელი მდგომარეობის შედეგად დაბალია ყურძნის მოსავლიანობა და საერთო მოსავალი. კოლმეურნეობებში ვენახების არადაამაკმაყოფილებელი მოვლა იწვევს ვაზის დასუსტებას და შემდეგ დაღუპვას, რაც ზრდის სიმეჩხრეს. სიმეჩხრით გამოწვეული ზარალი კი მძიმე ტვირთად აწევბა კოლმეურნეობებს და უარყოფით გავლენას ახდენს მათ ეკონომიკაზე.

სიმეჩხრის მინიმუმამდე დაყვანისათვის საჭიროა მრავალწლიანი ნარგავები მხოლოდ მაღალხარისხოვანი ნერგით გაშენდეს. სიმეჩხრის გამომწვევი მი-

ზეზია ახალშენი ნარგავების მოუვლელია. ამიტომ, საჭიროა მრავალწლიანი ნარგავების ყველა დარგში მომუშავენი წავახალისოთ არა მარტო პროდუქციის რაოდენობისა და ხარისხისათვის, არამედ ნარგავობათა კარგი მოვლისათვისაც. ამგვარად, მრავალწლიან ნარგავებში სიმეჩხრის ლიკვიდაცია გადაუდებელი ამოცანაა, იგი შექმნის რაიონში სოფლის მეურნეობის შემდგომი ამაღლების ხელსაყრელ პირობებს.

ქედის რაიონში მეხილეობა დამხმარე დარგად არის წარმოდგენილი. ამიტომ კოლმეურნეობებში ნარგავების 97,4% ვაფანტულია.

მრავალწლიან ნარგავებში მეხილეობა შედარებით დაბალი ინტენსიური დარგია. ასე მაგალითად, ქედის რაიონის კოლმეურნეობებში 1979 წელს 1 ჰექტარი ვენახის ფართობზე წარმოების დანახარჯები უდრიდა 2098 მანეთს, მეჩაიეობაში — 4068 მან., მეხილეობაში კი, კერძოდ თესლოვანების და კურკოვანების 1 ჰექტარ ნარგავობაზე, დაიხარჯა მხოლოდ 136 მანეთი.

ქედის რაიონის კოლმეურნეობებში მეხილეობის შედარებით ეკონომიკური ეფექტიანობის გამოსავლენად გავიანგარიშეთ უკანასკნელი ხუთი წლის (1975—1979 წწ.) რენტაბელობის წლიური საშუალო დონე. როგორც გაანგარიშებამ გვიჩვენა, 1975—1979 წლებში საშუალოდ წლიური რენტაბელობის დონით რაიონის კოლმეურნეობებში პირველი ადგილი ეჭირა მეხილეობას. მისი რენტაბელობა შეადგენდა 38,5%-ს, მეორე ადგილზე იყო მეჩაიეობა, 35,8%-ი, მევენახეობის რენტაბელობის დონე კი უდრიდა მხოლოდ 2,7%-ს.

მეხილეობისათვის დამახასიათებელია ნაკლები დანახარჯების პირობებში შედარებით მეტი მოგების მიღება. თუმცა, ნაკლები დანახარჯები, გარკვეულ ნაწილში, ხეხილის ბაღების არასათანადო მოვლითაა განპირობებული. აქაც იმ დონეზე, რომ ჩატარდეს აგროტექნიკური ღონისძიებანი როგორც იგი მევენახეობაში და მეჩაიეობაში ხორციელდება, კიდევ უფრო გაიზრდებოდა მისი ეკონომიკური ეფექტიანობა. მაგრამ, მხედველობაშია მისაღები ის გარემოებაც, რომ ნორმალური მოვლის პირობებშიც ხეხილის ბაღების თითოეული ჰექტარი შედარებით ნაკლებ დანახარჯებს საჭიროებს, ვიდრე ისეთი მრავალწლიანი კულტურები, როგორცაა ვენახი და ჩაი. სწორედ ამიტომ მიეკუთვნება იგი დაბალინტენსიურ დარგს, რომელსაც შედარებით მაღალი ეკონომიკური ეფექტიანობა ახასიათებს.

მეხილეობის განვითარების თვალსაზრისით ქედის რაიონი არ არის მნიშვნელოვანი რეგიონი, ვინაიდან იგი მეთამბაქოეობა-მეცხოველეობის ზონას მიეკუთვნება. მიუხედავად იმისა, რომ მეხილეობის ეკონომიკური ეფექტიანობა მაღალია, პერსპექტივაში ქედის რაიონში არ უნდა იქნეს გათვალისწინებული ინტენსიური ბაღების გაშენება, რაიონში ძირითადად გაშენდება კურკოვანები (ტყემალი) უპირატესად იმ მიწებზე, რომლებიც გამოუსადეგარია წამყვანი კულტურებისათვის.

ქედის რაიონის სოფლის მეურნეობის მთლიანი პროდუქციის სტრუქტურაში იზრდება მეცხოველეობის პროდუქციის ხვედრითი წონა. ამჟამად რაიონში არსებული 9 კოლმეურნეობიდან, 8 კოლმეურნეობასა და რაიონის სამეურნეობათა-მორისო საწარმოს, რომელიც შეიქმნა „პირველი მაისის“ სახელობის კოლმეურნეობის ფერმის ბაზაზე, ყავთ მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი.

რაიონის კოლმეურნეობებში მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი მერძეულ-მეხორცული მიმართულებისაა, 1979 წელს მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის 53,1% მეწველ ფურებზე მოდიოდა. ჩვენი ქვეყნის მრავალი კოლმეურნეობისა

და საბჭოთა მეურნეობის გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ინტენსიური მერქული მესაქონლეობის პირობებში ყოველწლიურად მიზანშეწონილია, რომ 100 მეწველ ფურზე ჯოგის შემადგენლობაში შეყვანილი იქნეს 20—25 პირველადი უშობელი.

ქედის რაიონის კოლმეურნეობებში, საშუალოდ 1979 წელს, ყოველ 100 მეწველ ფურზე, ჯოგის შემადგენლობაში შეყვანილი იქნა მხოლოდ 7 პირველადი უშობელი.

ქედის რაიონის კოლმეურნეობებში იზრდება მეწველი ფურების სულადობა და რძის წარმოება. ასე მაგალითად 1979 წელს, 1970 წელთან შედარებით, რძის წარმოება გაიზარდა 44%-ით. ფაქტორების მიხედვით რძის წარმოების ზრდის განგარიშებამ გვიჩვენა, რომ ფურების სულადობის გადიდების შედეგად რძის წარმოება გაიზარდა 27%-ით, ხოლო წველადობის გადიდების შედეგად 73%-ით. რაიონის კოლმეურნეობებში იზრდება მეცხოველეობის პროდუქტიულობა, მაგრამ მიუხედავად ამისა მეწველი ფურის საშუალო წლიური წველადობა ჯერ კიდევ დაბალია. 1979 წელს წველადობა 893 კგ-ს უდრიდა. საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის XVIII პლენუმმა ჩვენი შეცნირებისა და სელექციონერების წინაშე დასახა ამოცანა, რომლის მიხედვით მთის პირობებში ფურის საშუალო წველადობა უნდა გაზრდილიყო სულ ცოტა 2000—2500 კილოგრამამდე. ამგვარად, საჭიროა რაიონის კოლმეურნეობებში მნიშვნელოვანი ღონისძიებები გატარდეს პირუტყვის პროდუქტიულობის ამაღლების მიზნით.

ქედის რაიონის კოლმეურნეობებში, გარკვეული წარმატებების მიუხედავად, მეცხოველეობა ჯერ კიდევ ჩამორჩენილი დარგია, რომლის ძირითად მიზეზს კოლმეურნეობებში მეცხოველეობის მოძველებული მეთოდებით გაძლოლა წარმოადგენს.

რაიონის კოლმეურნეობებისათვის დამახასიათებელია შედარებით მცირე ძოკულობის ფერმები — დაბალპროდუქტიული პირუტყვით და შეზღუდულ საკვებ ბაზით, სადაც არ ხორციელდება მეცხოველეობის შიგადარგობრივი სპეციალიზაცია, ნელი ტემპით იზრდება პირუტყვის სულადობა და პროდუქტიულობა, არ არის მოწესრიგებული პირუტყვის კვების ორგანიზაცია, ამიტომ რაიონის ყველა კოლმეურნეობა ამ დარგიდან დიდ ზარალს განიცდის.

ქედის რაიონში საკოლმეურნეო მეცხოველეობიდან პროდუქციის (გადაჰმუშავების პროდუქციის ჩათვლით) რეალიზაციის შედეგად 1970 წელს იზარალეს 313 ათასი მანეთი, 1979 წელს კი — 435 ათასი, მანეთი. ზარალიანობის დონე 1970 წელს უდრიდა 65,8%-ს, 1979 წელს კი! — 70,5%-ს. ამგვარად, კოლმეურნეობებში იზრდება ზარალი, რომელსაც ფარავს მემცენარეობიდან მიღებული მოგება, რაც მნიშვნელოვნად ამცირებს მათ შემოსავლიანობას.

რაიონის კოლმეურნეობებში და საკოლმეურნეობათა შორის საწარმოში პირუტყვის პროდუქტიულობის, წარმოების კონცენტრაციისა და სპეციალიზაციის დონის ამაღლებით შეიძლება მნიშვნელოვნად გავაუმჯობესოთ წარმოების შედეგობრივი ეკონომიკური მაჩვენებლები.

ქედის რაიონში მეცხოველეობის სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის დონის ამაღლება სამი ძირითადი მიმართულებით უნდა წარიმართოს: მყარი საკვები ბაზის შექმნა, ჯიშთსანაშენე მუშაობის გადრმავება, რაც გამოიწვევს ცხოველთა ჯიშაინობისა და პროდუქტიულობის ხარისხის ამაღლებას და დარგის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განმტკიცებას, მისი ინდუსტრიალიზა-

ციით. მეცხოველეობის პროდუქციის სამრეწველო საწყისებზე წარმოება ეს არის მანქანური წარმოება, სადაც ყველა პროცესი უნდა შესრულდეს მანქანათა სისტემის საშუალებით.

მეცხოველეობის განვითარების მთავარი ფაქტორი საკვები ბაზაა. არც მეცხოველეობის პროდუქციის წარმოების თანამედროვე ტექნოლოგია, არც სანაშენე მუშაობის ყველაზე სრულყოფილი მეთოდები არ მოგვცემს სასურველ ეფექტს თუ რაიონში საკვების წარმოება არ არის მოწესრიგებული.

ქედის რაიონის კოლმეურნეობებში საკვები კულტურებით დაკავებული ნათესების ფართობი 10—15 ჰექტარს შეადგენს, რაც რაიონის სასოფლო-სამეურნეო სავარგულის 10, 6% და სახნავის 49, 4%-ს უდრის. რაიონის კოლმეურნეობებში 1979 წელს დახარჯული საკვების ღირებულების 40% ნაყილია. ხაყილი საკვების 70% მოდის კომბინირებულ საკვებზე, ხოლო მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის მიერ დახარჯულ საკვებში კომბინირებული საკვების სასურველი შეფარდება 18%-ის ნაცვლად 29%-ს აღემატება.

ქედის რაიონის კოლმეურნეობები არ არის უზრუნველყოფილი საკუთარი წარმოების საკვებით, ამიტომ ისინი იძულებული არიან საკვების ნაკლებობა დაფარონ კომბინირებული საკვების ხარჯზე, ზრდიან კომბინირებული საკვების ჯვედრიწონას, საკვების ბალანსში, რაც იწვევს პროდუქციის თვითღირებულების გაზრდას.

საკვების წარმოების ჩამორჩენის ძირითადი მიზეზი რაიონში საკვები კულტურების დაბალი მოსავლიანობაა.

საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მე-18 პლენუმზე ხაზგასმით აღინიშნა... „ყველაფერი უნდა გააკეთონ იმისათვის, რომ თითოეულ ჰექტარზე ყველგან მიიღონ საშუალოდ 300—350 ცენტ. სიმინდის სასილოსე მასა, 45—50 ცენტ. მრავალწლიანი და 35—40 ცენტ. ერთწლიანი ბალახების თივა, 400—500 ცენტ. საკვები ძირხვენები“.

ქედის რაიონის კოლმეურნეობებში კი 1979 წელს მიღებული იქნა 100 ცენტ. საკვები ძირხვენები, 100, 2 ცენტ. სიმინდის სასილოსე მასა, 20 ცენტ. ერთწლიანი ბალახებისა და 28, 6 ცენტ. მრავალწლიანი ბალახების თივა. ამგვარად, რაიონის კოლმეურნეობებში განსაკუთრებით მწვავედ დგას საკვები კულტურების მოსავლიანობის ზრდის საკითხი.

ქედის რაიონის კოლმეურნეობებში საკვები კულტურების დაბალი მოსავლიანობა განპირობებულია მთელი რიგი ფაქტორებით, რომელთაგან უწინარეს ყოვლისა აღსანიშნავია მინერალური და ორგანული სასუქის გამოყენების არასაკმარისი დონე. სასუქებთან ერთად, მტკიცე საკვები ბაზის შექმნაში, გადამწყვეტ როლს ასრულებს რწყვა, რაიონში კი უმნიშვნელოა საკვები კულტურების ნათეს ფართობში სარწყავის ჯვედრიწონა.

თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ქედის რაიონში სახნავის მნიშვნელოვანი ნაწილი საჭიროა გამოიყოს, ერთის მხრივ, მრავალწლიანი ნარგავების გაშენებისა და, მეორეს მხრივ, მარცვლეული და ძვირფასი ტექნიკური კულტურების გაშენებისათვის, შეიძლება ასეთი დასკვნა გავაკეთოთ: მეცხოველეობის საკვებწარმოების ამოცანები ძირითადად ბუნებრივმა საკვებმა სავარგულებმა უნდა შეასრულონ.

ქედის რაიონში ბუნებრივი საკვები სავარგულები არასასურველ მდგომარეობაშია. სავარგულების მნიშვნელოვანი ნაწილი დაფარულია ქვებით, სარეველათი და მავნე ბალახებით, საძოვრები გადატვირთულია პირუტყვით, ამი-

ტომ ბუნებრივი საკვები სავარგულები თივისა და მწვანე მასის დაბალ მოსავალს იძლევა, რაიონის კოლმეურნეობები კი იძულებული არიან საკვები დაამზადონ რაიონისა და ზოგიერთ შემთხვევაში რესპუბლიკის გარეთაც, რაც აძვირებს საკვების ღირებულებას, ეს უკანასკნელი კი მოქმედებს პროდუქციის თვითღირებულებაზე.

ქედის რაიონში საჭიროა ძირფესვიანად შეიცვალოს ბუნებრივი საკვება სავარგულებისადმი დამოკიდებულება, საჭიროა ჩატარდეს სათიბებისა და საძოვრების ზედაპირული გაუმჯობესება, მოეწყოს სარწყავი კულტურული საძოვრები, ფართოდ გამოვიყენოთ მინერალური და ორგანული სასუქები, შემოდებული იქნეს საძოვართბრუნვები და დადგინდეს ძოვების ვადა, ბუნებრივი სავარგულების მთლიანად ასათვისებლად საჭიროა ახალი საავტომობილო და საბაგირო გზების მშენებლობა.

ქედის რაიონში უკანასკნელ წლებში ჩატარდა მეცხოველეობის სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის რიგი ღონისძიებანი. შექმნილია სამეურნეობათაშორისო საწარმოო, სადაც წარმოებს მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის გამოზრდა—სუქება. მიუხედავად გატარებულ ღონისძიებებისა, ქედის რაიონის კოლმეურნეობებში დაბალია მეცხოველეობის სპეციალიზაციის დონე, შრომის დანაწილება საჭიროებს შემდგომ გაღრმავებას. რაიონის კოლმეურნეობებში რძისა და ხორცის წარმოების მიზნით მოშენებულია ორმაგი მიმართულების მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი. კოლმეურნეობებში წარმოებს სარემონტო მოზარდის გამოზრდა, უმნიშვნელო დონით ჯიშთსანაშენე მუშაობა, რაც ბუნებრივია ამცირებს, როგორც მერძეული, ისე მეხორცული მესაქონლეობის ეფექტიანობას.

მეცხოველეობის ეფექტიანობა მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული ფერმის ზომაზე, თითოეულ კოლმეურნეობაში საჭიროა, ფერმის ზომის განსაზღვრისას, ძირეულად იქნეს გათვალისწინებული ისეთი ფაქტები, როგორიცაა საკვები ბაზის მდგომარეობა, საწარმოო შენობების გაადგილება, საცხოვრებელი სახლები სატრანსპორტო საშუალებების რაოდენობა და სხვა.

Л. И. ГВЕНЕТАДЗЕ

ВОПРОСЫ ДАЛЬНЕЙШЕГО УГЛУБЛЕНИЯ КОНЦЕНТРАЦИИ И СПЕЦИАЛИЗАЦИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА КЕДСКОГО РАЙОНА

Резюме

Изучены вопросы дальнейшего углубления специализации и концентрации сельскохозяйственного производства Кедского района. С учетом природно-экономических условий разработаны вопросы рационального исследования земли в общественных хозяйствах района. По отдельным колхозам рассчитаны коэффициенты специализации, установлено влияние специализации и концентрации сельскохозяйственного производства на показатели хозяйственной деятельности колхозов.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის აგრარულ პრობლემათა განყოფილება

ზურაბ ვაშაქიძე

აგროსამრეწველო გაერთიანებების როლი სპეციალიზაციის
გაღრმავებისა და კონცენტრაციის დონის ამაღლებაში

საბჭოთა ხელისუფლების წლებში, სოციალიზმის მშენებლობის პროცესში, მოხდა ღრმა ცვლილებები ეკონომიკის ყველა სფეროში და საბჭოთა საზოგადოების სოციალურ ცხოვრებაში. ჯგერატური მასშტაბი წარმოებისა, რომელიც მიღწეულია სახალხო მეურნეობაში, უზრუნველყოფს სოციალიზმისათვის დამახასიათებელი ეკონომიკური კანონების ფართო მოქმედების ობიექტურ შესაძლებლობებს.

განვითარებული სოციალისტური საზოგადოების სოფლის მეურნეობა მძლავრი აღმავლობის გზაზე დგას, იგი უზრუნველყოფს სოფლად საწარმოო ძალების აღმავლობას და წარმოებით ურთიერთობათა სრულყოფას. ამის საფუძველია კომუნისტური პარტიის მიერ აგარარული პოლიტიკის სწორი კურსის შემუშავება თანამედროვე ეტაპზე. პარტიის აგარარული პოლიტიკის ერთ-ერთი მთავარი მიმართულება სოფლის მეურნეობის განვითარების მაგისტრალური კურსი, წარმოების სპეციალიზაცია და კონცენტრაციაა.

საბჭოთა ეკონომიკის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე ხალხის კეთილდღეობის ამაღლებისათვის ფართო შესაძლებლობების შექმნის დადასტურება სწორედ ის, რომ სკკპ XXVI ყრილობასა და საქართველოს კომპარტიის XXVI ყრილობაზე განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა სასურსათო და ფართო მოხმარების საგნების წარმოების პროგრამების შემუშავებას. სკკპ XXVI ყრილობაზე ამხანაგმა ლ. ი. ბრეჟნევმა აღნიშნა — „სკკპ ცენტრალურ კომიტეტს მიაჩნია, რომ ახლა პირველ პლანზე წამოიწია სურსათით, აგრეთვე ფართო მოხმარების სამრეწველო საქონლით მოსახლეობის მომარაგების გაუმჯობესების ამოცანებმა“¹. ამ ამოცანების გადაწყვეტის მიზნით სსრ კავშირის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების 1981—1985 წლებისა და 1990 წლამდე პერიოდის ძირითად მიმართულებებში, პირველად ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში ხუთწლიან გეგმაში, ცალკე თავად შევიდა აგროსამრეწველო გაერთიანებების საკითხი. ძირითადად სწორედ ამ უკანასკნელის განვითარების საფუძველზე უნდა განხორციელდეს სასურსათო და ფართო მოხმარების საგნების მიზნობრივ-კომპლექსური პროგრამები.

აგროსამრეწველო გაერთიანებებში შემავალი თითოეული დარგის ნორმალური ფუნქციონირების და მათ წინაშე დასახული ამოცანების წარმატებით გადაწყვეტისათვის აუცილებელია ყველა ამ ურთიერთ დაკავშირებული დარგის განვითარების ერთი საერთო მიზნის მიღწევისათვის დაქვემდებარე-

¹ ლ. ი. ბრეჟნევი, სკკპ ცენტრალური კომიტეტის საანგარიშო მოხსენება საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XXVI ყრილობას და პარტიის მორიგი ამოცანების საშინაო და საგარეო პოლიტიკის დარგში, თბ., 1981, გვ. 15.

ბა. ამასთან, მტკიცედ უნდა განისაზღვროს იმ დარგთა ერთობლიობა, რომლებსაც ერთმანეთის გარეშე განვითარება არ შეუძლიათ, ვინაიდან სწორედ ასეთ დარგთა ერთობლიობას წარმოადგენს აგროსამრეწველო გაერთიანებები.

აგროსამრეწველო გაერთიანებების განვითარების მიზანი დიდ ნაწილში ემთხვევა სოციალისტური საზოგადოების მიზანს: „აგროსამრეწველო კომპლექსის ძირითად ამოცანას, — ნათქვამია სსრ კავშირის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების 1981—85 წლებისა და 1990 წლამდე პერიოდის ძირითად მიმართულებაში, — საიმედოდ უზრუნველყოს ქვეყანა სურსათით და სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულით“².

სამეცნიერო ტექნიკური რევოლუციის გაშლის წყალობით სოციალისტური სოფლის მეურნეობა მიაღწევს განვითარების ისეთ დონეს, რომელიც საშუალებას იძლევა სრულად დაკმაყოფილდეს მოსახლეობის კვების პროდუქტებისადმი მოთხოვნილება, ხოლო მრეწველობა-ნედლეულით. მცირდება სოფლის მეურნეობის დამოკიდებულება ბუნების სტიქიურ მოვლენებზე.

სამეცნიერო ტექნიკური რევოლუციის გავლენით სასოფლო-სამეურნეო შრომა, სოციალიზმის პირობებში, გარდაიქმნება ინდუსტრიული შრომის სახესკაოად, ისე, როგორც ტექნიკური აღკაზმულობის დონით, ტექნოლოგიით, ორგანიზაციით, და მწარმოებლურობით ის უახლოვდება შრომის მრეწველობაში. ხსნის რა თავის პოტენციურ შესაძლებლობებს, ამდიდრებს სოფლის მეურნეობის კოოპერირებას ახალი შინაარსით, იღებს მასიურ გავრცელებას კოოპერების ორგანიზაციისა და მართვის ახალი ფორმები. კოოპერაციის სხვადასხვა ფორმების მიზანია მუშაკთა დაინტერესება მაღალი ზარისხის სოფლის მეურნეობის პროდუქციის დიდი რაოდენობის საწარმოებლად, სრულყოფილ სამეცნიერო-ტექნიკურ ბაზაზე.

მეცნიერებისა და ტექნიკის მიღწევათა სულ უფრო ფართოდ გამოყენება, მძროძელთა ცხოვრების დონის გაუმჯობესების მიზნით. სოციალ-ეკონომიკური პროგრესის საფუძველზე ხდება, სოფლისა და ქალაქის მოსახლეობის სოციალურ სახეთა დაახლოება.

სამეცნიერო-ტექნიკურ რევოლუციას დიდი გავლენა აქვს მეურნეობათა შორისო კავშირის განვითარებაზე სოციალისტურ სოფლის მეურნეობაში.

ას კავშირების გაფართოება გამოწვეულია სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის პროცესების გაღრმავებით. მათ ამ ბოლო პერიოდში მიაღწიეს შედარებით მაღალ დონეს. ისინი გამოდიან ცალკეული საწარმოების ჩარჩოებიდან, ჰქმნიან რა ამგვარად შრომის კოოპერაციის ფორმების შექმნის წინაპირობებს. ახალი მეურნეობათა შორისო კავშირების მნიშვნელობა ძლიერ დიდია. განვითარებული სოციალიზმის პირობებში მათ შეიძინეს კანონზომიერი მოვლენის სახე.

ამ კავშირების ბუნების შეცნობა საშუალებას იძლევა შეგნებულად, ვეგმაზომიერად გამოყენებული იქნეს ისინი სოციალისტური სოფლის მეურნეობის წარმოების ამაღლების ინტერესებისათვის.

რა ახალ მომენტებს წამოწევს წინა პლანზე სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუცია სამეურნეობათა შორისო კავშირების განვითარებაში?

I. — მიმდინარეობს პირდაპირი სამეურნეო კავშირების პროცესის ჩა-

² გაზ. „კომუნისტი“, 1981, 5, 6 მარტი.

მოყალიბება და ამით ძლიერდება წარმოების სხვადასხვა ელემენტების კომბინირების ტენდენცია.

II. — ფართოვდება დარგობრივი კავშირების ძილრმე და სფერო, რასაც მივყევართ ვერტიკალური ტიპის სხვადასხვა სახის გაერთიანებების წარმოშობამდე.

სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციის ყოველ საფეხურს გააჩნია ესა თუ ის ფორმა სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა შორის კავშირებისა. პირველადი ფაზისათვის დამახასიათებელია სამეურნეო ანგარიშის სახელშეკრულებო დამოკიდებულება, რომელიც გამოიყენება ერთიანი ძალებით წარმოების ზრდისა და მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის რეკონსტრუქციისათვის.

შემდგომში სახელშეკრულებო სისტემა თანდათან დაუთმობს თავის პოზიციებს კავშირის პირდაპირ ფორმებს, როგორც უფრო პროგრესულს, რაც ბოლოს და ბოლოს განაპირობებს წარმოების ორგანიზაციისა და მართვის ახალი სრულყოფილი ფორმების გამოჩენას. სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციის განვითარება სულ უფრო გააფართოვებს ინტეგრირებული ტიპის კავშირების განვითარების შესაძლებლობას, როგორც სიღრმით, ისე სივრცით. ამ პროცესის ძირითად ელემენტს წარმოადგენს გაერთიანებანი, რომლებიც ხასიათდებიან სოფლის მეურნეობის წარმოების სპეციალიზაციის, კონცენტრაციისა და კომბინირების ოპტიმალური ფორმებით.

სამეურნეობათაშორისო კოოპერირება ლენინური კოოპერაციული გეგმის შემდგომ განვითარებას წარმოადგენს, მისი მთავარი ამოცანაა წარმოების უფრო რაციონალური ორგანიზაცია, ოპტიმალური სტრუქტურული სიდიდეებისა და სხვა საწარმოო პარამეტრების მიღწევა, შრომის ნაყოფიერების მკვეთრი ზრდის, პროდუქციის მასალატევადობის და ენერგოტევადობის შემცირების მეოხებით.

რამდენიმე საწარმოს კოოპერირების დროს მალღდება განზოგადობის დონე და ღრმავდება შრომის დანაწილება. იქმნება მასობრივი წარმოების ორგანიზების პირობები, ყველა მისგან გამომდინარე უპირატესობით. ამასთან, სამეურნეობათაშორისო კოოპერირების დადებითი მნიშვნელობა ჰქვადენდება მის სხვადასხვა ფორმაში — კოლმეურნეობებისა და მეურნეობათა ჯგუფის შექმნა საერთო, ვიწრო სპეციალიზირებულ საწარმოს გაერთიანებულ სახსრებზე, ან ნაწილობრივ პროდუქტის წარმოების ორგანიზება გაერთიანებული საწარმოების მიერ, შიდა დარგობრივი სპეციალიზაციის საფუძველზე.

ასეთი გაერთიანებები შეიძლება შეიქმნეს ყოველი მეურნეობა პარტნიორების იურიდიული და სამეურნეო დამოუკიდებლობის მთლიანი შენარჩუნებით, ანდა მათ მიერ დამოუკიდებლობის დაკარგვისა და გაერთიანებაში სამეურნეო ანგარიშზე მყოფ ქვეგანყოფილებად შესვლით, როგორც ამჟამად საბჭოთა მეურნეობების მიერ შექმნილი „ფირმები“.

პორიზონტალური კოოპერირების ნებისმიერ ფორმის შემთხვევაში ძირითად მიზანს წარმოადგენს უფრო რაციონალური ორგანიზაცია.

ჩვენი პარტიის ლენინური, აგრარული პოლიტიკის ახლანდელი კურსიდან გამომდინარე, მის წინაშე მდგარი პრობლემების დაძლევის ერთ-ერთ საშუალებად პარტიას მიაჩნია სწორედ სოფლის მეურნეობის გადაყვანა ინდუსტრიულ რელსებზე, — მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარების გზით, რადგან თუ არა სოფლის მეურნეობის დარგთა და კულტურათა კონცენტრაცია

ცია და სპეციალიზაცია, წარმოების კომპლექსური მექანიზაცია და ქიმიზაცია, სამეურნეობათაშორისო კოოპერაცია და მისი კიდევ უფრო მაღალ ფორმების გამოყენება, შეუძლებელია უზრუნველყოთ სოფლის მეურნეობის განვითარება თანამედროვე მოთხოვნათა დონეზე.

სამეურნეობათაშორისო კოოპერაციისა და აგროსამრეწველო ინტეგრაციის ბაზაზე წარმოების სპეციალიზაციის და კონცენტრაციის გადრმავება, ეს არის ჩვენი პარტიის ლენინური აგრარული პოლიტიკის ერთ-ერთი მთავარი მიმართულების პრაქტიკული განხორციელება, რომელიც მნიშვნელობით ლენინის კოოპერაციულ გეგმას უტოლდება.

ამჟამად სამეურნეობათაშორისო საწარმოო კავშირებმა ფართო გავრცელება ჰპოვეს. ეს აუცილებელს ხდის გამოცდილების განზოგადების და მისი სრულყოფის გზების მეცნიერულ გამოკვლევას. მაღლდება ამ კავშირების ყოველმხრივ შესწავლის კომპლექსური მიდგომა. პრაქტიკა მეტყველებს, რომ ჯერ კიდევ მეცნიერულად საკმარისად არ არის შესწავლილი სხვადასხვა სახის კავშირების საზღვრები.

აუცილებელი ხდება სხვადასხვა სამეურნეობათაშორისო კავშირების გავლენის გამორკვევა სასოფლო-სამეურნეო შრომის კოოპერაციის არსებულ ფორმაზე. მაგრამ, ამასთან უკვე ცხადია, რომ სამეურნეობათაშორისო საწარმოო კავშირების განვითარება განაპირობებს გაერთიანებების შექმნას, რომლებიც განსხვავდებიან წარმოების პირობებით (კოლმეურნეობათა, საბჭოთა მეურნეობათა, ქარხანათა, სვაპრო და სხვადასხვა ორგანიზაციათა ბაზაზე) და სოფლის მეურნეობის წარმოების განზოგადების დონით. ჩვენი აზრით, გაერთიანების უფრო მეტად სრულყოფილ სახეს კომბინირებული გაერთიანება წარმოადგენს, რომელიც მოცემული ტიპის საზღვრებში იძლევა მძლავრ ამბულსს და ხელს უწყობს სოფლის მეურნეობის განვითარებას.

სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციის თანამედროვე ეტაპზე სამეურნეობათაშორისო კავშირები, როგორც წესი, ვითარდება ჰორიზონტალური მიმართულებით, ე. ი. ძირითადად სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების შიგნით ერთიანდებიან მხოლოდ ცალკეული სამეურნეო ფუნქციები (ერთობლივი მშენებლობა, საერთო ფონდების შექმნა, შემოსავალში მონაწილეობა, გეგმების შედგენა, კადრების მომზადება და ა. შ.). თუმცა უკვე იყენებენ მეურნეობათაშორისო კავშირების უფრო სრულყოფილ ფორმებს, მაგალითად, კავშირის დამყარება სხვადასხვა დარგებს შორის სახალხო მეურნეობის კომპლექსში.

მრავალი მიზეზის გამო (უწინარეს ყოვლისა კოლმეურნეობათა და საბჭოთა მეურნეობათა წარმოების უნივერსალიზმი, ბუნებრივი პირობების სხვადასხვაობა, უწყებრივი ბარიერების გადალახვის აუცილებლობა...) ვერტიკალური ტიპის კავშირების შექმნა მთელ რიგ სიძნელეებთანაა დაკავშირებული.

ამის მიუხედავად, ჩვენი ქვეყნის ბევრ ზონაში, ოლქსა და რესპუბლიკაში მიმდინარეობს სოფლის მეურნეობისა და სამრეწველო შრომის ფაქტიური შერწყმის საშუალებათა ძიება, რომელთა მიზანია პროდუქციის რაოდენობრივი და თვისობრივი ზრდა, საზოგადოებრივი დანახარჯების შემცირების მეშვეობით.

ამასთან ერთად, სამეურნეობათაშორისო კოოპერირება ემსახურება სხვა მიზნებსაც, კერძოდ, სოფლის მეურნეობის და მთელი აგრარულსამრეწველო

კომპლექსის მართვის სისტემის შემდგომ სრულყოფას. ამას გარდა, სამეურნეობათაშორისო კოოპერირება ხელს უწყობს წარმოებისა და სოფლის მეურნეობის მუშაკთა ცხოვრების პირობების ურთიერთ დაახლოვებას.

სოციალისტური მრეწველობის საფუძველზე სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიული მეთოდებით წარმართვა გადაუდებელს ხდის წარმოების კონცენტრაციის გაღრმავებას და სპეციალიზაციას, რაც შესაძლებლობას იძლევა უფრო ფართოდ იქნეს გამოყენებული მეცნიერებისა და ტექნიკის უპირატესობები, ამაღლდეს შრომის ნაყოფიერება, წარმოების საშუალებების, კერძოდ მიწის, ტექნიკის, სასუქების, საწვავის და სხვათა გამოყენების ეფექტიანობა, გაძლიერდეს სამეურნეო ანგარიშზე მყოფ შიდასამეურნეო ქვედანაყოფების კოოპერაცია, გახმტკიცდეს შათ შორის საწარმოო კავშირი, გაუმჯობესდეს წარმოების მართვის სისტემა. ამასთან, უნდა ვითვალისწინებდეთ, რომ თანამედროვე ეტაპზე ყველა საბჭოთა მეურნეობასა და კოლმეურნეობას არა აქვს მსხვილ სპეციალიზირებულ მეურნეობათა შექმნისათვის საჭირო შრომითი და მატერიალურ-ფულადი რესურსები, ეს კი მეტად აქტუალურს ხდის ფართო კოოპერაციის ბაზაზე მეურნეობათაშორისო სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის ამოცანას. რამდენიმე მეურნეობის რესურსების კონცენტრაცია და ამის საფუძველზე მსხვილი სპეციალიზირებული ინდუსტრიული ტიპის საწარმოების შექმნა, საშუალებას მოგვცემს უფრო სრულად და ეფექტიანად გამოვიყენოთ თითოეული კოლმეურნეობისა და საბჭოთა მეურნეობის ფულადი, მატერიალური საშუალებანი და შრომითი რესურსები, გავაუმჯობესოთ წარმოების ტექნოლოგია და ავამაღლოთ წარმოების ეფექტიანობა.

სოფლის მეურნეობაში წარმოების კონცენტრაციის გაღრმავების და სპეციალიზაციის განვითარება განაპირობებს კოოპერაციის უფრო მაღალი უორმების წარმოშობას. კერძოდ, კოლმეურნეობების, საბჭოთა მეურნეობებისა და სხვა სახელმწიფო საწარმოების კოოპერირებით საფუძველი ეყრება და გეგმაზომიერად ვითარდება აგროსამრეწველო კომპლექსების ტიპის საწარმოები, რომელთა საქმიანობის ყოველმხრივი შესწავლა, ფართოდ განალიზება და საწარმოებში დანერგვა სოციალურ-ეკონომიკურ მეცნიერებათა საქმიანობის უმნიშვნელოვანესი მიმართულებაა. აქ საკითხი ეხება არა მხოლოდ ორგანიზაციული, არამედ დიდი თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობის პრობლემას, რომელიც მჭიდროდაა დაკავშირებული ქალაქსა და სოფელს შორის არსებითი განსხვავების ლიკვიდაციისა, საკუთრებრივ ურთიერთობათა განვითარებასა და კლასობრივ განსხვავებათა მოხსნასთან.

კომუნისტური პარტიის XXVI ყრილობაზე, სოფლის მეურნეობის კონცენტრაციისა და სპეციალიზაციის შესახებ მითითებული იქნა: წარმოების მოცულობის სწრაფი ზრდის, შრომის ნაყოფიერების სერიოზული ამაღლებისა და თვითღირებულების შემცირების დიდ შესაძლებლობას შეიცავს წარმოების სპეციალიზაცია და კონცენტრაცია, სამეურნეობათაშორისო კოოპერირებისა და აგროსამრეწველო ინტეგრაციის ბაზაზე. მაშასადამე, უფრო აქტიურად უნდა განვახორციელოთ ეს კურსი. ყრილობის მიერ მოცემული ეს სახელმძღვანელო მითითება, მტკიცედ ხორციელდება და სოციალისტური სოფლის მეურნეობის განვითარების მთავარი მიმართულებაა. სოფლის მეურნეობაში წარმოების კონცენტრაციისა და ცენტრალიზაციის გაძლიერება აგროსამრეწველო ინტეგრაციის გეგმაზომიერი განვითარება, რაც ინ-

ტენსიური ფაქტორების პირველ პლანზე წამოწევას ნიშნავს, უნდა ექსპანდირებადეს და ემსახურება კიდევ, სამიწათმოქმედო კულტურების მოსავლიანობის, მეცხოველეობის პროდუქტიულობის (მარცვლეულის, ხორცის, რძის, ბოსტნეულის და სხვა) მკვეთრად გადიდებას. ეს შესაძლებლობას მოგვცემს მნიშვნელოვნად გავაუმჯობესოთ ქალაქად და სოფლად მშრომელთა მატერიალური და კულტურული კეთილდღეობა.

წარმოების სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის გაღრმავების პრობლემა განსაკუთრებით აქტუალურია ჩვენი რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობისათვის. საქმე ისაა, რომ საქართველოში კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების უმრავლესობა მრავალდარგოვანი, უნივერსალური სტრუქტურისაა, რაც მნიშვნელოვნად აფერხებს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების განვითარების ტემპებს, მიწათმოქმედებისა და მეცხოველეობის ინდუსტრიალიზაციას, მათს სამრეწველო საფუძველზე გადაყვანას, ამწელებს კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების ეკონომიკის განმტკიცებას, მათი რენტაბელობის დონის ამაღლების ღონისძიებათა განხორციელებას. საბოლოო ჯამში, კი, საგრძნობლად ამუხრუჭებს სოფლის მეურნეობაში მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მიღწევების დანერგვას.

რესპუბლიკის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის გაღრმავების ობიექტურ აუცილებლობაზე ხაზგასმითაა მიითითებული პარტიის თბილისის საქალაქო კომიტეტის ორგანიზატორული და პოლიტიკური მუშაობის თაობაზე სკკპ ცკ 1972 წლის 22 თებერვლის დადგენილების შესასრულებლად საქართველოს პარტიული ორგანიზაციის საქმიანობის შესახებ სკკპ ცკ 1976 წლის 22 ივნისის მიღებულ ახალ დადგენილებაში.

ეს დიდმნიშვნელოვანი დოკუმენტი ჩვენს წინაშე გადაუდებლად აყენებს ეკონომიკურად სუსტი კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების ყოველი ღონისძიებით განმტკიცდეს, მათი მაღალრენტაბელური მუშაობის, წარმოების ხარისხობრივი მაჩვენებლების გაუმჯობესების, და მის საფუძველზე მარცვლეულის, ყურძნის, ჩაის ფოთლის, ციტრუსების, ბოსტნეულისა და მიწათმოქმედების სხვა პროდუქტების წარმოების გადიდების ამოცანას. ამ უაღრესად დიდი სახალხო-სამეურნეო მნიშვნელობის პრობლემის წარმატებით გადაწყვეტის აუცილებელ პირობად კი პარტია წარმოების სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის განვითარებას მიიჩნევს.

წარმოების სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის განხორციელება ბევრ სიძნელეებთანაა დაკავშირებული. ეს, უწინარეს ყოვლისა, ისეთ რესპუბლიკებზე ითქმის, როგორც საქართველოა, სადაც მცირე გამოთავის გარდა, ყველა რაიონში შესაძლებელია მეტნაკლები ეფექტიანობით თითქმის ყველა სახეობის სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოება. ეს მნიშვნელოვნად ზანაპირობებს რესპუბლიკაში სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა მრავალდარგოვნობას, აქედან გამომდინარე კი წარმოების კონცენტრაციისა და სპეციალიზაციის განუვითარებლობას.

თანამედროვე პირობებში სოფლის მეურნეობის ეფექტიანობის გადიდების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პირობაა სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა ტექნიკური აღჭურვილობის დონის ამაღლება, სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის მიღწევათა ფართოდ დანერგვა. ჩვენს რესპუბლიკაში ტექნიკური აღჭურვილობის სულ უფრო მეტად გაუმჯობესების მიუხედავად, ამ

მხრივ მდგომარეობა კვლავ არასახარბიელოა. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მექანიზაციის დონის მიხედვით საქართველოს სსრ-ს XV ადგილი უკავია სსრ კავშირში. ამ დარგში მრავალი შრომატევადი პროცესები ჯერ კიდევ ხელით სრულდება. საგულისხმოა ის, რომ ასეთ პრობებშიც მეტად დაბალია არსებული ტექნიკის დატვირთვის მაჩვენებლები და იგი თითქმის ერთისამად ჩამორჩება საშუალო საკავშიროს.

უნდა გვახსოვდეს, რომ დღეს, სამეცნიერო ტექნიკური პროგრესის პირობებში, მკვეთრად იზრდება მოთხოვნილება კვალიფიციურ მუშაკებზე. რესპუბლიკაში კი, ჯერ კიდევ, ნაკლებად მზადდება კვალიფიციური კადრები. საჭიროა ამ საკითხს ახლავე მიექცეს ყურადღება. მით უმეტეს ეს ითქმის ახლა, როცა რესპუბლიკაში მოსალოდნელია დიდი ძვრები სამეურნეობათაშორისო კოოპერაციისა და აგროსამრეწველო ინტეგრაციის მიმართულებით.

ჩვენი რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობის ყველაზე რთული და ჩამორჩენილი დარგია მეცხოველეობა. მეცხოველეობის პროდუქციის წარმოება არარენტაბელურია რესპუბლიკის უმრავლეს კოლმეურნეობებსა და საბჭოთა მეურნეობებში. 1970—1974 წლებში რესპუბლიკის კოლმეურნეობებმა, მეცხოველეობის პროდუქციის რეალიზაციის შედეგად, 73 885 ათასი მანეთი იზარალეს. ასეთი არასახარბიელო მდგომარეობა, როგორც საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის XIII პლენუმზე აღინიშნა, იქმნებოდა წლების განმავლობაში, თანდათანობით, ამ დარგის ექსტენსიურად გაძღოლის შედეგად.

რესპუბლიკის ბევრ კოლმეურნეობასა და საბჭოთა მეურნეობაში არ არის შექმნილი სათანადო საკვები ბაზა. მეურნეობები, როგორც ზემოთ ითქვა, იძულებული არიან საკვებიც კი რესპუბლიკის გარედან შემოიტანონ, რაც მეტად ძვირი ჯდება. ეს კი უარყოფითად მოქმედებს მეურნეობათა რენტაბელობაზე. რესპუბლიკაში ძალზე დაბალია საკვები კულტურების ნათესების მოსავლიანობა, დაბალია აგრეთვე მთის მდელოების, სათიბებისა და საძოვრების პროდუქტიულობა. მეცხოველეობის ეფექტიანობას ამცირებს ისიც, რომ სათანადო ყურადღება არ ექცევა პირუტყვის სანაშენო საქმეს. მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის ჯოგი ძირითადად დაბალპროდუქტიულ პირუტყვთა ჯიშითაა დაკომპლექტებული. ამის გამო, პირუტყვის პროდუქტიულობის მაჩვენებლები არადამაკმაყოფილებელია.

სკკპ ცენტრალური კომიტეტის ივლისის (1978 წ.) პლენუმზე, თავის მოხსენებაში, ლ. ი. ბრეჟნევიმ აღნიშნა, რომ ამიერკავკასიის რესპუბლიკებში ნელა წყდება საკუთარი წარმოების ხორციითა და რძის პროდუქტებით მოსახლეობის უზრუნველყოფის ამოცანა. ეს მთლიანად ეხება საქართველოსაც.

მეცხოველეობის ინტენსიფიკაციას მხოლოდ მაშინ მივალწევთ, როცა მტკიცე საკვები ბაზა ვექნება. ბევრ კოლმეურნეობასა და საბჭოთა მეურნეობაში უხარისხობის გამო იკარგება დიდძალი საკვები და ამის გამო შეიძინევა მისი ქრონიკული ნაკლოვანება. მეცნიერებმა გამოიანგარიშეს, რომ საკვებ ცილაზე რესპუბლიკის მოთხოვნილების სრულიად დაკმაყოფილებითათვის უახლოესი 10—15 წლის მანძილზე მისი წარმოება ერთნახევარჯერ უნდა გაიზარდოს. ამასთან, განსაკუთრებული აქტუალობა ენიჭება მარცვლეულის წარმოების გადიდების პრობლემას — მარცვლეულის წილად ხომ ცილის საჭირო რაოდენობის დიდი ხვედრი წილი მოდის.

თუმცა რესპუბლიკის სამეცნიერო ორგანიზაციებმა ხელი მოჰკიდეს საკვებწარმოების, საკვების დამზადებისა და პირუტყვისათვის მიცემის ტექნოლოგიურ საკითხთა დამუშავებას, კვლევა ჯერჯერობით დაქსაქსულად წარმოებს და კომპლექსური ხასიათი არ აქვს. როგორც ხაზგასმით აღინიშნა სკკპ ცენტრალური კომიტეტის ივლისის პლენუმზე, ამ საკითხს მუშაობის სამრეწველო მეთოდების გამოყენების საფუძველზე, სისტემატური ხასიათი უნდა მიენიჭოს.

მეცხოველეობის ბევრ ფერმაში აკლიათ კვალიფიციური კადრები. არსებითად უნდა ამალდეს რესპუბლიკის მეცხოველეობის ფერმებში საკვებმოპოვების ტექნოლოგიური პროცესების მექანიზაციის დონე. კოლმეურნეობებსა და საბჭოთა მეურნეობებში მეცხოველეობის პროდუქციას ძირითადად ხელით აწარმოებენ, რაც გაუმართლებლად ზრდის მის თვითღირებულებას.

მეცხოველეობის ეფექტიანობის ამალღების აუცილებელი პირობაა საკვები ბაზის განმტკიცება. როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, შარცვლეულის დაბალი მოსავლიანობის დონე რიგი წლების განმავლობაში არ იძლევა კომბინირებული საკვების გაფართოებისა და სილოსის დიდი რაოდენობის დამზადების შესაძლებლობას. ამიტომ, მნიშვნელოვნად უნდა გაფართოვდეს ადგილობრივი საკვებწარმოება. ამ მიზნით განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ბუნებრივი საკვებ-სავარგულების გაკულტურებისა და მისი პროდუქტიულობის ამალღების ღობისძიებებს, ფართოდ უნდა გამოვიყენოთ სათიბ-საძოვრებზე სარეველების წინააღმდეგ ბრძოლის ქიმიური პრეპარატები, აგრეთვე მინერალური სასუქები და შელიორაციის საშუალებები.

აქტუალურია ბუნებრივი საკვების გადიდების მნიშვნელოვანი რეზერვის — მიუვალ ადგილებში არსებული სათიბ-საძოვრების გამოყენების საკითხები. ამ სავარგულების რაციონალურად გამოყენებისათვის საჭიროა საბაგირო გზების მშენებლობა, რისთვისაც სახელმწიფო კაპიტალურ დაბანდებსათან ერთად უნდა გამოვიყენოთ, მთისა და ბარის კოლმეურნეობათა სახსრები. ეს საკითხი არაერთხელ იქნა გაშუქებული რესპუბლიკის პრესის ფურცლებზე.

მეცხოველეობის ადგილობრივი საკვების გადიდების ღონისძიებათა სისტემაში დიდი ადგილი უნდა დაეთმოს სენაჟის, ვიტამინიანი ბალახის ფქვილის, თივის წარმოებას. მნიშვნელოვნად უნდა გაფართოვდეს სამრეწველო ნათესების ფართობები, მეცნიერების მიერ დადგენილია, რომ თავთავიანი კულტურების სარწყავი ნათესების ფართობების მეორე მოსავლის მისაღებად გამოყენება 20—30% -ით შეამცირებს რესპუბლიკის საკვების დეფიციტს.

მეცხოველეობის პროდუქციის წარმოების გაფართოებისა და მისი ეფექტიანობის ამალღების მთავარ მიმართულებად დასახულია სპეციალიზაციის გაღრმავებისა და კონცენტრაციის დონის ამალღების გზით მსხვილი სამეურნეობათაშორისო ფერმებისა და კომპლექსების შექმნა, ასევე არსებული ფერმების რეკონსტრუქცია.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეფექტიანობის ამალღების აუცილებელ პირობათა შორის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარებისათვის გათვალისწინებულ კაპიტალურ დაბანდებათა დიდ რაოდენობას. ამჟამად ჩვენს რესპუბლიკაში, პირველად სსრ კავშირის მასშტაბით, შექმნილია 20 გრადუსამდე დახრილ ქანობზე მომუშავე სამთო ტრაქტორი და მთის მდელოებისა და საძოვრების გასაუმჯობესებელი

მახანები, შემუშავებულია ქვიანი ნიადაგის დასამუშავებელი მანქანების კონსტრუქციები და სხვა მანქანა-იარაღები.

მნიშვნელოვანი ღონისძიებები ხორციელდება მაღალპროდუქტიული პირუტყვის, ფრინველის, უხვმოსავლიანი, ყინვაგამძლე ხეხილის, სუბტროპიკული ნარგავების, მარცვლეულ-პარკოსანისა და სხვა კულტურების ჯიშების გამოსაყვანად. ამ მიმართულებით მუშაობა მომავალში კიდევ უფრო უნდა გაძლიერდეს. დასახული პრობლემების გადაწყვეტაში მეცნიერთა ახალი, მაღალკვალიფიციური ძალები უნდა ჩაებათ.

სპეციალიზაციის და კონცენტრაციის საკითხების გადაწყვეტისას საქართველოს სსრ სოფლის მეურნეობის თავისებურებებიდან მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული რესპუბლიკის ვერტიკალური ზონალობა, ნიადაგობრივი და კლიმატური პირობების მრავალფეროვნება.

რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობის თავისებურებაა, აგრეთვე საზოგადოებრივი წარმოების კონცენტრაციის დაბალი დონე, საშუალოდ ერთ კოლმეურნეობაზე საბჭოთა კავშირში თუ მოდის 894, 2 ათასი მანეთი საერთო შემოსავალი, რსფსრ-ში—647 ათასი მანეთი, უკრაინის სსრ-ში— 1075 ათასი მანეთი, ბელორუსიის სსრ-ში — 770 ათასი მანეთი, ყაზახეთის სსრ-ში—1344 ათასი მანეთი, უზბეკეთის სსრ-ში—2 146 ათასი მანეთი, აზერბაიჯანის სსრ-ში—826 ათასი მანეთი, ლიტვის სსრ-ში—778 ათასი მანეთი, ლატვიის სსრ-ში—801 ათასი მანეთი, თურქმენეთის სსრ-ში—1997 ათასი მანეთი, ტაჯიკეთის სსრ-ში—2564 ათასი მანეთი, ესტონეთის სსრ-ში—1291 ათასი მანეთი, მოლდავეთის სსრ-ში—1481 ათასი მანეთი, სომხეთის სსრ-ში—468 ათასი მანეთი, საქართველოს სსრ-ში—665 ათასი მანეთი. ეს მონაცემები გასულ წელთან შედარებით მაღალია. მაგალითად, 1974 წელს იგი უდრიდა 376,5 ათას მანეთს³. ამ მაჩვენებლიდან ჩანს, რომ საქართველოს სსრ თითქმის ყველა რესპუბლიკას ჩამორჩება.

ჩვენს რესპუბლიკაში, სსრკ-ს საშუალო მონაცემებთან და ზემოთ დასახელებულ მოკავშირე რესპუბლიკებთან შედარებით, სოფლის მეურნეობის წარმოების კონცენტრაციის ასეთი დაბალი დონე იმაზე მიუთითებს, რომ წარმოების კოოპერირების ფართოდ გამოყენების ბაზაზე საწარმოების გამსხვილებით ათვის რადიკალური ღონისძიებები უნდა გატარდეს. ამისათვის საჭიროა ყველა რაიონის შესაძლებლობების ღრმა ეკონომიკური ანალიზი და მათი კონკრეტული პირობების დეტალური გათვალისწინებით სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის საკითხების დიფერენციულად გადაწყვეტა.

წარმოების კონცენტრაცია—კი მტკიცე საფუძველს ქმნის სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციისათვის. სოფლის მეურნეობის წარმოების კონცენტრაცია, როგორც ყველგან, ჩვენს რესპუბლიკაშიც წარმოების ინტენსიფიკაციის გზით უნდა განხორციელდეს.

მეორე მხრივ, მეურნეობის სპეციალიზაცია, უზრუნველყოფს რა წამყვანი დარგების განვითარებას და ამცირებს სასაქონლო დარგების რაოდენობას, თავის მხრივ, განაპირობებს და ხელს უწყობს ამ დარგების კონცენტრაციას, რაც ხშირად დამატებით დაბანდებებს, საწარმოო ფონდების გადიდებას მოთხოვს.

მეურნეობათა სპეციალიზაცია, განსაკუთრებით შიგადაგობრივი, მოთხოვს, როგორც მეურნეობის შიგნით შიგადაგობრივ, ასევე მეურნეობათა-

³ Народное хозяйство СССР в 1978 г., стат. ежегод., М., 1979, с. 266.

შორისო წარმოების კოოპერირებას, ხშირ შემთხვევაში, კი, სახალხო მეურნეობის სხვადასხვა დარგების კოოპერირებას. აქედან ჩანს, რომ სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაცია მიმდინარეობს ისეთ პროცესებთან ერთად, როგორცაა წარმოების სპეციალიზაცია, კონცენტრაცია და კოოპერირება. ეს პროცესები ერთმანეთთან მჭიდროდაა დაკავშირებული და ერთმანეთს განაპირობებს.

სოფლის მეურნეობის სპეციალიზაციის არსებული ფორმების (ზონალური, მეურნეობრივი, შიდამეურნეობრივი და შიგადადარგობრივი) პრაქტიკულად გატარებისას დიდი სიფრთხილე და მრავალმხრივი გაანალიზებაა საჭირო, რათა ჩვენს მიერ გატარებული სოფლის მეურნეობის საწარმოო სპეციალიზაცია მაღალი ეფექტის მომცემი იყოს.

საქართველოს სსრ სასოფლო-სამეურნეო წარმოების განლაგების სპეციალიზაციის და მეურნეობის მეცნიერულად გაძღოლის სისტემების შემუშავების მიმართულებით დიდი კომპლექსური ხასიათის გამოკვლევა ჩატარდა. ამ შრომატევადი და მეცნიერული ხასიათის გამოკვლევების საფუძველზე საქართველოს სოფლის მეურნეობა დაყოფილია საწარმოო სპეციალიზაციის თერთმეტ ზონად, ამ ზონების მიხედვით რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობის არსებული დარგობრივი სტრუქტურის ღრმა მეცნიერული ანალიზის საფუძველზე დასაზუსტებულია განვითარების ძირითადი მიმართულებები პერსპექტივისათვის. ამ უდიდესი სამუშაოს მიუხედავად, ჯერ კიდევ ბევრი დონისძიებაა გასატარებელი, რათა სრულყოფილად გადაწყდეს თითოეული რაიონის გაღრმავებული სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის საკითხი.

რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის საკითხების გადაწყვეტისას აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ, რომ თითოეულ მეურნეობაში შეიძლება მხოლოდ ერთი, ორი ან განსაკუთრებულ შემთხვევაში სამი წამყვანი დარგის ან კულტურის გამოყოფა და მათთან იგივე რაოდენობის დამხმარე დარგების და კულტურების შეთანწყობა, რომლებიც ყოველმხრივ შეუწყობენ ხელს ძირითადი დარგების განვითარებას. ეს დამხმარე დარგები სასოფლო-სამეურნეო საწარმოს მისცემს დამატებით შემოსავალს.

დღეისათვის ეჭვს არ იწვევს ის, რომ სამეურნეობათაშორისო კოოპერაციისა და აგროსამრეწველო ინტეგრაციის გაღრმავება და კონცენტრაციის დონის ამაღლება ყველა კოლმეურნეობასა და საბჭოთა მეურნეობას მსხვილ მაღალინტენსიურ სპეციალიზირებულ წარმოებაზე თანდათანობით გადასვლის, საზოგადოებრივი მეურნეობის განუხრელად განმტკიცებისა და განვითარების ვაფართოებული კვლავწარმოების მაღალი ტემპების უზრუნველყოფის თანაბარ პირობებს უქმნის.

ჩვენ რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობის სპეციალიზაციის გაღრმავებისა და კონცენტრაციის დონის ამაღლებისათვის, რაც თანამიმდევრული ინტენსიფიკაციის სრულყოფილად გატარების საფუძველს იძლევა, საჭიროა ჩვენ რესპუბლიკის სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების სასაქონლო წარმოების ზონების დადგენა. ეს უნდა გაკეთდეს იმ ვარაუდით, რომ მათი წარმოება თავმოყრილ იქნეს ყველაზე ხელსაყრელ რაიონებში. ეს საკითხები იმდაგვარად უნდა გადაწყდეს, რომ ერთი რომელიმე რაიონიდან ამა თუ იმ სახეობის პროდუქტის წარმოების და დამზადების ამაღლების, ან შემცირების პარალელურად განხორციელდეს მათი გადაადგილება ან გადიდება სხვა რაიონში, რათა სოფ-

ლის მეურნეობის პროდუქტების საერთო წარმოება და დამზადება რესპუბლიკაში იზრდებოდა.

საქართველოში ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების მწარმოებელი ზონებისა და რაიონების დაზუსტების შემდეგ, ამ დარგის წარმოების კონცენტრაციის დონის ამაღლება უნდა განხორციელდეს მეურნეობათა და მათი ქვედანაყოფების სპეციალიზაციის გაღრმავებით, ადგილობრივი ბუნებრივ-ეკონომიკური პირობების გათვალისწინებით, იმგვარად, რომ ესა თუ ის მეურნეობა ან მისი ქვედანაყოფების გარკვეული რაოდენობა აწარმოებდეს მხოლოდ ამა თუ იმ სახეობის სასაქონლო პროდუქციას. ეს, საწარმოთა ინტეგრაციის საფუძველზე მძლავრი, ინტენსიური და მაღალრენტაბელური მეურნეობის შექმნის წინაპირობაა.

ძალზე გააზრებულ მიდგომას მოითხოვს აგრო-სამრეწველო ინტეგრაციის ფორმების შერჩევა. მათ სწორად შერჩევაზე დიდადაა დამოკიდებული სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სპეციალიზაციის გაღრმავება და კონცენტრაციის დონის ამაღლება.

ჰორიზონტალური და ვერტიკალური ინტეგრაციის მრავალი ფორმიდან საკომეურნეობათაშორისო, სამეურნეობათაშორისო, სარაიონთაშორისო, სახელმწიფოებრივ-საკომეურნეო, საკომეურნეო-სახელმწიფოებრივი, აგრო-სამრეწველო, ქარხანა-საბჭოთა მეურნეობა და ა. შ., უნდა შევარჩიოთ ცალკეული რაიონების მიხედვით ადგილობრივი კონკრეტული პირობებისათვის ყველაზე უფრო მისაღები ფორმა, რომელიც ხელს შეუწყობს პროდუქციის წარმოების მაქსიმალურ გადიდებას, უდანაკარგო გადამუშავებას და ნორმალურ რეალიზაციას.

სამეურნეობათაშორისო კოოპერაციისა და აგრო-სამრეწველო გაერთიანებათა უპირატესობას ნათელს ჰფენს ჩვენს რესპუბლიკაში ამ მიმართულებით გადადგმული პირველი ნაბიჯები.

ამჟამად რესპუბლიკაში სოფლის მეურნეობის შემდგომი განვითარების ძირითადი მიმართულება, ამ დარგის შიგადაგობრივი კოოპერაციისა და კონცენტრაციის დონის ამაღლებასთან ერთად, მისი ინტეგრაცია მრეწველობასთან. ამ ძირითად მიმართულებაზე, დაყრდნობით საქართველოს სოფლის მეურნეობის განვითარების უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების შემდგომი ინტენსიფიკაცია მელიორირებული მიწების გამოყენების გაუმჯობესება, მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შემდგომი განმტკიცება, შრომატევადი პროცესების მექანიზაციის დონის განუზრეგლი ამაღლება და, ყოველივე ამის საფუძველზე, სოფლის მეურნეობის პროდუქციის ერთეულზე შრომიანი, ფულად-მატერიალური დანახარჯების შემცირება.

საზოგადოებრივი წარმოების ეფექტიანობის ყოველმხრივ გადიდებას ითვალისწინებს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სპეციალიზაციის დონის ამაღლება სამეურნეობათაშორისო კოოპერაციისა და აგრო-სამრეწველო ინტეგრაციის ბაზაზე. ამ საკითხების სწორედ გადაწყვეტისაკენ უნდა იყოს მიმართული სოფლის მეურნეობის დარგში მომუშავე ყველა პრაქტიკოსისა და მეცნიერის შვილობილებითი ძალები და ენერგია.

შემოქმედებითი შრომის შემდგომ ამაღლებას ხელს უწყობს სკკპ ცკ 1976 წლის ოქტომბრის, საქართველოს კომპარტიის ცკ ნოემბრის პლენუმებისა და ზოლო პერიოდში გამართული სსრ კავშირისა და საქართველოს სსრ უმაღლესი

საბჭოების სესიების შიერ მიღებული გადაწყვეტილებანი. მათი შესრულება უზრუნველყოფს მოსახლეობის ცხოვრების დონის შემდგომ ამაღლებას.

სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის გაღრმავება სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების საწინდარია. ამ მიზნით კოოპერაციის ახალი ფორმების გამოყენება სავსებით კანონზომიერი მოვლენაა, იგი ობიექტურად მომწიფდა და არ შეიძლება მისი უგულებელყოფა, ან მისი გვერდის ავლა. მთავარია, რომ სამეურნეობათაშორისო კოოპერაციისა და აგრო-სამრეწველო ინტეგრაციის ბაზაზე, წარმოების სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის პრაქტიკულ განხორციელებასთან დაკავშირებით ყველა საკითხი გადაწყდეს ადგილობრივი ბუნებრივ-ეკონომიკური პირობების ყოველმხრივ შესწავლის, დიფერენციული, ეტაპობრივი მიდგომის საფუძველზე.

З. А. ВАШАКИДЗЕ

РОЛЬ АГРОПРОМЫШЛЕННЫХ ОБЪЕДИНЕНИЙ В УГЛУБЛЕНИИ СПЕЦИАЛИЗАЦИИ И ПОВЫШЕНИИ УРОВНЯ КОНЦЕНТРАЦИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА

Резюме

В связи с решением стоящих перед сельским хозяйством задач рассматривается влияние научно-технической революции на развитие межхозяйственных объединений в социалистическом сельском хозяйстве. Здесь же указано, что межхозяйственные производственные объединения получили широкое распространение в нашей стране.

Рассматриваются роль, значение и целесообразность специализации и концентрации сельскохозяйственного производства на базе межхозяйственной кооперации и агропромышленной интеграции. Особо продуманного подхода требует подбор форм агропромышленной интеграции, от которого значительным образом зависит углубление специализации сельскохозяйственного производства и повышение уровня концентрации. Эта проблема особенно актуальна для сельского хозяйства нашей республики.

წარმოდგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის აგრარულ პრობლემათა განყოფილებაში

ლილა გუგუზვილი

საქარტველოს მრეწველოზის კვალიფიციური მუშათა კადრები
დიდი სამამულო ომის პერიოდში
(1941—1945 წწ.)

დიდი სამამულო ომის წლებში კვალიფიციურ მუშათა უმრავლესობა საბჭოთა არმიის რიგებში გაიწვიეს. ამიტომ მწვავედ დაისვა მრეწველობის მუშაძალით უზრუნველყოფის საკითხი. ქვეყნის თავდაციოთი მრეწველობის განვითარებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა მუშაძალით მრეწველობის მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას. უპირველესად საჭირო იყო ფრონტზე გაწვეული კვალიფიციური მუშათა კადრების ნაცივლად სამრეწველო საწარმოებში გაგზავნილიყო მუშათა ახალი ნაკადი. ომმა მოითხოვა არა მარტო მუშაძალის დამატებითი წყაროების გამოხახვა, არამედ მათი სამუშაოზე მიზიდვის უფრო ეფექტური ფორმა.

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტია და მთელი საბჭოთა ხალხი ხელმძღვანელობდა ვ. ი. ლენინის ცნობილი მითითებით, რომ „ომის ნამდვილად საწარმოებლად აუცილებელია მტკიცედ ორგანიზებული ზურგი. ყველაზე უკეთეს არმიას, რევოლუციის საქმისადმი ყველაზე ერთგულ ადამიანებს, დაუყოვნებლივ გაანადგურებს მოწინააღმდეგე, თუ ისინი საქმარისად შეიარაღებულნი, სურსათით მომარაგებულნი, გაწვრთნილნი არ იქნებიან“¹.

მუშათა კლასს მტერზე გამარჯვება ზურგში თავდადებული შრომით უნდა უზრუნველყო, ფრონტზე წასულთა ნაცივლად უნდა ემუშავა.

ომის პირველ თვეებში მთელ სსრ კავშირში ფართოდ გავრცელდა საბჭოთა პატრიოტების — დისახლისების, მოსწავლეების, სტუდენტების და პენსიონერების მოძრაობა, რომლებიც წარმოებაში მოვიდნენ ფრონტზე წასული მუშების ნაცივლად. უკვე 1941 წელს მუშაობა დაიწყო 500 ათასმა დისახლისმა და 360 ათასმა VIII—X კლასის მოსწავლემ².

ყოველივე ამან შესაძლებელი გახდა ნაწილობრივ აღმოფხვრილიყო ომის დასაწყისში წარმოშობილი დისპროპორცია მრეწველობის საწარმოო სიმძლავრეებსა და არსებულ მუშაძალას შორის.

კომუნისტური პარტია და საბჭოთა მთავრობა დიდ ღონისძიებებს ატარებდნენ შინაგანი რესურსების გამოვლენის მიზნით. 1942 წლის 13 თებერვალს სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა გამოსცა ბრძანებულება „ომიანობის დროს ქალაქის შრომისუნარიანი მოსახლეობის საწარმოებსა და მშენებლობებზე მობილიზაციის შესახებ“. მობილიზაცია ეხებოდა მამაკაცებს 16-დან 55 წლამდე და ქალებს 16-დან 45 წლამდე, რომლებიც არ

ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 27, გვ. 72—73.
² История социалистической экономики СССР, т. V, 1980, М., с. 200.

მუშაობდნენ სახელმწიფო დაწესებულებებსა და საწარმოებში. მოგვიანებით ეს ბრძანებულება გავრცელდა სოფლის მოსახლეობაზე³.

საკავშირო კპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის მითითებითა საფუძველზე, საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა დასახა მთელი რიგი ღონისძიებანი ზურგში დარჩენილი კადრების სამრეწველო საწარმოებში გამოყენებისათვის. ამ მხრივ აღსანიშნავია საქართველოს კპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის მიერ ჯერ კიდევ 1941 წლის 28 ივნისს მიღებული დადგენილება, რომელიც ითვალისწინებდა რესპუბლიკური კომისიის შექმნას საწარმოთა და მშენებლობის მუშათა კადრებით უზრუნველსაყოფად. უკვე 1941 წლის ივლისის პირველ რიცხვებში თბილისსა და საქართველოს რესპუბლიკის სხვა ქალაქებში შეიქმნა კომისიები, რომელთაც სამრეწველო და ტრანსპორტის საწარმოები მუშაძალით უნდა უზრუნველყო. საწარმოში მოსულთა უდიდეს უმრავლესობას დიასახლისები შეადგენდნენ.

1940 წელს, საკავშირო მასშტაბით მთელს სახალხო მეურნეობაში მუშა-მოსამსახურეთა შორის ქალთა ხვედრიწონა შეადგენდა 38,4%, ხოლო 1944 წ. — 57,4%-მდე გაიზარდა; მათ შორის, მრეწველობაში შესაბამისად გაიზარდა 41-დან 52,9%-მდე. ასევე ამალდა მუშა ქალთა ხვედრიწონა საქართველოს სახალხო მეურნეობის ძირითად დარგებში, კერძოდ, მრეწველობაში დასაქმებულითა შორის (იხ. ცხრილი 1).

ც ხ რ ი ლ ი 1

მუშა-მოსამსახურე ქალების ხვედრიწონა სახალხო მეურნეობის ძირითად დარგებში დასაქმებულთა შორის სამამულო ომის წლებში⁴

მაჩვენებლები	1941 წ.	1942 წ.	1943 წ.	1944 წ.	1945 წ.
მრეწველობაში	38,3	42,5	40,3	40,4	41,2
მათ შორის					
მუშები, შემავალი მრეწველურ-წარმოებრივი პერსონალის შემადგენლობაში	47,6	50,8	43,5	45,2	44,2
მშენებლობაზე	10,6	17,7	13,8	11,1	10,1
რკინიგზის ტრანსპორტზე	—	—	22,5	21,3	20,3
დატვირთვა-გადმოტვირთვის სამუშაოებზე	24,4	37,0	24,8	40,9	33,5

ცხრილიდან ჩანს, რომ მრეწველობაში დასაქმებულ მუშათა შორის ქალები თითქმის ნახევარს შეადგენდნენ.

ქალთა შრომა გამოყენებულ იქნა მრეწველობის თითქმის ყველა დარგში. ისინი მუშაობდნენ არა მარტო მსუბუქ, არამედ მძიმე მრეწველობისა და ტრანსპორტის საწარმოებში. ომამდე საქართველოს სამთამადნო მრეწველობაში ქალთა შრომა ფართოდ გამოყენებული არ იყო, მაგრამ ომის წლებში, კერძოდ, 1942 წელს ტყვარჩელის ქვანახშირის ტრესტის საწარმოებში ქალთა რაოდენობა, 1940 წელთან შედარებით, 51%-ით გაიზარდა. ტყიბულის სტალინის სახელობის შახტში 1942 წელს ქალების რიცხვი შემახტეთა 27%-ს შეადგენდა.

³ იქვე.

⁴ საქართველოს სსრ მოკლე ისტორიულ-ეკონომიკური ნარკვევი, თბ., 1970, გვ. 137.

თბილისის კიროვის სახელობის დაზღაურებულ ქარხანაში ომის დაწყებიდან 1944 წლის აპრილისათვის 259 ქალი მოვიდა სამუშაოდ, ისინი დაუფლენ სხვადასხვა პროფესიის და საწარმოო გეგმებს გადაჭარბებით ასრულებდნენ⁵.

ქალთა შრომა ფართოდ გამოიყენებოდა მანქანათმშენებელ საწარმოებში. თბილისის ინსტრუმენტულ ქარხანაში ომის დაწყებიდან 1942 წლის მარტამდე ქალთა რაოდენობა 16%-დან 37%-მდე გაიზარდა.

თბილისის ქეჩის ფაბრიკამ ომის დასაწყისში სამუშაოდ მიიღო 77 მუშა, მათ შორის — 58 ქალი. თუ ადრე მამაკაცთა ზოგიერთი პროფესიის შეცვლა შეუძლებლად იყო მიჩნეული, ომის პირობებში იგი შესაძლებელი გახდა. №1 მექანიკურ საცხობში გაიზარდა ახალი კადრები: მცხობლები, მათი დამხმარენი, ბრიგადირები სულ 38 მოსამსახურე, მათ შორის 17 ქალი იყო. ფეხსაცმელების ფაბრიკაში ქალთა ხვედრიწონა მუშათა საერთო რაოდენობასთან 1941 წ. 1 აპრილს შეადგენდა 39,6%, 1943 წ. — 61,5%. №2 სამკერვალო ფაბრიკაში მამაკაცები შეცვალეს ქალებმა, რომლებიც არა მარტო კარგად ართმევდნენ თავს სამუშაოს, არამედ თავიანთ ნორმას 200—300%-ით აჭარბებდნენ⁶.

სამამულო ომის დაწყებისთანავე ფრონტზე წავიდა ქ. ქუთაისის კვალიფიცირებული მუშათა საგრძნობი ნაწილი, საწარმოებში კი მოვიდა ახალი შევსება, უმთავრესად ქალები. ისინი სწრაფად ეუფლებოდნენ პროფესიებს, ხშირად მეტად ძნელსაც კი და სულ მალე სტახანოვური შრომის მაგალითებს უჩვენებდნენ. სამამულო ომის დაწყებიდან 1944 წლის აპრილამდე ქუთაისის საწარმოებში მოვიდა 10 286 ახალი მუშა, რაც ქალაქის საწარმოებში გაერთიანებულ მუშათა საერთო რაოდენობის ნახევარს შეადგენდა⁷. ქუთაისის ტყავ-ფეხსაცმლის კომბინატში 1944 წლისათვის მუშაობდა 65 ქალი, რომლებიც გეგმებს გადაჭარბებით, ზოგიერთი მათგანი კი 200—300%-ით ასრულებდა.

ქუთაისის ლითოფონის ქარხანაში ომის პერიოდში მიიღეს ასზე მეტი ქალი, რომელთაც ათთვისეს საკმაოდ რთული სპეციალობები.

საქართველოს მსუბუქი, საფეიქრო და კვების მრეწველობაში მუშა ქალთა ხვედრიწილი ომამდეც მაღალი იყო. საფეიქრო მრეწველობის კომისარიატის სისტემაში 1945 წლის ბოლოს სულ ითვლებოდა 5326 მუშა, მათ შორის 4313 ქალი, რაც 81 პროცენტს შეადგენდა. მსუბუქი მრეწველობის კომისარიატის ფაბრიკა-ქარხნებში 4526 მუშიდან 3434 ქალი მუშაობდა, კვების მრეწველობის კომისარიატის სისტემაში შემავალ 7431 მუშიდან 5256 ქალი იყო⁸.

ამრიგად, ქალთა შრომას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა სახალხო მეურნეობის ყველა დარგში, მაგრამ მან განსაკუთრებით დიდი როლი შეასრულა მრეწველობაში, სადაც მუშა ქალთა ხვედრიწილი მუშათა საერთო რაოდენობაში 45—50 პროცენტს შეადგენდა.

მრეწველობის კვალიფიცირებული მუშათა კადრების უზრუნველყოფის საქმეში უდიდესი როლი ითამაშა საბჭოთა ახალგაზრდობამ. ზოგიერთი საწარ-

⁵ გაზ. „კომუნისტი“, 1944 წ. 11 აპრილი.

⁶ საქ. სსრ ორცხა, ფ. 2514, ან. 1, ს. 751, ფ. 10.

⁷ იქვე, ს. 289, ან. 1, ფ. 4.

⁸ ქურნ. „ბოლშევიკი“, 1945 წ. № 12, გვ. 72. იხ. აგრეთვე, ა. იოსელიანი, საქართველო საბჭოთა კავშირის დიდ სამამულო ომში (1941—1945), თბ., 1958, გვ. 136.

მო მთლიანად ახალგაზრდებით იყო დაკომპლექტებული. ახალბედებს მართალია დაბალი კვალიფიკაცია ჰქონდათ, მაგრამ მუშათა კლასის საერთო კულტურული დონე მაღალი იყო, რადგან უმრავლესობას არასრული და საშუალო განათლება ჰქონდა. მუშათა კლასის რიგების ახალგაზრდა კადრებით შევსებისათვის აუცილებელი იყო სპეციალობების ათვისება.

მიუხედავად მძიმე საომარი პირობებისა, კომუნისტური პარტია და საბჭოთა მთავრობა წარმოებაში ღონისძიებებს ატარებდნენ. მოზარდთა შრომის შესაძლებლქებად, სსრ კავშირის სახალხო კომისართა საბჭოს 1944 წლის დადგენილებით, 16 წელზე უმცროსი მოზარდისათვის დადგენილ იქნა შემეზღუბება 12 სამუშაო დღის ხანგრძლიობით⁹.

დიდმა სამამულო ომმა არსებითი ცვლილებები მოახდინა, როგორც მრეწველობის, ისე მთლიანად მთელი სახალხო მეურნეობის მუშა-მოსამსახურეთა რაოდენობაში. ომის დასაწყისში მუშა-მოსამსახურეთა რაოდენობა შემცირდა. 1940 წ. მთელ სახალხო მეურნეობაში დაკავებული იყო 31,2 მლნ მუშა-მოსამსახურე, ხოლო 1942 წელს მათი რიცხვი 18,4 მილიონამდე შემცირდა, მათ შორის მრეწველობაში 11-დან 7,2 მილიონამდე. 1943—1945 წწ. სამხედრო წარმოების გაფართოებასთან დაკავშირებით, აგრეთვე სამოქალაქო პროდუქციის გამოშვების განახლებისა და აღდგენითი სამუშაოების დიდი მოცულობის გამო, მუშაძალაზე მოთხოვნილება კვლავ გაიზარდა. კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა მთავრობის მიერ შრომითი რესურსების გამოსავლინებლად ჩატარებული დიდი ორგანიზატორული მუშაობის შედეგად. უკვე 1943 წლიდან მთელ სახალხო მეურნეობაში დასაქმებული მუშა-მოსამსახურეთა რიცხვი აღწევს 19,4 მლნ, 1944 წ. — 23,6 მლნ, ხოლო 1945 წელს 27,3 მლნ კაცამდე ანუ 1940 წლის დონის 87%-ს. მრეწველობაში კი მუშა-მოსამსახურეთა რაოდენობა შეადგენდა 1943 წ. — 7,5 მლნ, 1944 წელს გაიზარდა 8,2 მლნ, ხოლო 1945 წ. — 9,5 მლნ კაცამდე¹⁰.

ანალოგიურ მდგომარეობა შეინიშნება საქართველოს სახალხო მეურნეობასა და მრეწველობაში მუშა-მოსამსახურეთა რაოდენობრივი დინამიკის მხრივ. საქართველოს სახალხო მეურნეობაში დასაქმებულ მუშა-მოსამსახურეთა საშუალო წლიური რაოდენობა 1940 წელს შეადგენდა 494 ათასს, 1945 წელს იგი 443 ათასამდე შემცირდა. მრეწველობაში კი, იმავე პერიოდში, მუშა-მოსამსახურეთა რაოდენობა შემცირდა 130 ათასიდან 125 ათასამდე. მრეწველობაში მუშაძალის რაოდენობა შეადგენდა (ათასობით): 1940 წ. — 110,6, 1941 წ. — 105,6, 1942 წ. — 95,1, 1943 წ. — 96,7, 1944 წ. — 97,2. როგორც საკავშირო მასშტაბით, ასევე აქაც მუშათა რაოდენობა შემცირდა ომის დასაწყისში, ხოლო შემდგომ მათი ხვედრიწილი გაიზარდა.

1944—1945 წლებში სახალხო მეურნეობას დაუბრუნდნენ წითელი არმიიდან ინვალიდობის ან ასაკის გამო დემობილიზებული მეომრები, ამიტომ წარმოებაში შემცირდა ქალებისა და მოზარდების რაოდენობა. დემობილიზებულმა მეომრებმა დიდი როლი შეასრულეს მრეწველობის მუშაძალით უზრუნველყოფის საქმეში. ამასთანავე თავიანთ საწარმოებს დაუბრუნდნენ საპენსიო ასაკის გამო წარმოებიდან წასული კვალიფიციური მუშები. 1942 წლის 14 იანვარს პარტიის თბილისის კომიტეტში გამართულ ძველ კვალიფიციურ

⁹ История социалистической экономики СССР, т. V, с. 202.

¹⁰ Там же, с. 203.

მუშათა თათბირზე მათ გამოთქვეს სურვილი დაბრუნებოდნენ დაზგებს¹¹.
ორთქლმავალ-ვაგონშემკეთებელ ქარხანაში 1942 წლის 26 იანვრისათვის უკვე
17 ძველი ოსტატი შრომობდა¹². 26 კომისრის სახელობის მანქანათმშენებელ
ქარხანაში დაბრუნებული ძველი მუშებიდან უმრავლესობა დავალებას გადა-
ქარბებით ასრულებდა. ამასთან, კვალიფიციურ მუშათა დაბრუნებას წარმო-
ებაში უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა ახალმოსულთა საწარმოო აღზრდისათ-
ვის, მაღალად სამეურნეო მაჩვენებლის მიღწევისათვის.

უნდა აღინიშნოს, რომ ომის დამთავრების ბოლო წლებში საქართველოს
მუშათა კლასმა დიდი მონაწილეობა მიიღო ფამისტური ოკუპაციისაგან გან-
თავისუფლებული რაიონების სახალხო მეურნეობის აღდგენაში. მტრისაგან
განთავისუფლებული რაიონები მოითხოვდნენ სახალხო მეურნეობის, დანგრე-
ული ქალაქებისა და სოფლების მრავალ ათეულ ათას აღმდგენელს. საქარ-
თველოს მუშათა კლასის წარმომადგენლებმა მონაწილეობა მიიღეს სტალინ-
გრადის, ნოვოროსისკის აღდგენაში, აგრეთვე დონბასის ქვანახშირის შახ-
ტების, მძიმე მრეწველობის მრავალი საწარმოს მწყობრში ჩასაყენებლად.

საბჭოთა სახელმწიფომ, ახორციელებდა რა მტრისაგან განთავისუფლე-
ბული რაიონების მრეწველობის აღდგენის ფართო პროგრამას, დიდი მუშა-
ობა გაშალა საწარმოთა მუშაძალით უზრუნველყოფისა და კვალიფიციური
კადრებით მომზადებისათვის.

ამრიგად, მიუხედავად საომარი ვითარებისა, საქართველოს რესპუბლი-
კამ შეინარჩუნა კვალიფიციურ მუშათა კადრების მნიშვნელოვანი ნაწილი;
შეძლო აგრეთვე მრეწველობის უზრუნველყოფა ახალგაზრდა მუშათა კად-
რებით და საწარმოებში დაბრუნებული ხანდაზმული კვალიფიციური მუშე-
ბით. ამასთანავე, სამრეწველო მუშათა შემადგენლობაში მნიშვნელოვნად გა-
იზარდა ქალთა ხვედრიწილი, რასაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ომით შექმ-
ნილი შრომითი რესურსების სიძნელების დასაძლევად.

სამამულო ომის პერიოდში დიდი მნიშვნელობა მიენიჭა მუშათა მომზა-
დებისა და მათი კვალიფიკაციის ამაღლებას. კვალიფიკაცია უნ-
და აემაღლებიათ იმ პირებს, რომლებიც ადრე არ მონაწილეობდნენ საზოგა-
დოებრივ წარმოებაში და აგრეთვე იმათაც, რომელნიც ეუფლებოდნენ ახალ
პროფესიებს სამხედრო პროდუქციის გამოშვების გამო.

ამიტომ, კომუნისტური პარტია და საბჭოთა მთავრობა დიდ ყურადღე-
ბას უთმობდნენ სახალხო მეურნეობისათვის კვალიფიციურ მუშათა კადრების
მომზადების, მისი კულტურულ-ტექნიკური დონის ამაღლების, ახალგაზრდო-
ბის კომუნისტური აღზრდის და მატერიალური წარმოების სფეროში მისი
ჩაბმის საქმეს.

კვალიფიციურ მუშათა კადრების მომზადების საქმეში უდიდესი როლი
ითამაშა შრომითი რეზერვების სახელმწიფოებრივმა სისტემამ. ომის პერიოდ-
ში სახელოსნო და რკინიგზის სასწავლებლებში, აგრეთვე, საფაბრიკო-საქარ-
ხნო სკოლებში, ომამდელ პერიოდთან შედარებით, მოსწავლეთა რაოდენობა
საგრძნობლად გაიზარდა; ომის დაწყებისთანავე ჩვენმა ქვეყანამ დროზე მო-
ახერხა სასწავლებელთა ევაკუაცია აღმოსავლეთ რაიონებში, სადაც შეიქმნა
ახალი სკოლები და სასწავლებლები. ამასთანავე, მტრისაგან განთავისუფლე-

¹¹ გაზ. „კომუნისტი“, 1942 წლის 14 იანვარი.

¹² Газ. «Заря Востока», 27 января 1942 года.

ბულ რაიონებში სასწავლო დაწესებულებები დროულად იქნა აღდგენილი. ომმა დიდი ცვლილებები მოახდინა ამ სასწავლებლებში; საჭირო იყო მინიმალურ ვადაში მოზარდებსა და ახალგაზრდებისაგან მომზადებულიყო კვალიფიციური მუშათა კადრები. ამის შესაბამისად, საფაბრიკო-საქარხნო სკოლებში სწავლების ვადა შემცირდა და განისაზღვრა 4—5 თვით. შეიქმნა სპეციალიზებული სახელოსნო და საფაბრიკო-საქარხნო სასწავლებლები, რომლებიც ამზადებდნენ ენერგეტიკოსებს, მეტალურგებს, კვალიფიციურ მუშებს კოქსქიმიური ქარხნებისათვის და სხვ.

1941—1945 წწ. სსრ კავშირში და რკინიგზის სასწავლებლებმა აგრეთვე საფაბრიკო-საქარხნო სკოლებმა გამოუშვეს 2480 ათასი ახალგაზრდა კვალიფიციური მუშა, მათ შორის წლების მიხედვით (ათასობით): 1941 წ. — 439, 5; 1942 წ. — 569, 1; 1943 წ. — 597, 8; 1944 წ. — 416, 4; 1945 წ. — 457, 5. თავისი არსებობის პირველი ხუთი წლის მანძილზე, ძირითადად ომის პერიოდში, სახელმწიფო შრომითი რეზერვების სისტემამ მოამზადა რამდენამდე, მეტი კვალიფიციური მუშა, ვიდრე საფაბრიკო-საქარხნო სკოლებმა მთელი ომამდელი ხუთწლეულების მანძილზე. იგი გახდა კვალიფიციური მუშათა კადრების გეგმიანი მომზადების საიმედო ფორმა¹³.

საქართველოში დიდი ყურადღება ეთმობოდა მუშათა კვალიფიკაციის ამაღლების საკითხს, რომელსაც უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ფრონტისადმი შეუფერხებელი დახმარების უზრუნველსაყოფად. რესპუბლიკაში შეიქმნა მრეწველური საწარმოო ძალების განლაგების შესაბამისად შრომითი რეზერვების 20 სკოლა და სასწავლებელი, აქედან 10 — სახელოსნო სასწავლებელი, ერთი რკინიგზის სასწავლებელი და 9 საფაბრიკო-საქარხნო სწავლების სკოლა. ქალაქ ჭიათურაში — 1 სახელოსნო სასწავლებელი და 1 საფაბრიკო-საქარხნო სწავლების სკოლა. სახელოსნო სასწავლებლები გაიხსნა ბათუმში, ბორჯომსა და წულუკიძეში, ხოლო საფაბრიკო-საქარხნო სწავლების სკოლები — ტყუბულში, ტყვარჩელში, ჭოხუმში, ქუთაისში, სტალინირსა და სამტრედიაში¹⁴.

ომის წლებში საქართველოს შრომითი რეზერვების რესპუბლიკურმა სამმართველომ თავის სისტემაში მრეწველობის, მშენებლობის და ტრანსპორტისათვის მოამზადა და გამოუშვა 26, 7 ათასი ახალგაზრდა კვალიფიციური მუშა, მათ შორის 10, 9 ათასმა კაცმა დაამთავრა სახელოსნო და რკინიგზის სასწავლებელი და 15, 8 ათასმა საფაბრიკო-საქარხნო სამშენებლო და სამთო მრეწველობის სკოლები¹⁵. შრომითი რეზერვების სისტემის სასწავლო დაწესებულებების მიერ გამოშვებული ახალგაზრდა მუშები საწარმოებში წარმატებით ცვლიდნენ ბევრ კადრის მუშას და სწრაფად ითვისებდნენ ახალ რთულ პროფესიას. მიუხედავად მძიმე საომარი ვითარებისა, საწარმოო სწავლება ყოველდღიურად უმჯობესდებოდა, მოსწავლეები ითვისებდნენ ახალ, უფრო რთულ პროფესიას.

ერთ-ერთი მოწინავე სასწავლებელი, რომელმაც შექმნა კვალიფიციური მუშათა კადრების მომზადების კარგი ტრადიციები №9 სახელოსნო სასწავ-

¹³ История социалистической экономики СССР, т. V, с. 208.

¹⁴ ჟურნ. „საქართველოს სახალხო მეურნეობა“, 1970 წ., № 5, გვ. 72.

¹⁵ Грузинская ССР стат. сб. Тб., 1933, с. 270. იხ. აგრეთვე, А. Г у н и я, Воспроизводство рабочей силы в промышленности Грузинской ССР, Тб., 1961, с. 402.

ლებელი იყო. იგი 1943 წელს ზესტაფონის ფეროშენადნობთა ქარხნის ბაზაზე შეიქმნა. ეს სასწავლებელი მეტალურგიული მრეწველობისათვის ამზადებდა მდნობელებს, მექურეებს, მეაპარატეებს, მეყალიბეებს და სხვ. სასწავლებელმა 1944 წ. გამოუშვა 280 ახალგაზრდა მუშა-მეტალურგი და 1944 წლის 11 კვარტალში სახელმწიფოს მისცა მილიონ მანეთზე მეტი პროდუქცია. აღნიშნულ სასწავლებელში მოსწავლეები იმდენად მომზადებული იყვნენ, რომ სწავლების პირველი წლის დამლევისათვის მათ ზოგიერთ საამქროში კვალიფიციური მუშები შეეცვალეს. ასეთივე მაღალი მაჩვენებლები ჰქონდა აგრეთვე რესპუბლიკის ბევრ სხვა სახელოსნო და საფაბრიკო-საქარხნო სასწავლებელს. ტყიბულის ქვანახშირის შახტის ბაზაზე არსებულმა საფაბრიკო-საქარხნო სასწავლებელმა 1944 წელს სახელმწიფოს დამატებით მისცა 50 ათასი ტონა ნახშირი.

თბილისის № 5 სახელოსნო სასწავლებელში მოსწავლეები ასრულებდნენ რთულ საწარმოო დავალებებს. 1945 წელს აქ სხვადასხვა პროფესიას ეუფლებოდა 209 მოსწავლე. № 13 სახელოსნო სასწავლებელმა დიმიტროვის სახელობის საავიაციო ქარხანაში მუდმივ სამუშაოზე გაგზავნა 564 კაცი, კიროვის სახელობის ჩარხმშენებელ ქარხანაში — 175, ამიერკავკასიის რკინიგზაზე — 147, ორთქლმავალ-ვაგონმემკეთებელ ქარხანაში — 63 კაცი. ამრიგად, სახელოსნო სასწავლებლები და საფაბრიკო-საქარხნო სკოლები გარდა იმისა, რომ ამზადებდნენ კვალიფიციურ მუშათა კადრებს, ამასთან უშვებდნენ სპეციალური დავალების სამხედრო პროდუქციას. 1942 წლის დასლევს საქართველოს შრომითი რეზერვების სამმართველოს სახელოსნომ და რკინიგზის სასწავლებელთა სახელოსნოებმა დაამზადეს 50 მილიმეტრიანი ნაღმის 4000 კორპუსი და 50000 ხელყუმბარა¹⁶.

მიუხედავად იმისა, რომ სასწავლო დაწესებულებები კვალიფიციურ მუშებს დიდი რაოდენობით ამზადებდა, მრეწველობის მთელ მოთხოვნას იმინი მთლიანად ვერ უზრუნველყოფდნენ. ამიტომ, კვალიფიციური მუშათა მომზადება უმრავლეს შემთხვევაში წარმოებისაგან მოუწყვეტლივ ხდებოდა. ამ თვალსაზრისით, დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ინდივიდუალურ-ბრიგადულ სწავლებას, რომელშიც მთავარ როლს მოწინავე გამოცდილი კვალიფიციური მუშები თამაშობდნენ. მრეწველობის მუშაძალით უზრუნველსაყოფად, საწარმოთა ხელმძღვანელებს უფლება ეძლეოდათ ომის პერიოდში ინდივიდუალურ-ბრიგადული სწავლებისათვის მიეღოთ 14 წლის ასაკის მოზარდები.

1942 წლის მაისში საბჭოთა კავშირის სახალხო კომისართა საბჭომ მიიღო დადგენილება, რომელიც ითვალისწინებდა ომის პერიოდში ინდივიდუალურ-ბრიგადული სწავლებისათვის საწარმოებში 14 წლის ასაკის მოზარდების მიღებას. ამასთან, 14—16 წლის მოზარდებისათვის 6 საათიანი სამუშაო დღე განისაზღვრა. მუშათა უფრო რთული პროფესიებისათვის მომზადება ხდებოდა ე. წ. კურსებზე. მასზე ამზადებდნენ მძღოლებს, ელექტრომემღებლებს, განსაკუთრებული საპასუხისმგებლო სამუშაოსათვის — ელმავალთა მემანქანეებს, მონტიორებს, ელექტროზენკლებს და სხვ.

1942 წლიდან მუშათა კვალიფიკაციის ასამაღლებლად, ტექნიკური უმაღლესი სასწავლო დიდ საწარმოებში წრეები შეიქმნა. წრეებზე ინდივიდუალურ-

¹⁶ კურნ. „საქართველოს სახალხო მეურნეობა“, 1970, № 5, გვ. 74.

ბრიგადული სწავლების შემდეგ მუშები სწავლობდნენ თეორიული ცოდნის მიხედვით, რომელიც აუცილებელი იყო სპეციალობის წარმატებით დასაუფლებლად. რესპუბლიკის მთელ რიგ საწარმოებში, შახტებსა და სარკინიგზო დეპოებში, ფაბრიკებსა და ქარხნებში მოეწყო მოკლევადიანი ტექნიკური კურსები. ხშირი იყო ისეთი შემთხვევა, როცა საწარმოებში ახლად მოსულეები პროფესიებს ეუფლებოდნენ კურსების გარეშე უშუალოდ დაზვასთან, მოწინავე კვალიფიციური მუშების დახმარებით და ხელმძღვანელობით. ქვემოთ ნაჩვენებია თუ როგორ მიმდინარეობდა მუშათა კვალიფიკაციის ამაღლება საქართველოს ზოგიერთ საწარმოში. თბილისის აბრეშუმსაქსოვ ფაბრიკაში ომის დასაწყისში მომზადებულ იქნა 150 ახალბედა, თბილისის ფეხსაცმლის მესამე ფაბრიკაში დაახლოებით — 70 კაცი. თბილისის მაულ-კამეოლის ფაბრიკაში 1942 წელს მუშათა კვალიფიკაციის ამაღლება სწრაფად მიმდინარეობდა, რაც კარგად ჩანს ცხრილიდან (იხ. ცხრილი 2).

ც ხ რ ი ლ ი 2

მუშათა კვალიფიკაციის ამაღლება თბილისის მაულ-კამეოლის ფაბრიკაში 1942 წ.¹⁷

სწავლების სახეები	ვეგმით	ფაქტიური	% %
ტექნიკური სწავლება	129	168	130,2
მუშათა მოწინავე სტახანოვური მეთოდი	55	125	227
ოსტატის დახმარებით მომზადება	42	21	50

ტყვარჩელის სტალინის სახ. შახტში მუშათა კვალიფიკაციის ამაღლების დიდი გამოცდილება დაგროვდა. ფართო ვავრცელება ჰპოვა მუშათა მომზადების ისეთმა ფორმამ და მეთოდმა, როგორცაა ინდივიდუალური სწავლების კურსები — სტახანოვური სკოლები. მასში სწავლა მიმდინარეობდა უშუალოდ დაზვასთან. კვალიფიკაციის ამაღლების ამ ფორმამ დიდი ვავრცელება ჰპოვა ომის პერიოდში, გამოცდილ მუშათა აქტიური მონაწილეობით. აგრეთვე მრავალრიცხოვანი სკოლებითა და კურსებით შესაძლებელი გახდა კვალიფიციური კადრების სწრაფი მომზადება.

სსრ კავშირში მთელი სამამულო ომის მანძილზე სტახანოველთა სკოლაში მომზადება გაიარა და კვალიფიკაცია აიმაღლა 2,5 მლნ მუშაზე მეტმა. ინდივიდუალურ-ბრიგადული სწავლებით, კურსებისა და სტახანოველთა სკოლების გზით მომზადებულ იქნა და კვალიფიკაცია აიმაღლა 1941 წ. — 2765 ათასმა კაცმა, 1942 წ. — 3772 ათასმა და 1943 წელს დამატებით 5134 ათასმა. 1941—1945 წწ. საწარმოში მომზადდა 11,3 მლნ მუშა, ხოლო 9,2 მლნ მეტმა კვალიფიკაცია აიმაღლა¹⁸.

თბილისის ფეხსაცმლის მეორე ფაბრიკაში ინდივიდუალურ-ბრიგადულ სწავლებაში ახალმოსულებს დიდი დახმარება გაუწიეს ოსტატებმა — ა. ლომთაძემ. შ. კანდელაკმა, ტ. ყულიევმა და სხვ. თბილისის აბრეშუმსაქსოვ ფაბრიკაში კურსებზე დიდ მუშაობას ეწეოდნენ ინჟინრები ნ. ბახტაძე, ი. გრიგორიანი, გ. ხომასურიძე და სხვ. თბილისის 26 კომისრის სახელობის მანქანათმშენებელ ქარხანაში სტახანოველების გ. ყველაშვილის, მ. ვასილიევის, მ. აკოფოვის, გ. გასიშვილის ბრიგადაში ბევრი ახალმოსული სწავლობდა.

¹⁷ საქ. სსრ ორცხა, ფონდი. 1183, ან. 2, ს. 194, ფ. 3.

¹⁸ История социалистической экономики СССР, т. V, с. 210.

მათთან აყენებდნენ ინდივიდუალური სწავლების მეთოდს. ახალმოსული მუშები სწრაფად ეუფლებოდნენ პროფესიას და იმალებდნენ კვალიფიკაციას.

თბილისის ტრიკოტაჟის კომბინატში გამოგზავნილ იქნა №1 სახელოსნო სასწავლებლის 17 მოსწავლე. ისინი მიამაგრეს გამოცდილ ოსტატებს. მათ ძალე აითვისეს პროფესია და საამქროს დიდი პრაქტიკული დახმარება გაუწიეს. თბილისის კიროვის სახ. დაზგათმშენებელ ქარხანაში ომის პერიოდში მრავალმა ახალგაზრდა მუშამ აიმაღლა კვალიფიკაცია, რომლებმაც შემდეგ დაძოვნილი მუშაობა დაიწყეს. ყველა საამქროში ჩამოყალიბდა სტახანოვური სკოლები, სადაც კვალიფიკაციას იმალებდა და სტახანოვურ მეთოდებს ითვისებდა მრავალი ახალგაზრდა მუშა.

ქუთაისის საწარმოებში კვალიფიკაცია 7 ათასზე უფრო მეტმა მუშამ აიმაღლა. 1942 წლის პირველ ნახევარში აბრეშუმის კომბინატში 147 კაცი გადაიზარდა, რომელთა შორის საქსოვ საამქროში ქვეოსტატის წოდება 14-მა მიიღო. 1943 წელს მომზადდა 456 მუშა, მეტწილად დიასახლისი ქალები. 1942 წლის 1 კვარტალში კომბინატის ტექნიკურმა წრეებმა გამოუმუშვეს 4 ჯგუფი 46 მსმენელით, სტახანოველთა გამოცდილების 6 ჯგუფი 18 მუშით. ამას გარდა საწარმოში შეიქმნა ქვეოსტატობის შემსწავლელი წრეები. სამკერვალო ფაბრიკაში ომის დაწყებისთანავე მუშათა ახალი კადრების მომზადების მიზნით შეიქმნა სამი სპეციალური ჯგუფი, რომელმაც მარტო 1941 წ. აგვისტოდან ოქტომბრამდე მოამზადა 30 მუშა, ნომბრამდე კი — 105¹⁹.

მიუხედავად იმისა, რომ მუშათა კვალიფიკაციის ამაღლება სწრაფი ტემპით მიმდინარეობდა, მათი რაოდენობა მაინც შემცირდა. იგი გამოწვეული იყო, ერთი მხრივ იმით, რომ სამრეწველო საწარმოებში გამუდმებით მოედინებოდა ახალბედა მუშათა ნაკადი; ხოლო, მეორე მხრივ, მუშათა სწავლება მიმდინარეობდა სპეციალიზებული პროგრამით. მიუხედავად ზემოაღნიშნულისა, მაღალი იყო მუშათა შრომით და პოლიტიკური აქტივობა.

დიდი სამამულო ომის პერიოდში განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა შრომის ორგანიზაციის სრულყოფას სახალხო მეურნეობაში. ფრონტის შეუფერებლად მომარაგება საომარი პროდუქციითა და ტანსაცმლით და საწარმოთა მიერ წარმოებრივი გეგმების შესრულება დიდად იყო დამოკიდებული შრომის ორგანიზაციის გაუმჯობესებაზე. განხილულ პერიოდში მოქმედებდა შრომის ანაზღაურების სოციალისტური პრინციპი, რომელიც დამოკიდებული იყო მის რაოდენობასა და ხარისხზე. მის საფუძველზე წესდებოდა ხელფასი და პრემიული სისტემა, იგი გათვალისწინებული იყო აგრეთვე მოსახლეობის სურსათითა და ფართო მოხმარების საგნებით მომარაგებისათვის საბარათო სისტემაში. მრეწველობის საომარ ყაიდაზე გადაყვანასთან ახლდა არსებითი ცვლილებანი ხელფასის ორგანიზაციაში. დაინერგა დროებითი პრემიული სისტემა, რომელიც წარმოადგენდა გამომუშავების შრომის შესრულებისა და გადაჭარბებით შესრულების მასტიმულირებელ საშუალებას, აგრეთვე მუშებისა და კვალიფიციური ინჟინერ-ტექნიკური პერსონალის მაღალი ხელფასით უზრუნველყოფის და მოწინავე მუშათა დამატებითი მატერიალური წახალისების საშუალებას, უზრუნველყოფილ იქნა მრეწველობის წამყვან დარგებში მომსახურე პირთა ხელფასის მაღალი დონე.

¹⁹ საბჭოთა საქართველო დიდი ოქტომბრის 60 წლისთავზე, თბ., 1977, გვ. 199.

გატარებულ ღონისძიებათა შედეგად გაიზარდა მუშათა საშუალო ხელფასი ისეთ დარგებში, როგორიცაა შავი მეტალურგია.

იმ მუშებისათვის, რომლებიც გამომუშავების ნორმას ასრულებდნენ, ან გადაჭარბებით ასრულებდნენ მიღებულ იქნა შრომის ანაზღაურების პროგრესული სისტემა.

დაჯილდოება მუშებისა, რომელნიც შრომით გმირობას იჩენდნენ, პრემიული სისტემით ხდებოდა. ამან დიდი აღმზრდელობითი როლი ითამაშა. ეს წარმოადგენდა შრომის ნაყოფიერების გადიდების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს საშუალებას. უნდა აღინიშნოს, რომ შრომის ნაყოფიერება ომის პერიოდში ყოველთვის ერთნაირი არ იყო. ომის დასაწყისში, როდესაც მიმდინარეობდა მრეწველობის რეორგანიზაცია და სამრეწველო საწარმოებში ბევრი არაკვალიფიციური მუშა მოვიდა, პროდუქციის რაოდენობა გაიზარდა უმთავრესად ზეგანაკვეთური შრომითა და შვებულების გაუქმების შედეგად, ე. ი. სამუშაო დროის გადიდების ხარჯზე. 1942 წლიდან სულ უფრო მეტი ყურადღება მიექცა ხარისხობრივ მომენტს—გამომუშავების გადიდებას პროდუქციის ერთეულზე შრომის დანახარჯის შემცირების გზით. ამის მიღწევა კი შესაძლებელი გახდა მოწინავე ტექნიკის, სრულყოფილი ტექნოლოგიისა და წარმოების საუკეთესო ორგანიზაციის საშუალებით. ომის მძიმე წლებში შრომის ნაყოფიერების გადიდება წარმოადგენდა მეურნეობის სოციალისტური სისტემის უპირატესობის, საბჭოთა წყობილების სიმტკიცისა და ურყეობის დამადასტურებელ ფაქტორს²⁰.

ომის წლებში შრომის ნაყოფიერება ამაღლდა საქართველოს მრეწველობის რიგ უმნიშვნელოვანეს დარგში. მაგალითად, ქვანახშირის მრეწველობაში, 1935 წელთან შედარებით, 1941 წელს შრომის ნაყოფიერება 49% გაიზარდა, 1942 წელს კი კვლავ 18,5%-ით გადიდდა²¹. დიდი სამამულო ომის პერიოდში უმნიშვნელოვანესი როლი ითამაშა მშრომელთა მასობრივი სოციალისტური შეჯიბრების ახალმა ფორმებმა, რაც საომარი ვითარებით იყო გამოწვეული.

სოციალისტური შეჯიბრების უმნიშვნელოვანეს ფორმას წარმოადგენდა ორასოვანთა მოძრაობა, რომელიც ათასოვანთა მოძრაობად გადაიქცა, აგრეთვე ახალგაზრდა კომკავშირული ფრონტული ბრიგადების, რაციონალიზატორებისა და ნოვატორთა პროფესიის შეთავსების და სხვა მოძრაობები.

დიდმა სამამულო ომმა სერიოზული ცვლილებები შეიტანა სოციალისტური შეჯიბრების ორგანიზაციაში. სოციალისტურ ვალდებულებაში შექმნიდათ ფრონტისათვის ყოველდღიური საწარმოო დავალების შესრულება, ფრონტისათვის პროდუქციის ახალი სახეობის გამოშვების გაზრდა, ნედლეულისა და ელექტროენერჯიის ეკონომია, მუშათა ახალი კადრების სწავლება.

ომის პირველივე დღეებში სოციალისტური შეჯიბრება გაიშალა დევიზით: „იმუშავე შენთვის და ფრონტზე წასულის ნაცვლად“. ჩვენი ქვეყნის მრეწველობის განვითარებაში დიდი გავრცელება ჰპოვა შრომის სტახანოვურმა მეთოდმა. სტახანოვური მოძრაობის ძირითადი სახეობა იყო ორასოვანთა მოძრაობა. ეს იყო პატრიოტული თაოსნობა, რომლის ამოცანას წარმოადგენდა ნაკლები მუშაძალით პროდუქციის გამოშვების გადიდება. საქართველოში ორასოვანთა მოძრაობის ინიციატორები იყვნენ თბილისის ორთქლმავალ-

²⁰ История социалистической экономики СССР, т. V, с. 230.

²¹ საქართველოს სსრ სახალხო მეურნეობა 1921—1961 პროფ. პ. გუგუშვილის რედაქციით, თბ., 1961, გვ. 417.

ვაგონშემკეთებელი ქარხნის მოწინავე მუშები: ი. ჭუმბურიძე, ვ. ქსოვრელი, ა. აკოფოვი, მ. პატარქალაშვილი, პ. მუხიგულაშვილი და სხვ. ორასოვანთა მოძრაობამ ფართო ხასიათი მიიღო 1941 წლის სექტემბრიდან, როდესაც აღნიშნულ ქარხანაში ჩატარდა სტახანოველ ორასოვანთა პირველი თათბირი. თათბირზე მიღებულ იქნა მიმართვა რესპუბლიკის ყველა მუშის, მუშა ქალის და ინჟინერ-ტექნიკური მუშაკისადმი. ასეთივე თათბირი ჩატარდა სხვა საწარმოებშიც. ორასოვანთა მოძრაობამ მასობრივი ხასიათი მიიღო. 1941 წლის შემოდგომაიდან თბილისის 7 საწარმოში 4389 მუშამოსამსახურიდან 2736 სტახანოველი და დამკვრელი, 488 ორასოვანი, სამასოვანი და ხუთასოვანი იყო. ორასოვანთა და სამასოვანთა გამოცდილების გაზიარების ერთ-ერთ ფორმად გადაიქცა ორასოვანთა სტახანოველი სკოლები.

1941 წლის ოქტომბრისათვის მოსკოვის საწარმოებში 15 ათასზე მეტი კომკავშირელი გეგმას 200%-ით და მეტად ასრულებდა, ხოლო წლის ბოლოს ყოველი მესამე კომკავშირელი ორასოვანი გახდა. ორ-სამ ფორმას ასრულებდნენ არა მარტო ცალკეული მუშები, არამედ მთელი ბრიგადები.

სოციალისტური შეჯიბრების პროცესში მუშათა რაოდენობა, რომელნიც ხორმას 200% ასრულებდნენ, განუწყვეტლივ იზრდებოდა. მუშა ორასოვანთა ხედრიწონა უფრო მაღალი იყო სამხედრო მრეწველობასა და მასთან დაკავშირებულ დარგებში.

საქართველოში ორასოვანთა და სამასოვანთა ბრიგადები შექმნა თბილისის ორთქლმავალვაგონშემკეთებელ, 26 კომისრის სახელობის მანქანათმშენებელ, კიროვის სახელობის ჩარხსაშენებელ ქარხნებში, ტყიბულის ქვანახშირის შახტებში, ჭიათურის მანგანუმის მაღაროებში, ქუთაისის, ბათუმის, სოხუმის საწარმოებში და სხვ.

ორასოვანთა და სამასოვანთა მასობრივ მოძრაობაში, რომლის ინიციატორი იყო ურალის ნიჟნიტავილის ქარხნის მუშა-მფრეზავი დ. ბოსი. მან პირველმა შემოიღო ლითონის ჩქაროსნული ჭრა და 1942 წლის 12 თებერვალს ცვლის გეგმა 1480%-ით შეასრულა. უკვე 1942 წ. ქვემო-ტავილის საწარმოებში იყო 408 ათასოვანი²². ათასოვანთა პირველი მიმდევრები საქართველოში იყვნენ ორთქლმავალ-ვაგონშემკეთებელი ქარხნიდან სამონტაჟო საამქროს უფროსი გ. ტეხშიშინი, მჭედელი ა. ჩიმჩიური, საორთქლმავლო დეპოს ხარატი ს. სანაძე, ხარატი პ. პიენენკო, ზეინკალი მ. კობერიძე, ავტოსარემონტო ქარხნის მფრეზავი ი. კუზამედოვი, ოსტატი გ. დეკანოზიშვილი, სტახანოველი მ. ჯოხაძე, ელექტრომონტიორი ა. პიპირიდი, კიროვის სახელობის ქარხნის ოსტატი ა. ავაჯანოვი, ტყვარჩელელი მეშახტე ნ. ხუნტუა, ელმავლის მემანქანეთა ბრიგადა ი. ლუგოვოის ხელმძღვანელობით და სხვ²³.

ათასოვანთა წარმოშობა დაუკავშირდა მრავალდაზგოსნობას და პროფესიათა შემთავსებლობას.

საკვლევ პერიოდში დიდი გამოხატულება ჰპოვა საკავშირო სოციალისტურმა შეჯიბრებამ, რომლის ამოცანა იყო ყველაზე თვალსაჩინო წარმატებების მთელი ქვეყნის მასშტაბით დანერგვა. საკავშირო სოციალისტური შეჯიბრება დაიწყო 1942 წ. საკავშირო კპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის მოწოდების პა-

²² История социалистической экономики СССР, т. V, с. 216.

²³ ს. ჩხარტიშვილი, სოციალისტური შეჯიბრების ისტორია საქართველოს მრეწველობაში, თბ., 1974, გვ. 141.

სუხად. მისი ინიციატორი იყო კუზნეცკის მეტალურგიული კომბინატის კოლექტივი. საკავშირო სოციალისტურმა შეჯიბრებამ მოიცვა მრეწველობის ყველა დარგი. საკავშირო სოციალისტურ შეჯიბრებაში გამარჯვებულისათვის დაწესდა გარდამავალი წითელი დროშა და, აგრეთვე, ფულადი თანხა. 1944 წელს კი დაწესდა დამატებითი მორალური წამახალისებელი სახეობები — საპატიო დაფა, საპატიო წიგნი, საპატიო სიგელი. ყოველივე ეს ძუო სტიმული მშრომელთა შრომითი აქტივობის ასამაღლებლად.

საკავშირო სოციალისტურ შეჯიბრებას ფართოდ გამოეხმაურნენ საქართველოს მშრომელები, ტყბულელი მეშახტეები, ჭიათურელი მადაროელები და თბილისის სხვა მოწინავე საწარმოო კოლექტივები. იგი მასობრივ მოძრაობად იქცა.

ამრიგად, მრეწველობის მუშათა შრომითი აქტივობის ზრდა გამოიხატა სოციალისტური შეჯიბრების ახალი ფორმებით. საკავშირო სოციალისტური შეჯიბრება წარმოადგენდა დიდ პატრიოტულ თაოსნობას, რომელიც უზრუნველყოფდა ფრონტისათვის სამხედრო პროდუქციის წარმოების გადიდებას. ამასთან, იგი იყო შრომის საზოგადოებრივი ორგანიზაციის უახლესი მეთოდი და შრომის ნაყოფიერების გადიდების საშუალება.

Л. И. ГУГУШВИЛИ

КВАЛИФИЦИРОВАННЫЕ РАБОЧИЕ КАДРЫ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ГРУЗИНСКОЙ ССР В ПЕРИОД ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ (1941—1945 гг.)

Резюме

В период Великой Отечественной войны одной из важных проблем являлось обеспечение промышленности рабочей силой.

Партия и правительство огромное внимание уделяли вопросам подготовки квалифицированных кадров для народного хозяйства. Профессиональное обучение осуществлялось в стационарных учебных заведениях и без отрыва от производства. Значительную роль сыграла система государственных трудовых резервов. Несмотря на большое число квалифицированных рабочих, подготовленных в учебных заведениях государственных трудовых резервов, они не могли полностью обеспечить все потребности промышленности. Поэтому большинство квалифицированных рабочих кадров готовилось без отрыва от производства.

В годы войны трудящиеся Грузинской ССР развернули социальное соревнование. Новыми формами социальное соревнования этих лет были: движение двухсотников, трехсотников и тысячников, а также всесоюзное социальное соревнование, многостаночное обслуживание и совмещение профессий.

Социалистическое соревнование стало могучим всенародным движением тружеников тыла, направленным на всемерную помощь фронту.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის სოციალისტური ეკონომიკის გამოცდილებისა და ეკონომიკური აზრის ისტორიის განყოფილებამ

Д. К. АХАЛАЯ, А. В. РАЙЧЕНКО

АНАЛИЗ СОДЕРЖАНИЯ ПРОЦЕССА УПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИМ ПРОИЗВОДСТВОМ

(теоретический аспект)

Прежде чем приступить к анализу содержания процесса управления, дать определения основным понятиям его составляющим, необходимо определить общую методологию исследования как совокупность конкретных приемов анализа составляющих инструмент исследования.

Опираясь на диалектический материализм как базовый метод исследования науки управления, прежде всего отметим важность применения конкретного исторического подхода, о необходимости осуществления которого Д. М. Гвишиани писал: «Процесс управления нельзя рассматривать как внеисторический, оторванный от самой сферы управления»¹. Осуществление этого подхода обуславливает постоянную увязку анализа объекта исследования со всей сферой управления, во многом определяющей конкретные формы проявления процесса. Особое значение применение исторического подхода имеет в связи с диалектическим отбором оптимальных форм построения, развития и совершенствования процесса управления социалистическим производством как в нашей стране, так и в других социалистических странах, критическим анализом опыта научного управления производством в развитых капиталистических странах.

Основополагающим методом исследования процесса управления социалистическим производством является системный анализ, позволяющий поэтапно выяснить элементный состав объекта и содержание взаимосвязей, определяющих его основные качества. Как отмечает Д. М. Гвишиани: «Задача системного анализа заключается в том, чтобы вооружить руководителей логической процедурой, обоснованной методологией решения сложных проблем управления...»². Особое место в данном исследовании займет системно-структурный анализ, как конкретное проявление комплексности в системном анализе. Системно-структурный анализ позволит вскрыть, упорядочить и отразить всю совокупность внутренних взаимосвязей и зависимостей элементов, составляющих процесс управления. Применение этого анализа обеспечит глубокое и всестороннее исследование предмета данной работы, обусловит успешный синтез оптимальной организационной структуры процесса управления.

Координация в анализе и синтезе процесса управления реализуется

¹ Д. М. Гвишиани, О научной разработке проблем управления социалистической промышленностью, в сб.: «Проблемы научной организации управления социалистической промышленностью» (по материалам Всесоюзной научно-технической конференции, под ред. Д. М. Гвишиани, С. Е. Каменицера, О. В. Козловой, Н. П. Федоренко), М., 1968, с. 18.

² Д. М. Гвишиани. Организация и управление, М., 1972, с. 146.

на основе комплексного подхода к объекту и предмету исследования. Прежде всего, это проявляется в изучении глубинной взаимосвязи и взаимодействия элементов процесса управления по достижению поставленной перед ним цели. Вместе с тем, комплексный подход обеспечивает достижение цели данного исследования, проявляясь во взаимосвязке всех элементов процесса управления в единый комплекс, определенный организационной структурой.

Наряду с вышеуказанными положениями, объективная необходимость применения комплексного подхода к исследованию процесса управления социалистическим производством обусловлена существованием такой характеристики процесса управления, как комплексность.

Таким образом, нами приведена общая методология разработки предмета и объекта исследования на основе перечисленных выше ряда общих и, естественно, целого ряда частных приемов, обуславливающих основной инструмент анализа и синтеза, используемый в работе.

С помощью определенного нами инструмента рассмотрим содержание процесса управления с целью дальнейшего анализа состава и взаимосвязи выделяемых в нем элементов.

Анализ содержания процесса управления целесообразно начать с рассмотрения природы такой его характеристики, как цикличность. Она обусловлена выработкой, на основании исторического опыта и теоретического исследования, оптимального алгоритма действий субъекта управления, повторяющегося в ходе каждой новой задачи. Как отмечает С. Янг в книге «Системное управление организацией», «... на пути к решению любых проблем осуществляются одни и те же этапы и в одинаковом порядке»³. Этот порядок и содержание действий, формируемые под воздействием ряда объективных и субъективных факторов в зависимости от правил и положений, которыми руководствуется субъект управления, периодически повторяются, отражая цикличность процесса. Таким образом, под циклом процесса управления в дальнейшем исследовании будем понимать периодически повторяющуюся последовательность действий управляющей системы по разрешению стоящих перед ней задач управления. Естественно, что по своей структуре, характеру и общему содержанию циклы процесса управления в ходе решения самых различных задач методологически идентичны, что позволяет нам в дальнейшем исследовании рассматривать только единственный цикл процесса управления.

Цикл процесса управления, как любое сложное явление, в ходе анализа прежде всего необходимо разделить на составляющие его части. Такое разделение, с одной стороны, позволит исследовать внутреннее содержание каждой из них и таким образом глубже понять процесс управления, руководствуясь ленинским положением о том, что «часть должна соотноситься с целым...»⁴.

С другой стороны — проследить взаимосвязку всех этих частей в единый процесс, пользуясь замечанием Л. И. Абалкина о том, что «в любой сложной, развивающейся системе существует приоритет целого над его частями»⁵. В конечном итоге все это позволит представить собственно цикл процесса управления строго определенной последовательностью этих составляющих, установив их взаимосвязь и зависимость.

В научной литературе приводится исключительно широкий круг подходов к разделению цикла процесса управления, что объясняется

³ С. Янг, Системное управление организацией, М., 1972, с. 61.

⁴ В. И. Ленин, полн. собр. соч., т. 15, с. 362.

⁵ Л. И. Абалкин, Диалектика социалистической экономики, М., 1981, с. 309

разными целями, ставившимися авторами при осуществлении этого разделения. В зависимости от поставленных целей и отправных моментов анализа такое разделение приводит к самой различной декомпозиции цикла процесса управления на составляющие как по их количеству, так и по их содержанию. Это многообразие подходов, на наш взгляд, существенно затрудняет формирование основополагающих концепций анализа процесса управления в рамках общей теории управления социалистическим производством.

Необходимо также помнить выделенное В. И. Лениным положение о том, что «разделение должно быть естественно, а не чисто искусственно, т. е. произвольно»⁶. Руководствуясь этим положением, с нашей точки зрения, прежде всего необходимо поставить вопрос не о самом разделении цикла процесса управления на составляющие, с чего начинает большинство авторов, реализуя в нем свой субъективный подход, а о формировании критерия разделения цикла процесса управления, позволившего бы объективно обосновать необходимость и собственно подход данного разделения. При этом никак нельзя отрицать целесообразность выделения нескольких критериев разделения, как отправных моментов ряда подходов к декомпозиции цикла процесса управления.

Процесс управления социалистическим производством, как категория, интегрирующая основные элементы единой системы управления, теоретические понятия и практические управленческие действия, одной из основных своих составляющих предполагает «решение». Причем определение понятия решение в процессе управления далеко не однозначно. Так, ряд исследователей теории управления, среди которых можно выделить Попова Г. Х., Белоусова Р. А., Афанасьева В. Г. и других, непосредственно определяют процесс управления, как разработку и реализацию решения. То есть эти авторы выделяют понятие управленческого решения как центрального звена процесса управления, в исполнении которого осуществляется вся совокупность управляющей системы. С другой стороны, эти же и ряд других авторов, рассматривая вопросы эффективности управления, определяют ее по конечному результату процесса управления, представляя этот результат в виде окончательного решения поставленной перед производством задачи. И, хотя во втором случае решение называется «итоговым», а в первом — чисто «управленческим», такой дуализм требует определенного обоснования.

Наряду с приведенным подходом, ряд авторов, среди которых Слезингер Г. Э., Майминас Э. З., Омаров А. М. и другие, подходят к понятию «решение», как к процессу разрешения проблемы, получению конечного результата; обоснование такой позиции находит достаточно конкретное подтверждение прежде всего с философской точки зрения, определяющей решение, как процесс разрешения проблемы, устранения возникающих диссонансов в системе.

Таким образом, систематизируя рассмотренные подходы, можно прийти к выводу, что наиболее полно понятие «решение» определяется двумя самостоятельными его представлениями. То есть решение может выступать в виде процесса, объединяющего ряд последовательных действий управляющей системы по разрешению проблемы. Но такое разделение определения понятия решения на виды, выражающие его, как процесс и как результат процесса не окончательно. Необходимо конкретизировать это понятие в рамках каждого вида с тем, чтобы отразить место и роль решения в процессе управления. Действительно,

⁶ В. И. Ленин, полн. собр. соч., т. 29, с. 217.

решение можно представить в виде процесса разработки и принятия конкретного варианта действий в основном в управляющей системе и в виде процесса реализации принятого варианта действий в управляемой системе. Соответственно и представление решения, как результата действий, также определяется двойко — решение, как принятый, но еще не реализованный вариант действий управляющей системы и решение как итоговый результат, получаемый в ходе совместной деятельности управляющей и управляемой систем по реализации принятого варианта действий.

Данный подход позволяет достаточно полно определить понятие «решение», последовательно выступающее в виде процесса и его результата сначала в управляющей, а затем в управляемой системах.

Таким образом, всестороннее определение понятия «решение» можно выразить следующей схемой:

решение —
как принятый,
но еще не реализованный вариант действий.

решение —
как результат,
полученный в
итоге разрешения проблемы.

Решение — как процесс выработки и принятия варианта действий.

Решение — как процесс реализации выбранного варианта действий.

Особое значение такого комплексного подхода к определению места и роли решения в процессе управления имеет в связи с тем, что оно обуславливает возможность проведения системного анализа рассмотренных понятий с целью дальнейшего совершенствования всего процесса управления в целом. Так, выделение процесса выработки и принятия и процесса реализации варианта действий, как достаточно самостоятельных частей процесса управления приводит к разделению цикла процесса управления на две фазы. Первая фаза определяется периодом разработки и принятия решения, вторая — периодом его реализации. Выделение физцикла процесса управления предполагает выработку определенной процедуры выполнения каждой из них, специализацию работников аппарата управления в выполнении конкретных операций, разработку и применение механизма оперативного управления.

С другой стороны, решение как результат, представляя собой непосредственный или опосредствованный продукт управленческого труда, обуславливает возможность оценки его оптимальности, а значит, и эффективности проведения процесса управления. Причем выделение решения, как выбранного и принятого, но еще не реализованного варианта действий, при условии его объективной оценки, позволяет не проводить далее процесс управления, если вариант выбран неоптимально, а еще раз вернуться к процессу выработки и принятия решения.

Исходя из вышесказанного, место решения в процессе управления можно определить следующим образом:

решение занимает центральное место в процессе управления социалистическим производством, выступая последовательно как:

— процесс выработки и принятия варианта действий управляющей системы,

- собственно этот вариант, принятый, но еще не реализованный,
- процесс реализации данного варианта действий в управляемой системе,
- конечный результат разрешения проблемы функционирования производственной системы в целом.

Сформулированное таким образом место и роль решения в процессе управления обуславливает его определяющую роль, которая заключается в следующем:

- решение как процесс представляет собой собственно процесс управления, реализуясь последовательно в двух его фазах — выработки и принятия варианта;
- решение как результат, выступая сначала непосредственной, а затем и опосредствованной конечной целью процесса управления, является продуктом управленческого труда.

Решение занимает особое место в процессе управления, но все же непосредственно составной частью цикла процесса управления не является в силу своего многосложного значения. В научной литературе наиболее распространено представление элементов цикла процесса управления в виде этапов или стадий. Причем в одном случае эти понятия различаются, как это делает Слезингер Г. Э.⁷ или Попов Г. Х.⁸, а в другом они идентифицируются (например, Зинченко Г. И.)⁹. В ходе осуществления каждого из этих подходов, по всей видимости, правомерно и то, и другое. Если же рассматривать данную проблему с позиций построения единой концепции процесса управления в рамках теории управления социалистическим производством, то необходимо либо оставить одно из этих понятий, либо четко определить критерии разделения цикла процесса управления на стадии и на этапы.

С определения этих критериев начинается рассмотрение и формирование двух самостоятельных подходов к декомпозиции цикла процесса управления. В данном исследовании мы ограничимся определением того, что как этап, так и стадия цикла процесса управления представляет собой его элемент, часть, отрезок, выделенный на основе определенных критериев декомпозиции. Если эти критерии совпадают, то и два эти понятия идентифицируются, в противном случае обоснование самостоятельного применения раздельно выбранных критериев декомпозиции дает право выделения как этапов, так и стадий цикла процесса управления.

Оставляя подробный анализ этапов и стадий цикла процесса управления, приведем еще два понятия элементов последующей декомпозиции процесса управления. К ним относятся операции и действия субъекта управления, осуществляемые в ходе процесса. Прежде всего необходимо отметить, что эти понятия тесно взаимосвязаны между собой постольку, поскольку операция в общем смысле слова представляет собой действие или ряд действий, направленных на достижение какой-либо цели. В то же время с точки зрения производства и управления наиболее полно понятие операции характеризует Слезингер Г. Э. Операция, считает он, это «... часть процесса управления, выполняемая работником на его рабочем месте (стационарном или подвижном) с применением тех или иных средств труда, для получения, накопления, переработки или использования информации, с тем, что-

⁷ Г. Э. Слезингер, Совершенствование процессов управления предприятием, М., 1975, с. 21 и 61.

⁸ Г. Х. Попов, Организация процессов управления, М., 1975, с. 10 и 11.

⁹ Основы научного управления социалистической экономикой (под общей ред. Зинченко Г. И., Правдина Д. И., Синягова А. А.), М., 1977, с. 287.

бы на этой основе подготовить нужные решения. Планы, отчеты, справочные данные, как в документированной, так и в устной форме»¹⁰.

Это определение может быть конкретизировано с позиций понятия, которое дает Русинов Ф. М.: «Управленческая операция представляет собой однородную, логически неделимую часть процесса управления, это действие одного исполнителя над одним или группой документов от момента их поступления к нему, до момента передачи другому исполнителю»¹¹.

Таким образом, различая операции и действия в управлении, прежде всего отметим первичность действий и вторичность операций, в которые они входят, затем — логическую законченность операций с точки зрения процесса разработки, принятия и реализации решения, и, наконец, самостоятельность операций, как элемента процесса управления.

На основании вышеизложенного можно сделать вывод, что содержание процесса управления отражается двумя самостоятельными фазами его цикла, который в ходе дальнейшей декомпозиции может быть представлен совокупностью последовательных этапов или стадий, состоящих в свою очередь из управленческих операций, объединяющих действия субъекта управления. Такой анализ содержания процесса управления социалистическим производством, представляющий его в виде совокупности последовательно взаимосвязанных элементов, обеспечивает, с нашей точки зрения, необходимый уровень организации и совершенствования самого процесса как при его построении, так и при его функционировании.

Представлена отделом социологических и демографических проблем
Института экономики и права АН
ГССР

¹⁰ Г. Э. Слезингер, Совершенствование процессов управления предприятием, М., 1975, с. 7.

¹¹ Ф. М. Русинов, Технология управления производством, М., 1976, с. 17.

ქეთევან წიკლაური, ლევან პაპუნია

მიწის ფონდები და მისი გამოყენების ეკონომიკური ეფექტიანობა

(შუახევის რაიონის მაგალითზე)

მიწა წარმოადგენს სახალხო მეურნეობის ყველა დარგის განვითარების საფუძველს, ადამიანთა საზოგადოების არსებობის უმნიშვნელოვანეს აუცილებელ მატერიალურ პირობას, შრომის გამოყენების ობიექტს და ამოუწურავ, სახალხო სიმდიდრეს.

კ. მარქსი, ახსიათებს რა მიწისა და შრომის მნიშვნელობას და ურთიერთ-მოქმედების თავისებურებებს მატერიალური დოვლათის წარმოებისა და შექმნის პროცესში, წერს: „... შრომა არ არის ერთადერთი წყარო მის მიერ წარმოებული სახმარი ღირებულებებისა, ნივთიერი სიმდიდრისა. როგორც ვილიამ პეტრი ამბობს, შრომა სიმდიდრის მამაა და მიწა — მისი დედა“¹. მიწის გამოყენების ხასიათი, მასშტაბი, სფერო და ფორმა სახალხო მეურნეობის ცალკეულ დარგებში განსხვავებულია. კერძოდ, სოფლის მეურნეობაში იგი გვევლინება აქტიურად მოქმედ წარმოების ძირითად და შეუცვლელ საშუალებად.

შუახევის რაიონში საზოგადოებრივი მეურნეობის მიერ გამოყენებული მიწის ფართობი შეადგენს 44538 ჰა-ს, რომელიც რესპუბლიკის ამავე კატეგორიის მიწების 1, 9% უდრის.

მიწის მთლიანი ფართობიდან კოლმეურნეობებს უკავიათ (პროცენტობით): ზამლეთის კოლმეურნეობას — 7,8; ოლადაურის — 13, 4; სამოლეთის—4, 9; ბარათაულის — 7 3; ჟანივრის — 9,1; ტბეთის — 8,7; შუახევის — 8,5; შუბანის — 11,2. ჭვანის — 7,9; დღვანის — 12,6; წყაროთას—4; ნაღვარეს— 4, 6.

მიწის საერთო ფართობში სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების ზვედრი წონა 38, 9% შეადგენს. აქედან 10, 2% უკავია სახნავს, 12, 2 პროცენტი — სათიბს, 76, 5 პროცენტი — საძოვარს, დანარჩენი კი მრავალწლიან ნარგავებს და ნასვენ მიწებს (0, 24 პროცენტი).

ყველაზე ნაკლები სახნავი ფართობი უკავია ნაღვარევის კოლმეურნეობას 44 ჰა, ყველაზე მეტი—ოლადაურის კოლმეურნეობას — 204 ჰა და შუბანის კოლმეურნეობას — 203 ჰექტარი.

საძოვრების ყველაზე მეტი ფართობი აქვთ ოლადაურის /1978 ჰა ანუ მთელი საძოვრების ფართის 15%/ და დღვანის კოლმეურნეობას /1911 ჰა ანუ 14%/ , საძოვრების ყველაზე მცირე რაოდენობა აქვს სამოლეთის კოლმეურნეობას/ 304 ჰა ანუ მთელი საძოვრების 2, 3%/ . იხ. ცხრ. 1/.

1 კ. მარქსი, „კაპიტალი“, ტ. 1, თბ., 1954, გვ. 60.

შუახევის რაიონის კოლმეურნეობების მიწის ფართობის სტრუქტურა (1980 წ. 1/XI)² (პროცენტობით)

კოლმეურნეობები	საერთო ტერიტორიაში მეურნეობების მიერ დაკავებული ფართობი (პროცენტობით)	მეურნეობების მიხედვით მიწების საერთო ფართობის სტრუქტურა %-ით, მათ შორის:				მეურნეობების მიხედვით სას.-სამ. სავარგულის სტრუქტურა %-ით		
		სას.-სამ. სავარგული	სახნავი	სათიბი	საძოვარი	სახნავი	სათიბი	საძოვარი
ზამლეთი	7,8	33,0	4,2	1,4	27,4	12,7	4,1	81,2
ოლადაური	13,4	42,4	3,71	5,8	33,2	8,1	13,6	78,2
სამოლეთი	4,9	27,0	5,3	6,0	13,9	19,8	23,2	51,5
ბარათაული	7,3	40,3	5,5	3,1	31,6	13,0	7,9	79,1
ქანივრი	9,1	48,4	3,7	4,8	39,6	7,7	10,0	81,8
ტბეთი	8,7	57,0	49,0	7,7	38,3	9,6	15,0	75,0
შუახევი	8,5	23,4	3,3	1,9	17,6	13,9	8,2	5,0
შუბანი	11,2	35,7	4,1	8,0	23,6	11,4	22,2	6,6
ქვანი	7,9	27,7	3,5	2,9	20,7	12,6	10,4	74,7
დღვანი	12,6	43,0	2,9	5,3	34,1	6,7	12,4	79,6
წყაროთა	4,0	42,3	7,1	3,6	31,2	16,8	8,5	74,2
ნაღვარევი	4,6	46,6	2,1	2,5	42,0	4,6	5,5	89,9
ჯ ა მ ი	100	—	—	—	—	—	—	—

² ცხრილი შედგენილია მეურნეობათა წლიური ანგარიშგებების მონაცემების საფუძველზე.

მიწის ფონდები და მისი გამოყენება...

როგორც ცხრილი 1-ის მონაცემების ანალიზიდან ჩანს წყაროთას კოლმეურნობა ყველაზე მცირე მიწიანობით ჩასიათდება. ამ კოლმეურნობისათვის ეს თავისებურება ნაწილობრივ განპირობებულია იმით, რომ მთლიანად მეურნეობაზე მიმაგრებულია მიწის მეტად მცირე ფართობი, რაც მეურნეობებზე მიმაგრებული მიწების საერთო რაოდენობის 4%-ს შეადგენს, მაშინ, როცა იგივე მაჩვენებელი ოლადაურის კოლმეურნეობაში 13,4%-ს აღწევს.

მეტად განსხვავებული სურათი გვაქვს აგრეთვე შუახევის რაიონის კოლმეურნეობებში მიწის სავარგულების სტრუქტურის მხრივ. წყაროთას კოლმეურნეობაში მიწების საერთო ფართობის სტრუქტურაში სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების ხვედრიწონა 42,3%-ია, აქედან სახნავის ხვედრიწონა — 16,8%, ხოლო იგივე მაჩვენებელი ოლადაურის კოლმეურნეობაში ბევრად განსხვავებულია და უდრის 42,4 — 8,1%, სამოლეთში — 27—19%, ქანიერში — 48,4 — 7,7%, დღვანში — 43 — 6,7% და ა. შ.

შუახევის რაიონისათვის დამახასიათებელია აგრეთვე სასოფლო-სამეურნეო სავარგულთა სტრუქტურაში სახნავის /10,2/, სათიბის /12,2/ დაბალი, ხოლო საძოვრების /76, 5/ მაღალი ხვედრიწონა. საძოვრები განსაკუთრებით მაღალი ხვედრიწონითაა წარმოდგენილი: ნაღვარევის /89,9%/, ქანიერის /81,8%/, ზამლეთის /81,1%/, დღვანის /79,6%/, ბარათაულის /79,1%/, სამოლეთის /78,2%/, ტბეთის /75%/, ჭვანის /75%/, წყაროთას /74,2%/, შუბანის /66%/, კოლმეურნეობათა სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების სტრუქტურაში.

მიუხედავად იმისა, რომ ნაღვარევის კოლმეურნეობას აქვს საძოვრების დიდი რაოდენობა /90%/, მას ჰყავს მხოლოდ 226 სული მსხვილფეხა რქიანი პირუტყვი, მ. შ. 76 სული ძროხა; ზამლეთის კოლმეურნეობას, რომელსაც შედარებით ნაკლები საძოვარი აქვს, ჰყავს 231 სული მსხვილფეხა რქიანი პირუტყვი, მ. შ. 96 სული ძროხა; შუბანის კოლმეურნეობას — 1016 სული პირუტყვი და მ. შ. 316 სული ძროხა.

ტბეთისა და შუახევის კოლმეურნეობებს საძოვრების დაახლოებით თანაბარი რაოდენობა აქვს და მიუხედავად ამისა, ისინი განსხვავდებიან მათზე მიმაგრებული მსხვილფეხა რქიანი პირუტყვის რაოდენობით. ტბეთსა ჰყავს 740 სული მსხვილფეხა რქიანი პირუტყვი, მ. შ. 227 სული ძროხა, ხოლო შუახევის კოლმეურნეობას 215 სული მსხვილფეხა რქიანი პირუტყვი, მ. შ. 102 სული ძროხა.

ჩვენის აზრით, უკეთესი იქნებოდა საძოვრები უფრო მოფიქრებულად განაწილებულიყო მეურნეობებს შორის.

რაიონის საერთო მიწათსარგებლობაში შეინიშნება კიდევ ერთი მეტად სერიოზული ფაქტი, კერძოდ ის, რომ მასზე მიმაგრებული მიწის ფართობიდან 91,5% რაიონის ფარგლებშია, დანარჩენი 3805 ჰა. ანუ 8,5% რაიონის გარეთ /ხულო, მახარაძე, ქობულეთი, ჩოხატაური/ მდებარეობს, რაც რაიონის ტერიტორიასა და მიწის საერთო ფართობს შორის განსხვავებას განაპირობებს.

სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების სტრუქტურაში შედარებით მცირე ხვედრიწილი უჭირავს მრავალწლიან ნარგავებს /0,86%/, და ნასვენ მიწებს /0,24%/,

რაიონში მრავალწლიან ნარგავებს ყველაზე მეტი ფართობი უკავია შუახევის კოლმეურნეობაში /55 ჰა/, შემდეგ მოდის ზამლეთის /53 ჰა/, ჭვანის /50 ჰა/, სამოლეთის /53 ჰა/. ხოლო ნასვენი მიწების დიდი მასივები არის დღვანისა

შუახვევის რაიონის მიწის ფართობის ხვედრიწილი ზონისა და საქართველოს სსრ-ის მიწის ფართობში 1975—1980 წწ. მონაცემებით.³

	მიწის მთლიანი ფართობი		მ ა თ შ ო რ ი ს													
			სას.-სამეურნეო სავარგული		ა ქ ე ღ ა ნ						მრავალწლიანი ნარგავები		ტყე და ბუჩქნარი		გამოუყენებელი მიწები	
	სახნავი				სათიბ-საძოვარი		ნასვენი									
	აბს	%	აბს	%	აბს	%	აბს	%	აბს	%	აბს	%	აბს	%	აბს	%
სულ ზონაში	127666	100	43239	37,8	5903	4,6	40500	31,7	604	0,5	1232	1,0	62519	51,1	14203	11,1
შუახვევის რ-ნი 1975—1980	44538	100	17281	38,8	1687	3,8	15233	34,2	31	0,06	330	0,7	22061	49,5	5196	11,7
	44538	100	17558	39,4	1768	3,97	15345	34,5	19	0,04	426,9	0,9	20404	45,8	6576	14,8
საქ. სსრ	2369300	—	1405400	—	304806	—	969706	—	—	—	—	—	—	—	—	—
შუახვევის რ-ნი % ზონაში	—	34,87	—	40,6	—	30,0	—	37,9	—	3,1	—	34,5	—	32,6	—	48,0
შუახვევის რ-ნი % საქ. სსრ	—	1,88	—	1,24	—	1,26	—	1,58	—	—	—	—	—	5,4	—	—

³ ცხრილი შედგენილია კომპიუტეროზათა შესაბამისი წლების წლიური ანგარიშგებებიდან.

მიწის ფართობი და მისი გამოყენების...

1/29 ჰა/ და ჟანივრის კოლმეურნეობებში /8 ჰა/, რაც მიწათმოქმედების თანამედროვე გაძღოლის პირობებში გაუმართლებელია.

აქედან გამომდინარე, შუახევის რაიონის სოფლის მეურნეობის ერთ-ერთ მეტად აქტუალურ, გადაუდებელ ამოცანად უნდა მივიჩნიოთ ნასვენ მიწის ფართობის მინიმუმამდე შემცირება და ყოველი ღონისძიებით ჩავაყენოთ ისინი მიწათმოქმედებისა და მეცხოველეობის პროდუქტების მკვეთრი გადიდების სამსახურში.

ცხრილი 2-ის მონაცემების ანალიზიდან ნათლად ჩანს, რომ შუახევის რაიონის მიწის ფონდმა 1980 წელს, 1975 წელთან შედარებით, საგრძნობი ცვლილება განიცადა. კერძოდ, 1980 წელს, 1975 წელთან შედარებით, სახნავი ფართობის ზრდის ტემპი შეადგენს 104, 8%-ს, სათიბ-საძოვრებისა — 100, 7 %-ს, გამოუყენებელი მიწებისა — 109%-ს, ტყისა 92,5%-ს და მრავალწლიანი ნარგავებისა 129, 4 %-ს. როგორც დავინახეთ, გამოუყენებელი მიწების ზრდის ტემპი უფრო მაღალია, ვიდრე სავარგულების ზრდის ტემპი. მეორეც, დანარჩენი მიწის ფართობები გაზრდილია ტყის ფართობების შემცირების ხარჯზე. 1980 წელს, 1975 წელთან შედარებით, მატების ტემპი შეადგენს: სახნავის — 4, 8 %-ს, სათიბ-საძოვრების — 0, 7 %-ს, მრავალწლიანი ნარგავების — 29,4%-ს, დანარჩენი მიწების — 9%-ს. ხოლო საანგარიშო წელს, საბაზისო წელთან შედარებით, ტყის ფართობი 1657 ჰა-თი შემცირდა.

ც ხ რ ი ლ ი 3

შუახევის რაიონში მრავალწლიანი ნარგავების სტრუქტურა⁴

№/პ. რიგში	კოლმეურნეობები	სულ მრავალწლიანი ნარგავები (ჰექტრობით)	აქედან ხეხილი (ჰა)	ვენახი (ჰა)	მ. შ. ნაცოფის მომცემი	
					ხეხილი (ჰა)	ვენახი (ჰა)
1	ზამლეთი	52,6	31,6	21	9,4	20
2	ოლადაური	25,5	23	2,5	9,3	2,5
3	სამოლეთი	52,8	41,3	11,5	5,8	10,6
4	ბარათაული	25,55	23,5	2,05	16,3	1,55
5	ჟანივრი	31	31	—	9,7	—
6	ტბეთი	30,95	28,5	2,45	6	2,45
7	შუახევი	55,14	38	17,14	13,5	14,14
8	შუბანი	15	15	—	3,61	—
9	ჭვანი	49,95	31	18,95	106	16,45
10	დღვანი	48,51	36,5	7,01	10,06	6,01
11	ჭყაროთა	38,3	31	7,3	11,16	5,3
12	ნაღვარევი	1,6	1,6	—	0,3	—
სულ		426,9	332	89,9	99,13	79

ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, საჭიროა მკაცრად დავიცვათ მიწათსარგებლობის წესები, გავითვალისწინოთ საზოგადოებრივი ინტერესები და

⁴ მონაცემები აღებულია კოლმეურნეობების წლიური ანგარიშგებებიდან.

ვიზრუნოთ იმისათვის, რომ ყოველგვარი მშენებლობა წარიმართოს მეურნეობისათვის უვარგის, გამოუყენებელ ან დაბალი ღირსების მიწის მასივებზე.

შუახევის რაიონს /მიწათსარგებლობის მონაცემების მიხედვით/ ზემო აჭარის მეთამბაქოეობა-მეცხოველეობის ზონაში უკავია მიწის მთლიანი ფართობის 35%, სავარგულების — 40, 6%, სახნავის — 30 %, სათიბ-საძოვრების — 38 %, ტყე და ბუჩქნარის — 33%.

შუახევის რაიონში მრავალწლიანი ნარგავების გაადგილება მეურნეობების მიხედვით შემდეგ სურათს იძლევა:

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მრავალწლიანი ნარგავების ყველაზე მეტი ფართობი აქვს შუახევის კოლმეურნეობას [55, 14 ჰა], ყველაზე ნაკლები ნაღვარევის კოლმეურნეობას [1, 6 ჰა].

მიწების რაციონალურად გამოყენება დიდადაა დამოკიდებული თვით სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების სტრუქტურაზე. შუახევის რაიონის სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებში მრავალწლიან ნარგავებს უჭირავს 427 ჰა, სახნავს — 1768 ჰა, ხოლო სათიბ-საძოვრებს—15345 ჰა. მიწების სწორი ტრანსფორმაციის ვხვით შესაძლებელია სათანადო რეზერვების გამოძებნა როგორც მრავალწლიანი ნარგავების, ისე სახნავი მიწების ფართობების გადიდებისათვის. ამ ასპექტში საკითხის განხილვასთან დაკავშირებით ყურადღებას იმსახურებს ის გარემოება, რომ „არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწებში“ ტყე-ბუჩქნარებს უჭირავს 20404 ჰა, რაც მრავალწლიანი ნარგავების გაშენებისათვის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან რეზერვს წარმოადგენს.

შუახევის რაიონის ზოგიერთ მეურნეობაზე მიმაგრებული მიწები მეტად არარაციონალურად გამოიყენება. მაგალითად, მეურნეობათა უმრავლესობას /დღვანი, ოლადაური, შუახევი, შუბანი/ დიდი რაოდენობით აქვთ არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწები.

მკვეთრად გამოხატული ვერტიკალური ზონალობის, რელიეფის სირთულის, საერთო ტერიტორიაში სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების დაბალი ზვედრითი წონისა და მათი მცირე კონტურბანობის გავლენით, მიწის რაციონალურად გამოყენების მიმართულებით ნაკლოვანებები შუახევის რაიონში მეტი ძალით იჩენს თავს, ვიდრე სხვა რაიონებში.

სოფლის მეურნეობის შემდგომი აღმავლობისათვის ისეთი ძირეული საკითხების წარმატებით გადაჭრისათვის, როგორცაა: მიწათმოქმედების განვითარება, სახელდობრ, მარცვლეული, ტექნიკური, საკვები და სხვა კულტურების წარმოების შემდგომი გაფართოება, საზოგადოებრივი მეცხოველეობის, კერძოდ, ხორცის, რძისა და სხვა პროდუქტების წარმოების მკვეთრი გადიდება, სოფლის მეურნეობის შემდგომი მექანიზაცია და პროდუქციის თვითღირებულების შემცირება მოითხოვს მიწათმოქმედების კულტურების შემდგომ ამადლებას.

განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს მიწის გამოყენების გაუმჯობესებას, კერძოდ, ვარგისი მიწებისა და დამუშავებული ფართობების მნიშვნელოვან გადიდებას.

როგორც ცხრილის მონაცემებიდან ჩანს, სახნავი მიწების გამოყენების მაჩვენებელი უდრის 99, 4-ს.

ნათესი ფართობების სტრუქტურაში ყველაზე მეტი ფართობი, მთლიანი ნათესის 48 პროცენტი, ანუ 840, 5 ნექტარი, საკვებ კულტურებს უკავია. შესაბამისად, თამბაქოს 28, 4 პროცენტი ანუ 501 ჰექტარი უჭირავს, კარტოფილს

ცხრილი 4

შუახევის რაიონის კოლმეურნეობებში ნათესი ფართობების სტრუქტურა
1980 წლის მონაცემებით⁵

კოლმეურნეობები	ნათესი ფართობები სულ	მათ შორის				
		მარცვლე- ული	თამბაქო	კარტო- ფილი	ბოსტნე- ული	საკვები კულტურები
ზამლეთი	100	4,8	39,0	13	0,7	42,5
ოლადაური	100	1,0	26,5	24,5	0,5	47,5
სამოლეთი	100	6,9	31	17,2	0,9	44,0
ბარათაული	100	1,1	22,9	20,0	0,6	55,4
ქანივრი	100	3,3	25,5	21,6	0,6	48,9
ტბეთი	100	2,6	26,6	22,5	0,8	47,5
შუახევი	100	0,8	29,4	9,8	0,8	59,2
შუბანი	100	2	20,7	26,1	0,5	50,7
ქვანა	100	4,0	27,5	7,3	1,6	59,6
ღღვანი	100	1,2	29,8	36,6	0,6	32,4
წყაროთა	100	3,8	26,9	13,5	0,8	55
ნაღვარევი	100	4,8	52,7	12,7	0,8	28,0

— 359 ჰექტარი ანუ 20,3 პროცენტი, სიმინდს — 27,5 ჰექტარი, ანუ 1,5 პროცენტი, ლობიოს — 20 ჰექტარი ანუ 1,1 პროცენტი და ბოსტნეულის 13,5 ჰექტარი ანუ 0,7 პროცენტი,

ნათესი ფართობების სტრუქტურიდანაც ნათლად ჩანს, რომ მემცენარეობაში წამყვანი ადგილი უკავია საკვებ კულტურებს, თამბაქოს და კარტოფილს.

რაიონის კოლმეურნეობები, როგორცაა ზამლეთი, ოლადაური, სამოლეთი, ქანივრი, შუახევი, ქვანა, ნაღვარევი, წყაროთა, ტბეთი, ბარათაული მეთამბაქოეობა-მეკარტოფილეობის მიმართულებით არიან დასპეციალებული, ხოლო შუბანი /26—20%/, ღღვანი /36—29,8% / მეკარტოფილეობა-მეთამბაქოეობა მიმართულებით.

საჭიროა გაიშალოს სამუშაოთა მწყობრი სისტემა ნიადაგის ნაყოფიერების აღდგენა-განვითარებისათვის, განუხრელად გადიდდეს სასოფლო-სამეურნეო მიწების ფართობი, აღმოიფხვრას შეურნეობათა მიწათსარგებლობაში არსებული ჯვალსაჩინო ნაკლოვანებები, როგორცაა შორმიწიანობა, ვიწროთარვიანობა, შეჭრილ-შემოჭრილობა და სხვა.

განსაკუთრებული ყურადღება მიექცეს მიწების მორწყვა-ამოშრობის, ხევწარმოქმნის აღკვეთის, მდინარეების ნაპირების გამაგრების, ეროზიული პროცესების მოსპობის, ვერტიკალური მიწათმოწყობის /ტერასების/, ქვების აკრფის, საძოვრების გაუმჯობესების, ტყეების დაცვის და სხვა ღონისძიებების ჩატარებას.

ყურადღება გამახვილდეს მიწათმოქმედების ისეთი მნიშვნელოვანი ელემენტების მიმართ, როგორცაა მაღალხარისხოვანი სათესლე და საწერვე მასა-

⁵ ცხრილი შედგენილია კოლმეურნეობების წლიური ანგარიშების საფუძველზე.

ლის გამოყენება, ნიადაგის განოყიერება-გაპატივება, ქიმიზაცია, აგროტექნიკის მკვეთრი გაუმჯობესება, მანქანა-იარაღების, საერთოდ ტექნიკის /მექანიზაციისა და ელექტროფიკაციის/ სრული გამოყენება, შრომის ორგანიზაციისა და ანაზღაურების გაუმჯობესება და მატერიალური სტიმულირების ამაღლება.

დაზუსტდეს მიკროკლიმატური და მიკრონიადაგური პირობების და კულტურების წარმოების შესაბამისი, აგრეთვე აგროზოოვეტლონისძიებათა კონკრეტული წესები. საჭიროა ექსპერიმენტული და მასობრივ დადებითი წარმოებრივი გამოცდილების შემოქმედებითად გამოყენების საფუძველზე მიწათმოქმედებისა და მეცხოველეობის, მთლიანად სოფლის მეურნეობის რაიონული და ცალკეული საწარმოთა სისტემების შემუშავება.

რაიონისა და მეურნეობების მიხედვით დამუშავდეს სოფლის მეურნეობის რაციონალური გაძღოლის სისტემა, კონკრეტული, ბუნებრივი და ეკონომიკური პირობების შესაბამისად, განისაზღვროს კულტურებისა და დარგების რაციონალური სტრუქტურა.

К. М. ЦИКЛАУРИ, Л. Ш. ПАПУНИДЗЕ

ЗЕМЕЛЬНЫЕ ФОНДЫ И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

Резюме

Дан анализ земельных фондов, в частности, размещения культур в общественных хозяйствах по сельскохозяйственным угодьям, и недостатков, имеющих место в землепользовании.

Намечены мероприятия по устранению существующих недочетов и повышению экономической эффективности использования земли.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის აგრარულ პრობლემათა განყოფილებამ

О. Е. КАНДЕЛАКИ

О ПРИНЦИПАХ ВОСПРОИЗВОДСТВА ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ И ИХ СИСТЕМ

Развитие теории воспроизводства производственных отношений должно сыграть важную роль при исследовании предмета политической экономии в широком смысле. Такой подход открывает возможность исследования не одних лишь только отдельно взятых систем производственных отношений, а также переходных форм между ними, т. е. таких форм производственных отношений, которые как внутренне самостоятельные сущности по-разному проявляют себя в разных системах производственных отношений — служат в одних условиях причиной разложения системы, а в других — причиной ее совершенствования.

Производственные отношения являются общественной формой функционирования производительных сил. К. Маркс и Ф. Энгельс обосновали их единство: «Благодаря тому простому факту, что каждое последующее поколение находит производительные силы, приобретенные предыдущим поколением, и эти производительные силы служат ему сырым материалом для нового производства, — благодаря этому факту образуется связь в человеческой истории»¹. Это, конечно, не отрицает относительной самостоятельности производственных отношений, что проявляется в социальных конфликтах, в необходимости революционной смены их систем, а также во взаимном обмене деятельностью между различными классами и социальными группами, в распределительных отношениях.

Система производственных отношений не предстает как их простая совокупность с произвольным набором отдельных производственных отношений. Систему производственных отношений прежде всего характеризует ее всеобщая предпосылка — отношение собственности, которая далее разворачивается в исходное отношение, основное отношение и в производные (вторичные, третичные и т. д., перенесенные, модифицированные, иррациональные) производственные отношения. Кроме того, в системе могут быть представлены отношения, прямо не вытекающие из ее сущности (это могут быть остаточные, старые экономические формы или недостаточно еще развитые новые формы) и представляющие собой общественные связи по обеспечению непрерывности и социально-экономической целостности производственного процесса в условиях переходного, неустойчивого состояния экономики. Такие переходные формы производственных отношений наполняются специфическим содержанием в соответствии с основным экономическим законом данной системы производственных отношений.

Переходные формы, особенно явственно проявляющиеся в периоды революционных смен систем производственных отношений, ввиду своего характера отражают самые разнообразные обществен-

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 27 с. 402.

ные противоречия. Они выражают процесс приобретения производительными силами новых общественных способов своего движения.

Вместе с тем, на наш взгляд средним опосредствующим этапом в движении способов производства предстает развитие производственных отношений на своей собственной основе, когда главным образом растет широта их проявления и происходит скрытое накопление количественных изменений. Такое состояние системы производственных отношений характеризуется как его преимущественно простое воспроизводство. Если способы производства есть узловые моменты в развитии человеческой производственной деятельности, то сущность этих узловых моментов проявляется через сохранение, простое воспроизводство установившихся общественных форм организации производства.

Простое воспроизводство производственных отношений выражает тенденцию к воссозданию полной целостности общественно-экономического организма. В докоммунистических способах производства полной целостности не удавалось достичь, так как воспроизводились внутренне противоречивые антагонистические системы производственных отношений и их расширенное воспроизводство всегда приводило к социальной революции, т. е. означало одновременно их устранение с исторической арены. Классово-антагонистичная общественно-экономическая формация не может полностью и окончательно подчинить своему движению всю совокупность противоречивых экономических интересов, в которых проявляются производственные отношения. По словам К. Маркса ... «развитие в направлении целостности состоит именно в том, чтобы подчинить себе все элементы общества или создать недостающие ей органы. Таким путем система в ходе исторического развития превращается в целостность»². Из этого следует, что исторический процесс роста уровня целостности не останавливается на буржуазной системе, ибо в ней наблюдается лишь развитие в направлении целостности, что она не может дать полной целостности без антагонизма составляющих буржуазную систему элементов, без антагонизма старого и нового, простого и расширенного воспроизводства производственных отношений. Поэтому становление системы производственных отношений как целостности означает вместе с тем единство процессов простого и расширенного воспроизводства производственных отношений, достигающее полноты лишь в рамках коммунистического способа производства, который отнюдь не исключает неантагонистических противоречий.

Процесс воспроизводства производственных отношений можно рассматривать также со стороны их меры. В таком случае этот процесс исследуется как экстенсивное и интенсивное действие производственных отношений. При этом можно заметить, что простое воспроизводство производственных отношений непосредственно связано с их экстенсивным действием, с изменением количественных характеристик производственных отношений, с их развитием преимущественно вширь, а расширенное воспроизводство производственных отношений связано с их интенсивным действием, с изменением качественных характеристик производственных отношений, с их развитием преимущественно вглубь. Вместе с тем, эти связи значительно усложняются, когда речь идет о простом и расширенном воспроизводстве отдельных производственных отношений во взаимозависимости с простым и расширенным воспроизводством систем производствен-

² К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 46, ч. I, с. 229.

ных отношений как целостных образований. В разных исторических ситуациях можно наблюдать, что простое воспроизводство системы производственных отношений сопровождается интенсивным развитием, изменением качественного своеобразия отдельных производственных отношений, что расширенное воспроизводство как отдельных производственных отношений, так и их систем вовсе не противоречит также их экстенсивному развитию, расширению ареала их действия.

Таким образом, теория воспроизводства производственных отношений должна последовательно рассматривать сперва простое воспроизводство, т. е. системы производственных отношений взятых сами по себе, по своей внутренней сущности, по исторически определенному принципу воссоздания основного производственного отношения. Затем рассматривается расширенное воспроизводство, т. е. механизм возникновения новых экономических форм и закономерности их осуществления. Единство и противоречие этих процессов рассматривается в ходе становления системы производственных отношений как целостности.

Поскольку простое воспроизводство вообще и, в частности, простое воспроизводство производственных отношений является исходным пунктом расширенного воспроизводства, разумеется, что исходный пункт политической экономии в широком смысле как системы систем нужно искать именно в простом воспроизводстве. В этом исходном пункте должна получить разрешение проблема о начале политической экономии, т. е. каков ее исходный пункт — форма собственности или же, как считает ряд авторов, форма экономической связи. Эта последняя различными авторами рассматривается или как социально-экономическая форма труда или как общественная форма продукта, или же как форма организации общественного производства — натуральная, товарная и планомерная. Все эти формы можно объединить в понятие формы экономической связи, которая в методологическом плане протостояит как исходная категория категории собственности. Вместе с тем, как нам представляется, не учитывается одно важное обстоятельство, а именно то, что в предельной абстракции (как в логическом, так и в историческом смысле) обнаруживается тождество труда как непосредственного присвоения и собственности. Кроме того, владение, распоряжение, пользование — это не только формы реализации собственности, но и суть соответствующие формы общественного труда. Это делает категорию собственности всеобщей предпосылкой не только отдельных способов производства, а также и для системы производственных отношений в широком смысле.

Дальнейший анализ выявляет необходимость расчленения этого тождества. Собственность должна образоваться в результате труда, ибо не она создает богатство, а труд. Кроме того, собственность как всеобщая предпосылка становится в рамках отдельных систем производственных отношений их результатом и, таким путем, пределом простого воспроизводства производственных отношений, где их расширенное воспроизводство в концентрированном виде выражается в смене формы собственности. В то же время труд в процессе исторического развития последовательно меняет формы своей реализации в обществе от натуральной к товарной и от нее к планомерной форме. Эти формы есть более подвижные элементы в процессе развития человеческой хозяйственной деятельности, тогда как основной характеристикой категории собственности выступает не подвижность, а сохранение формы.

В этом смысле понятие труда выступает как действительный ис-

ходный пункт политической экономии в широком смысле, а его исторически определенные типы — как исходное отношение отдельных систем производственных отношений³. Так, исходным производственным отношением всех докапиталистических систем производственных отношений выступает натуральная форма организации производства, а его вещественным носителем — натуральный продукт.

«Труд, — писал К. Маркс, — кажется совершенно простой категорией. Представление о нем в этой всеобщности — как о труде вообще — является также весьма древним. Однако «труд», экономически рассматриваемый в этой простой форме, есть столь же современная категория, как и отношения, которые порождают эту простую абстракцию⁴. Простая категория «труд вообще» есть производственное отношение и как отношение предполагает взаимодействие определенных элементов общества, которые последовательно сменяются по мере смен способов производства. Ф. Энгельс писал: «При этом методе (имеется в виду диалектический метод, О. К.) мы исходим из первого и наиболее простого отношения... Это отношение мы анализируем. Уже самый факт, что это есть отношение, означает, что в нем есть две стороны, которые относятся друг к другу. Каждую из этих сторон мы рассматриваем отдельно; из этого вытекает характер их отношения друг к другу, их взаимодействие. При этом обнаруживаются противоречия, которые требуют разрешения... Мы проследим, каким образом они разрешились, и найдем, что это было достигнуто установлением нового отношения, две противоположные стороны которого нам надо будет развить и т. д.»⁵.

Таким новым отношением при рассмотрении классиками марксизма-ленинизма капиталистической системы производства явилось товарное отношение, новая форма опосредствования труда, осуществляемая рынком. Развитие же противоречия товара с необходимостью разрешается снятием товарного отношения трудом в его непосредственно общественной форме.

Непосредственно общественное отношение не следует понимать как отсутствие всякого опосредствования. В рабовладельческом и феодальном обществе это опосредствование заключалось в осуществлении частной собственности на прибавочный продукт, создаваемый производителем. Развитие этого внутреннего противоречия общественного труда дало высшую форму опосредствования труда товарной формой при капитализме.

Исходное производственное отношение, рассмотренное в его трех последовательно сменяющихся формах, при дальнейшем восхождении к конкретному подводит к основному производственному отношению, складывающемуся между собственниками условий производства и непосредственными производителями. Это важнейшее экономическое отношение между субъектами в процессе производства материальных благ дает ключ к пониманию всей системы социально-экономических процессов и явлений, позволяет выяснить их общую направленность, понять основное противоречие способа производства и вывести экономический закон его движения. В основном производственном отношении коренится самая глубокая суть способа производства, которая так или иначе обнаруживается во всех других менее существенных экономических отношениях.

³ З. Файнбург, Г. Козлова. Логика «Капитала» К. Маркса и логика политической экономии социализма. «Экономические науки», 1981 г., № 8, с. 12.

⁴ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 12, с. 729.

⁵ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 13, с. 497—498.

Основное производственное отношение немислимо без субъектно-объектного отношения, т. е. без отношения между социальными силами, осуществляющими преимущественно активное воздействие на определенные лица, коллективы, классы, становящиеся в силу этого социальными объектами, и стало быть преимущественно воспринимающими и реагирующими на это воздействие и тем самым без определенной иерархии соподчинения субъектов хозяйствования. Впрочем, первоначально в условиях непосредственно общественного производства первобытной формации этого разделения на субъекты и объекты еще нет. Как раз их единство составляет сущность основного производственного отношения первобытного общества. Появление классов, классового взаимодействия сперва между рабами и рабовладельцами, затем между крепостными крестьянами и помещиками и, наконец, между наемными рабочими и капиталистами служит выражением основного производственного отношения этих обществ.

Классовое отношение в условиях непосредственно общественного производства при социализме носит совершенно иной характер, чем в предшествующих обществах. Уже не оно выражает основное производственное отношение общества. При социализме содержание основного производственного отношения, складывающееся между собственниками условий производства и непосредственными производителями, проявляется в соотношении общенародных, коллективных (групповых) и личных экономических интересов.

Субъекты и объекты производственных отношений могут в отдельных случаях меняться местами при всех способах производства. Сравнительно устойчивая иерархия субъектов основного производственного отношения наблюдается в классово-антагонистических способах производства, где не может действовать экономический закон перемены труда. На совершенно другой социально-экономической основе формируется иерархия субъектов социалистического хозяйствования. Взаимопревращение, взаимопереход субъектов и объектов хозяйственной деятельности на основе принципа перемены труда путем последовательного осуществления демократического централизма есть закономерность продвижения социалистического общества к коммунизму. Этот процесс тем самым постепенно снимает субъектно-объектное отношение по мере роста уровня зрелости непосредственно общественных отношений.

Достижение единства между общенародными, коллективными (групповыми) и личными экономическими интересами при ведущей роли первых — важнейшее завоевание социализма. Однако было бы ошибкой полагать, что между ними нет противоречий, или признать, что есть противоречия, которые всегда успешно преодолеваются в плановом порядке. Дело обстоит намного сложнее и практически возможности социализма в этом отношении используются пока недостаточно. Это касается и политико-экономических проблем, которых накопилось немало, в том числе проблем преодоления противоречий в системе экономических интересов социалистического общества. По существу эти проблемы сводятся к главным вопросам по определению меры централизма и экономической самостоятельности производственных предприятий. Решаются же эти вопросы не всегда однозначно. Находясь в общей зависимости от уровня обобществления труда, экономическая самостоятельность производственных предприятий носит относительный характер, но мера этой самостоятельности как для отдельных предприятий в нашей стране, так и в хозяйственном механизме других социалистических стран колеблется в самых широких пределах. В зависимости от нее образуются специфические формы реа-

лизации основного производственного отношения и, стало быть, специфические формы присвоения (т. е. реализации формы собственности), а также распределения прибавочного продукта между обществом и отдельным производственным коллективом.

Отсюда видно, что собственность на средства производства не есть нечто раз и навсегда данное, некая в себе самой постоянная и неизменная предпосылка развертывания производственных отношений по заранее закодированному в ней сценарию. Воспроизводство формы собственности можно понять полностью лишь из всего совокупного действия всех производственных отношений данного способа производства. Отношение собственности наиболее консервативный элемент системы производственных отношений, которая, изменяясь, не может не изменять и своей предпосылки.

Переход от одной системы производственных отношений к другой предполагает, во-первых, устранение прежней ее предпосылки, революционной смены формы собственности, во-вторых, — уничтожение в связи с этим прежнего основного производственного отношения и замену его новым основным отношением. Вместе взятые — это первоначально пока лишь формальные предпосылки нового общественного строя, реальные отношения которого должны быть развиты из исходного отношения этой новой системы производственных отношений.

Форма собственности на средства производства есть основа основ всякого устоявшегося общества и, вместе с тем, такой его результат, который на всем протяжении человеческой истории уничтожал свою предпосылку, т. е. самое себе и тем самым те общества, которые стремились ее сохранить.

В известном смысле смена исторических форм собственности выступает как расширенное воспроизводство производственных отношений, их совершенствование, а сохранение формы собственности — как источник застойного состояния производственных отношений, в лучшем случае их простого воспроизводства.

Для анализа расширенного воспроизводства производственных отношений нам следует найти его основную причину. Конечно, в наиболее общем смысле — это рост уровня развития производительных сил. Политическую экономию же интересует в связи с этим механизм возникновения и развития новых экономических форм как функции нового состояния производительных сил общества. На наш взгляд, расширенное воспроизводство производственных отношений происходит непосредственно под воздействием общего экономического закона возвышения потребностей, как побудительной причины, с одной стороны, совершенствования производства, и с другой — общественных отношений по поводу производства.

Как известно, все докоммунистические способы производства последовательно проходили стадии становления, развития на своей собственной основе и отмирания. Крайние из этих трех стадий характеризуются сперва борьбой со старыми экономическими формами, отживающими свой век, и затем уже борьбой с новыми, еще не достаточно окрепшими формами. Соответственно с этим можно выделить две тенденции расширенного воспроизводства производственных отношений как совокупности условий совершенствования и условий разложения системы производственных отношений.

Совершенствование производственных отношений — это, собственно говоря, процесс полного развертывания исходного отношения данной системы производственных отношений. Так, капитализм — самый совершенный тип производства, развитого на основе товарного отношения, свободного предпринимательства и свободной конкуренции.

Буржуазные экономисты расценивают такое состояние капиталистической экономики как действительное, полное и окончательное совершенство общественных отношений. Главным оружием для увековечения этого состояния они считают всякого рода антитрестовские законодательства, так как в трестах и в других формах монополистических объединений они видят «опасность» коммунистического общественного устройства. Однако новые объективные экономические условия мирового развития пересиливают отживающее свой век общественное устройство капитализма, основанное на господстве товарных отношений.

Этой новой экономической формой, подрывающей основы товарного производства, является планомерность. Неполная планомерность направляет расширенное воспроизводство капиталистических производственных отношений в совершенно новое русло — оно является синонимом загнивания, разложения системы производственных отношений капитализма. В условиях же социализма действует полная планомерность, которая дает возможность сознательного, целенаправленного совершенствования производственных отношений, роста уровня целостности всей их системы, вплоть до господства в будущем абсолютной планомерности, окончательно снявшей товарные отношения.

Подытоживая вышеизложенное, можно сказать, что в теории воспроизводства сравнительно слабо разработанной частью предстают закономерности и принципы воспроизводства производственных отношений, связанные с необходимостью интенсификации процесса совершенствования производственных отношений реального социализма. Вместе с тем, современная познавательная ситуация в политической экономии, основной характерной особенностью которой является рост внимания к анализу предмета политической экономии в широком смысле как системы систем, путем исследования переходных форм производственных отношений требует также рассмотрения процессов воспроизводства, закономерностей возникновения, развития на собственной основе и отмирания производственных отношений и их переходных форм.

Основным методологическим принципом для решения этих задач является разграничение и сперва раздельное исследование простого и расширенного воспроизводства производственных отношений, а затем их единства в процессе становления системы производственных отношений как целостности.

Представлена отделом политической экономии Института экономики и права АН ГССР

Р. Л. МИТАИШВИЛИ, Т. Ш. ГОРШКОВ

ВОПРОСЫ ОТРАСЛЕВОГО И ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ ПЕРЕВОЗОК ПАССАЖИРОВ АВТОМОБИЛЬНЫМ ТРАНСПОРТОМ

Рост численности городского населения, социально-экономическое развитие общества ведет к увеличению подвижности населения. Подвижность населения растет более быстрыми темпами, чем совокупный общественный продукт, и поэтому потребности в перевозках, повышение уровня автомобилизации (еще 10 лет назад населению страны продавалось около 100 тыс. легковых автомобилей, а в 1978 году их было продано 1 миллион 170 тыс.) настоятельно требуют совершенствования планирования работы транспорта общего пользования.

Система планирования перевозок пассажиров автотранспортом характеризуется крайней сложностью. Это вызвано:

во-первых, изменением потоков пассажиров в пространстве и во времени, стохастическим характером этих процессов;

во-вторых, отраслевым принципом управления перевозками. Наличие разных видов транспорта затрудняет определение пассажиропотоков на общественном автомобильном транспорте, которые в условиях социалистического принципа хозяйствования определяются целесообразностью развития того или иного вида транспорта;

в-третьих, большим количеством транспорта, его распыленностью и стохастичностью выхода на линию;

в-четвертых, трудностью выбора оптимизационной функции, обеспечивающей функционирование транспортной системы и наименьшее воздействие на окружающую среду.

Этим в целом и объясняется иерархическая структура планирования. В настоящее время вопросы планирования следует рассматривать в двух тесно переплетающихся направлениях: первое непосредственно связано с организацией процесса планирования, второе — с пониманием последствий.

Таким образом, используя новые методы планирования и вычислительную технику, первое направление должно обеспечивать новый уровень обслуживания населения и привести к скачкообразному увеличению провозных возможностей и снижению затрат на обслуживание.

Достижение поставленных целей должно обеспечить превращение этой сферы в более мобильную и разностороннюю и решить различные социальные и экономические проблемы.

В практике утвердились два принципа планирования. Первый основан на анализе статистических отчетностей и статистическими методами устанавливает тенденции развития. Второй базируется на материалах обследования пассажиропотоков; при этом могут быть использованы различные методы математического программирования.

Помимо того, что второй подход обеспечивает выявление потоков пассажиров по направлениям, определение наиболее рационального вида транспорта и марки подвижного состава, требуемое его количество, разработку расписаний движения, он также позволяет установить

плановые задания как в территориальном, так и в отраслевом разрезе, вплоть до бригады водителей и самого водителя.

На основе первого принципа из-за трудоемкости процесса получения исходной информации, сложности установления пассажиропотоков по отдельным направлениям за сутки, неделю, месяц, год при текущем планировании получают основные технико-экономические показатели по направлениям, маршрутам, типам подвижного состава и т. д.

Картина резко меняется при соответствующей вычислительной технике, экономико-организационном, информационном, математическом и программном обеспечении, так как при этом становится возможным найти взаимно однозначное соответствие всех показателей плана. В этом случае первый подход следует использовать лишь для верификации агрегированных показателей плана.

Известно, что комплексная система управления качеством перевозок пассажиров требует определить для каждого звена перевозочного процесса свои плановые задания и регламент поведения.

Рассматривая два подхода в установлении основных технико-экономических показателей, можно заметить, что второй подход аналогичен с подходом, принятым при проектировании систем внутригородской транспортной сети, который сводится к расчету будущих потоков пассажиров и транспорта и разработке на этой основе мероприятий по развитию транспортной системы и городских путей сообщения.

Рассмотрим методологию проектирования развития транспортных систем. Одна из них подразумевает итеративный характер решения проблемы [1]. В этом случае для одного или нескольких предварительно разработанных вариантов сети пассажирского транспорта, составление которых производится специалистами на основе предварительных ориентировочных расчетов и экспертных оценок, определяются размеры и условия пассажироперевозок, оцениваются их технико-экономические параметры, уровень транспортного обслуживания населения, возможности наилучшей организации движения. По результатам такой оценки в них в случае необходимости вносятся соответствующие коррективы, а для усовершенствования варианта вновь определяются размеры нагрузки в сети.

Другая методология рассматривает проблему с позиции теории оптимального функционирования. В этом варианте заранее устанавливаются все ограничения, критерии оптимальности и определяется экстремальное значение функционала.

Первая методология представляет собой преемственность в проектировании и планировании транспортных систем (когда выбор и назначение транспортных средств осуществляет планировщик) и отличается лишь оценкой имитационно принятого решения.

Вторая методология позволяет скачкообразно увеличить провозные возможности транспортной системы. Могут возникнуть возражения, что крайне сложно найти оптимальный метод и такой критерий, который во всех случаях обеспечивал бы оптимальность, а также давал возможность при большой размерности задачи быстро находить искомые решения. Следует подчеркнуть, что альтернативных вариантов развития может быть много, равно как и количество городских транспортных систем. Поэтому расчет нагрузки сети пассажирского транспорта, оценка их технико-экономических параметров, уровня транспортного обслуживания населения — трудоемкая задача, и расчет только одного варианта требует многочасовой работы на современной ЭВМ, и поэтому первая методология представляется менее перспективной.

Вместе с тем следует обратить внимание на то, что практическая

реализация этих методологий обеспечивает получение показателей качества обслуживания населения, а также помогает установить плановые задания по качеству для произвольного уровня управления перевозочным процессом.

При проектировании транспортных систем задача по традиции разделяется на две части: прогнозирование пассажиропотоков по направлениям и выбор транспортной системы. Следует отметить, что обе части взаимосвязаны и решить их необходимо совместно.

Как отмечалось выше, одним из самых трудоемких процессов является сбор информации о корреспонденциях пассажиров. Сбор информации при внутригородских перевозках ведется талонным, анкетным и визуальным методами. Каждый из них имеет свою сферу применения. Например, визуальный используется для корректировки маршрутной сети и расписания движения транспортных средств.

В последнее время отдается предпочтение анкетному методу, так как он выявляет трудовые передвижения за каждый промежуток времени в часы «пик», а визуальный метод корректирования пассажиропотоков — в остальные промежутки времени.

Вместе с тем существенное значение приобретает фильтрация полученного анкетным методом пассажиропотока. Это объясняется тем, что по ряду причин практически невозможно получить анкетные списки от всех организаций (например, частая смена объектов работы в строительстве), выяснить, какая часть населения пользуется индивидуальными транспортными средствами, служебными автомобилями, ведомственными автобусами и т. д. Уточнение исходных данных требует дополнительного обследования парковки автомобилей, уточнения количества пассажиров, пользующихся этим видом транспорта и т. д.

Материал, полученный при обследовании пассажиропотоков, позволяет проанализировать качество обслуживания населения для данной маршрутной сети, например, продолжительность поездки и комфорт (наполняемость), найти резервы провозных способностей, изменить расписание работы предприятий с целью выравнивания минимальных и максимальных значений потоков в сети.

Перевозки пассажиров осуществляются также междугородными и пригородными сообщениями, а также по заказам и туристическим маршрутам.

Для получения исходной информации о парных корреспонденциях междугородных и пригородных сообщений также проводится обследование пассажиропотоков.

Независимо от методов обследования данные необходимо получать как в будние, так и выходные дни (в любое время года).

Из-за трудоемкости в какой-либо базисный день наиболее целесообразно определить пассажиропотоки, а в другие периоды времени проводить корректирующие обследования визуальным методом.

Пригородные перевозки также требуют обследования в зонах тяготения городов по указанной выше технологии.

Немаловажной стороной является цикл подготовительных работ по проведению обследования, включающий в себя подготовку различных инструктивных и методических материалов, разнообразных форм документации, подготовку персонала, участвующего в обследовании, подготовку материалов оповещения населения и др.

Следует отметить некоторые особенности обследования междугородных перевозок пассажиров:

--- необходимость выделения на каждом автовокзале и автостанции большого количества учетчиков;

— мобилизация ответственных работников министерства и сотруд-

ников тех организаций, которые подготовили обследование и тех, которые будут использовать полученные результаты, а также работников автотранспортных объединений;

— человеческие факторы (формализм, бюрократизм), выражающиеся незаинтересованностью и некомпетентностью отдельных ответственных лиц, что значительно задерживает проведение обследования.

Прогнозирование парных корреспонденций как во внутригородских, так и в пригородных и в междугородных сообщениях требует выявления факторов, влияющих на уровень перевозок. Для междугородных автобусных перевозок такими факторами являются: численность населения города, района, реальные денежные доходы на душу населения, товарооборот, уровень развития других видов транспорта и прочее.

Как показывает анализ разных методов прогнозирования парных корреспонденций, наиболее приемлемым в настоящее время является метод Фратара [2]. Однако данный метод требует, чтобы отправления и прибытия были спрогнозированными. Их можно получить на основе эконометрических моделей и методов.

Технико-экономическое планирование, кроме задачи прогнозирования пассажиропотоков, должно включать в себя такие комплексы задач, как выбор маршрутной сети и подвижного состава, распределение маршрутов по автотранспортным предприятиям, расчет основных технико-экономических показателей по предприятиям в целом.

В первую очередь рассмотрим задачу выбора маршрутной сети и подвижного состава.

Допустим, что задана произвольная транспортная сеть (P, R) , где элементы P_i множества P называются пунктами транспортной сети, элементы (P_i, P_j) множества R — коммуникациями сети. Из пункта P_i в пункт P_j следует a_{ij} количества пассажиров. Матрица $\|l_{ij}\|$ определяет кратчайшие расстояния между произвольными пунктами (P_i, P_j) , матрица $\|a_{ij}\|$ — парные корреспонденции.

Для перевозки пассажиров выделено неограниченное количество экипажей, вместимость каждого из которых равна b .

В реальных условиях необходимо установить и учесть также следующие ограничения:

запрещенные и обязательные маршруты;

номера запрещенных пунктов для создания начальных и конечных остановок маршрута;

инвентарное количество подвижного состава по модификациям;

вместимость подвижного состава при расчете наполнения;

максимально и минимально допустимые протяженности маршрутов, определенные, например, по [3].

Задача заключается в определении таких маршрутов, которые с учетом перечисленных выше ограничений обеспечивают минимизацию суммарной их протяженности. Под суммарной протяженностью маршрутов понимается сумма произведений протяженности назначенных маршрутов на потребное на маршруте количество подвижного состава.

Решение начинается с выбора такой a_{ij} , которой соответствует $\max l_{ij}$ из матрицы $\|l_{ij}\|$. Если их две, выбираем произвольную. Затем алгоритмом решения задачи о наиболее экономном маршруте [4] определяем траекторию движения экипажа между выбранными пунктами.¹

¹ Для городов с линейной структурой такая траектория выгодна как пассажирам, так и транспорту. Кроме того, алгоритм [4] позволяет установить потенциально возможные пункты остановок для посадки и высадки пассажиров.

На следующем этапе определяем значение $\frac{a_{ij}}{b} \rightarrow K+1$ (1), где K минимальное целое число, полученное от деления, и назначаем $K+1$ экипажа. Для $K+1$ экипажа определяется остаток мест $(a_{ij}-bk)$.

Заполнение экипажа производится на основе следующего правила: вначале выбираются все двухзвенные цепочки, т. к. (P_i, P_j) и (P_i, P_j) , где $t=i+1, i+2, \dots, j-1$ и соответственно им (a_{it}, a_{tj}) . Из всех (P_i, P_j) и (P_i, P_j) выбирается та цепочка, у которой $\min \max (a_{it}, a_{tj})$ (2). Если экипаж заполнен в P_i пункте, тогда очередное заполнение производится в P_t пункте. При этом следует сделать так, чтобы остаток $b-(a_{ji}-bk)-a_{tj}$ заполнялся по вышеприведенному правилу. Если экипаж не заполнен в пункте полностью, выбирается следующая цепочка, удовлетворяющая условию (2) и т. д.

Если двухзвенные цепочки полностью не загружены, тогда выбираются трехзвенные цепочки и т. д. На этом одна итерация заканчивается. На следующей итерации снова выбирается такая корреспонденция, которая соответствует $\max l_{ij}$ из матрицы кратчайших расстояний. Итерации продолжаются до тех пор, пока все пассажиры не будут перевезены.

Рассмотрим пример, используя следующую исходную информацию:

1. схему транспортной сети города (рис. 1);

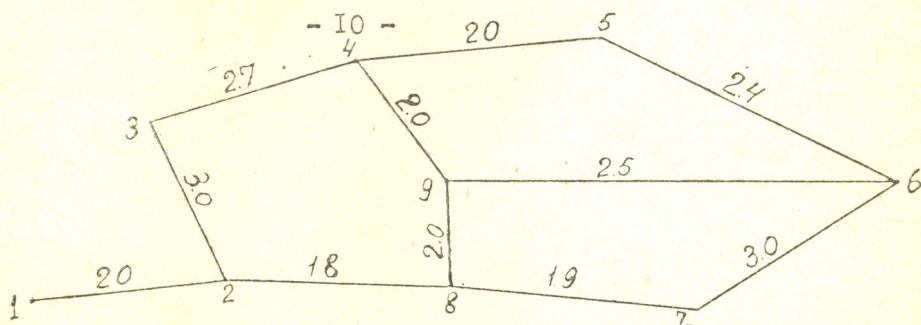

Рис. 1. Схема транспортной сети города; цифры между пунктами означают протяженность коммуникаций (км)

2. данные о протяженности каждого участка транспортной сети;
3. данные о количестве передвижений населения и кратчайших расстояний между пунктами (табл. 1);

4. ограничения, учитываемые при выборе варианта схемы маршрутов. Максимально возможная протяженность маршрута — 10,5 км, минимально возможная протяженность маршрута — 4 км, максимальное количество автобусов для работы на всех маршрутах — нет ограничений. Номера запрещенных пунктов — 2-й; перечень запрещенных маршрутов 3—7, 3—9;

5. средняя вместимость одного автобуса — 55 человек.

Итерация 1.

На первом шаге выбираем корреспонденцию, имеющую максимальное значение l_{ij} . Как видно из таблицы, таким является (1,5) и

Таблица 1

Номера микро-районов	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1		50 ²	65 ⁵	41 ^{7,7}	61 ^{9,7}	84 ^{8,3}	25 ^{5,7}	120 ^{3,8}	42 ^{5,8}
2	105 ²		85 ³	90 ^{5,7}	25 ^{7,7}	24 ^{6,3}	20 ^{3,7}	75 ^{1,8}	150 ^{3,8}
3	221 ⁵	140 ³		150 ^{2,7}	81 ^{4,7}	2 ^{7,1}	47 ^{6,7}	99 ^{4,8}	76 ^{4,7}
4	143 ^{7,7}	110 ^{5,7}	87 ^{2,7}		102 ^{2,0}	115 ^{4,4}	70 ^{5,9}	86 ^{4,0}	90 ^{2,0}
5	110 ^{9,7}	55 ^{2,7}	80 ^{4,7}	46 ²		45 ^{2,4}	42 ^{5,4}	74 ^{6,0}	36 ^{4,0}
6	86 ^{8,3}	86 ^{6,3}	42 ^{7,1}	86 ^{4,4}	85 ^{2,4}		82 ^{3,0}	143 ^{4,0}	49 ^{2,5}
7	86 ^{5,7}	44 ^{3,7}	28 ^{6,7}	120 ^{5,5}	72 ^{5,4}	71 ^{3,0}		110 ^{1,9}	68 ^{3,9}
8	76 ^{3,8}	15 ^{1,8}	60 ^{4,8}	78 ^{4,0}	42 ^{4,8}	27 ^{4,0}	52 ^{1,9}		48 ^{2,0}
9	62 ^{5,8}	100 ^{3,8}	25 ^{4,7}	80 ^{2,0}	61 ^{4,0}	55 ^{2,5}	79 ^{3,9}	92 ^{2,0}	

Данные о передвижениях населения и о кратчайших расстояниях между пунктами (в верхнем углу — кратчайшие расстояния)

(5,1). Выбираем произвольную, предположим (1,5). Из пункта 1 в пункт 5 отправляется 61 пассажир. Вместимость автобуса составляет 55 единиц. Вычисляем остаток $(61 - 55) = 6$. Вновь назначаем маршрут (1,5). Однако в автобусе осталось 49 мест. В соответствии с алгоритмом определяем оптимальную траекторию (1, 2, 3, 4, 5) и отыскиваем все двухзвенные цепочки, имеющие загрузку на каждом звене. Такими цепочками являются (1,2) и (2,5); (1,3) и (3,5); (1,4) и (4,5) и соответственно им корреспонденции (50, 25), (65, 81), (41, 102)². Цепочкой, удовлетворяющей условию (2), является (1,2) и (2,5), т. к. 50 является минимальным среди максимальных значений звеньев. Освоение 49 мест, а из пункта 1 в пункт 2 следует уже 1 пассажир. В пункте 2 освобождается 49 мест, а из пункта 1 в пункт 5 следует 25 пассажиров, свободными остаются 24 места. Из пункта 2 в пункт 5 составляем двухзвенные цепочки, т. е. (2,3) и (3,5), (2,4) и (4,5). Им соответствуют корреспонденции (85,81) и (90, 102). Условию (2) удовлетворяет первая цепочка, от 85 и 81 отнимаем 24. Автобус следует по назначению полностью загруженный.

² Черточки под цифрами указывают на максимальное значение корреспонденций в данной цепочке.

Итерация 2.

Максимальное значение соответствует (5,1). Для освоения 110 пассажиров требуется 2 автобуса. Эти автобусы могут следовать из пункта 5 в пункт 1 без остановки.

Итерация 3.

Максимальному значению соответствует пункт (1,6) и (6,1). Как и маршруты (1,5), они тоже удовлетворяют пересеченным выше ограничениям. Наиболее экономный маршрут следования — это (1,2,8,9,6). Из пункта 1 в пункт 6 следует 84 человека. Для беспередачной доставки необходимо выделить два автобуса. Один автобус может без остановки доставить 55 пассажиров, а второй — с остановками для сбора пассажиров в пути. Остаток мест составляет 29. Для сбора пассажиров в пути составляем цепочки (1,2) и (2,6); (1,8) и (8,6); (9,1) и (9,6) и соответственно им корреспонденции (1,24), (120,27), (42,55). Условию 2 соответствует первая цепочка. Корреспонденция (1,2) полностью освоена, однако еще осталось 28 мест. Следующей цепочкой, удовлетворяющей условию 2, является вторая цепочка. Из 120 отнимаем 28. В пункте 2 освобождается 1 место и поэтому определяем загруженные двухзвенные цепочки из пункта 2. Таким является (2,8) и (8,6). Находим разность. В пункте 8 освобождается 29 мест. Из пункта 8 в пункт 6 отправляется 27 человек. Свободными остаются 2 места. Эти места используются для перевозки пассажиров из пункта 8 в пункт 9.

Итерация с учетом ограничений продолжается до тех пор, пока не будут перевезены все пассажиры. На основе изложенного алгоритма общая протяженность маршрутов составила 496,1 км. Следует отметить одну особенность алгоритма: он позволяет устанавливать количество остановок для каждого маршрута, назначать укороченные, экспрессные, полужэкспрессные маршруты, перевозить пассажиров с минимальным пересадками.

Кроме того, необходимо заметить, что объем вычислений достаточно велик. Для их существенного сокращения (с целью решения практических задач в приемлемое время при незначительном увеличении общей протяженности маршрутов) можно использовать следующую процедуру расчетов: выбирается, как и раньше, $\max l_{ij}$ и соответственно ему a_{ij} . После выбора маршрута наполнение осуществляется несколько иначе. Вначале по траектории выбирается (экономный маршрут) следующий по величине пункта $l_{i, j-1}$ и соответственно $a_{i, j-1}$. При наличии места следующей по величине $l_{i, j-2}$ и $a_{i, j-2}$ и т. д. В пункте $i+1$ осуществляется посадка пассажиров аналогично учету их высадки.

Как показывают ориентировочные расчеты, общая протяженность маршрутов возрастает в среднем на 5—8%, однако выигрыш в объемах вычислений велик.

В реальных условиях парк подвижного состава состоит из различных автобусов, каждый из которых имеет свои технико-экономические характеристики и оказывает определенное влияние на общие народнохозяйственные затраты. Поэтому выбор парка подвижного состава на маршрутах, а также распределение их по предприятиям всегда представлял научный и практический интерес.

Известны разработки автоматизированных систем выбора подвижного состава для каждого конкретного маршрута. Выбор производится на основе сравнения потерь времени пассажирами в рублях и единовременных эксплуатационных затрат.

В этом случае по интервалам движения подвижного состава, маркам автобусов, интенсивности пассажиропотока на остановках, величины очереди, времени ожидания, вероятности отказа в посадке определяется среднее наполнение подвижного состава, средняя дальность поездки пассажиров, коэффициент использования вместимости, народнохозяйственные потери и прочее. Сравнение полученных результатов на маршруте для каждой марки автобуса позволяет выбрать наиболее выгодный. В этом случае обеспечивается субоптимальное значение выбора подвижного состава. Однако реализация его, как единой задачи, крайне сложна. Поэтому при технико-экономическом планировании, на наш взгляд, эту методику расчетов можно использовать как первое приближение. Для этого необходимо после решения задачи маршрутизации составить расписание движения подвижного состава по часам суток.

При перспективном планировании, вернее при проектировании развития транспортной сети города, используется следующая последовательность расчетов: сначала выбирается транспорт по максимальному часовому пассажирообороту и проверяется экономическая целесообразность применения выбранных видов транспорта по минимальному пассажиропотоку, затем конкурирующий вид транспорта сравнивается по затратам времени и отбирается наиболее целесообразный вид транспорта с учетом местных условий и, наконец, конкурирующие виды транспорта сравниваются по сводному экономическому показателю и производится отбор видов транспорта, удовлетворяющих поставленным требованиям. Надо отметить, что перевозка как внутри города, так и за его пределами осуществляется различными видами транспорта, а планирование ведется по отраслевому принципу, что требует стыковки и взаимоувязки этих планов. В этом случае, на наш взгляд, необходимо располагать информацией о «независимых» переменных модели для получения однозначно определенных плановых решений. Кроме того, реализация задачи практически позволяет получить основные экономические показатели работы подвижного состава по иерархическим уровням отрасли.

В практике решение находим путем сведения к минимуму нулевых пробегов подвижного состава с учетом изменения пассажиропотока.

Вместе с тем, на наш взгляд, использование этого критерия оптимальности не всегда оправдано, особенно при перспективном планировании развития производственной базы. В качестве показателя могут быть использованы приведенные затраты; как наряду с технико-экономическим планированием отрасли по иерархическим уровням, вполне возможно использование критерия оптимальности (нулевой пробег). Решение задачи закрепления позволяет установить зону действия каждого предприятия с учетом накладываемых ограничений, а также объективно определить по предприятиям и объединениям парк подвижного состава.

При планировании важной и сложной задачей становится составление расписания движения подвижного состава. Расписание движения на междугородных автобусных линиях разрабатывается раз в несколько лет и утверждается министерством (расписание пригородных и внутригородских перевозок в его компетенцию не входит).

Решение приведенных выше задач позволяет рассматривать основные технико-экономические показатели по иерархическим уровням, а также определять количественные показатели обслуживания населения.

Все это требует создания соответствующей информационной базы, а также базы технического обслуживания, в которые должны войти: модели транспортных сетей, классификаторы подвижного состава и автобусных маршрутов, справочная информация о структуре объединений отрасли и автотранспортных организаций, дислокация о предстоящих списаниях и пополнении парка, а также списание на планируемый год, классификатор городов и населенных пунктов республики, а также городов, находящихся за ее пределами, обслуживаемых автотранспортом нашей республики, классификатор групп пассажирского подвижного состава по вместимости, скорости и мощности, информация по кварталам об использовании парка автобусов по маркам, матрица парных корреспонденций и интервале времени.

Одной из самых трудоемких по составлению и использованию является модель транспортной сети. Она имеет большой формат и обычно требует к себе особого подхода. Населенных пунктов и городов в республике и в зоне обслуживания насчитывается несколько тысяч, кроме того, в крупных городах республики требуется провести микрорайонирование и измерение расстояний между смежными пунктами, затрат времени на передвижение автобусами различных марок. Определение их как единой сети является несложным, однако ее использование в этом случае крайне затруднено, т. к. не существует таких методов, которые позволили бы в реальном масштабе времени получить информацию о расстояниях и времени передвижения между промежуточными пунктами. В связи с этим модели транспортных сетей необходимо иметь по следующей структуре: городские модели транспортной сети, внутригородские модели сети с учетом зон тяготения и междугородные модели транспортной сети.

Очевидно, что реализация данной системы планирования сопряжена со многими трудностями как информационного, так и математического, программного и технического обеспечения, т. к. комплексы задач включают в себя много разнообразных подзадач, а реализация их в целом требует ЭВМ большой мощности, развитой сети периферийного оборудования.

Наряду с маршрутизированным автобусным транспортом непрерывно развивается сеть туристических маршрутов и использование подвижного состава в аренду. Одна часть объемов перевозок в таком случае устанавливается на основе предъявленных заявок, другая часть — на основе опыта прошлых лет.

Большую помощь в этом случае могут оказать методы научного прогнозирования.

Достаточно широкое развитие внутригородских перевозок получил таксомоторный транспорт. Его развитие находится в зависимости от таких факторов, как структура города (района), уровень его насыщенности, планировка улично-дорожной сети города, расположение центров притяжения пассажиров, материальное благосостояние населения и пр.

Очевидно, что множество факторов не позволяет прямым расчетом определить потребности в таксомоторных перевозках. Особенно возросли требования к качеству планирования перевозок указанного вида в связи с необходимостью более точно определять вклад каждого работника и коллективов в дело выполнения плановых заданий.

Идеальным представляется случай, когда известны пассажирообразующие пункты в течение суток, дней, недели, месяца, года, что, безусловно, позволило бы установить плановые задания каждому работнику предприятия, объединения, исходя из конкретных условий их функцио-

нирования. Однако разрешение поставленной задачи связано со многими трудностями, особенно при получении исходной информации.

Поэтому, на наш взгляд, наиболее эффективным при планировании объемов таксомоторных перевозок по иерархическим уровням отрасли является на данном этапе использование эконометрических моделей и методов. Исходным и главным фактором развития таксомоторных перевозок следует считать платежеспособный спрос.

Как известно, основная часть спроса удовлетворяется через государственный (автотранспортные предприятия) и несущественный объем — через «частные» секторы. Тем не менее для того, чтобы освоить весь спрос через государственный сектор, необходимо учесть и эту долю.

Установление спроса является крайне важным мероприятием в повышении эффективности, т. к. его удовлетворение часто дает значительно больший эффект, чем разработка и внедрение многих подсистем АСУ.

Таким объектом спроса являются объемы перевозок для обслуживания населения в целом и объемы перевозок по городам и административным районам республики.

Важным признаком в деле изучения спроса является определение степени его удовлетворения. Крайне важно выяснить спрос населения. Однако в действительно предъявленный спрос входит и тот объем, который удовлетворяется через «частный» сектор; эта информация отсутствует в существующих отчетности.

Если допустить, что дальность поездки в расчете за одного пассажира равна по обоим каналам, тогда необходимо установить лишь долю перевозок «частными» автомобилями в общем объеме перевозок.

Для ее определения нами были использованы основные положения выборочного метода и в 1978 г. проведена пробная собственноручная бесповторная выборка на двух стоянках г. Тбилиси. Фиксирование поездок осуществлялось два раза в неделю (будний день и воскресенье) по специально разработанной анкете. Результаты обследования показаны в таблице 2*.

Таблица 2

Перевозка пассажиров по разным каналам

№ 5/5	Наименование показателей	Будний день	Воскресенье	В целом
1	Количество перевезенных пассажиров ва такси	3169	2919	6088
2	Количество посадок на такси	2022	1717	3726
3	Количество перевезенных пассажиров на „частной“ машине	70	0	70
4	Количество посадок на частную машину	47	0	47

Соответствующие расчеты показали, что с вероятностью 0,954 доля частных машин колеблется в пределах 0,012 и 0,02. Большое значение в улучшении полученных результатов имеет обследование всех основных стоянок города и населенного пункта.

* Обследование проведено сотрудниками ПТО «Автотранstechника» Министерства автомобильного транспорта Грузинской ССР.

В рассмотренных экономических моделях независимой переменной является товарооборот на душу населения (x_1), индивидуальные и ведомственные легковые автомобили, приходящиеся на душу населения (x_2), тарифы на перевозки и время. В качестве исходных данных была использована информация для двадцати городов и административных районов республики за период 1972—1978 г.г.; прогностические модели при планировании распределения таксомоторов были разделены на группы по следующим признакам: по величине товарооборота на душу населения, численности населения, а также по наличию транспортных средств.

В первую группу вошли города: Тбилиси, Сухуми, Кутаиси, Батуми, Рустави. Во вторую — города и административные районы: Гагра, Ткварчели и т. д.

Так, на основе данных об изменении платного километра на душу населения по первой группе, в зависимости от перечисленных факторов, модель выглядит следующим образом:

$$Y_1 = -59,574 + 0,28 x_1 + 2713,7 x_2 - 17,4974 X_3 - 82,32t$$

Коэффициент множественной корреляции составил 0,94, среднеквадратическое отклонение 20,8.

Как видно из модели, рост товарооборота и уровня автомобилизации увеличивают платный пробег на душу населения, а рост цен на перевозки и время находятся в обратно пропорциональной зависимости. Для этой группы моделей эта зависимость выглядит иначе:

$$Y_2 = 0,1713 + 30,45 x_1 + 143339,7 x_2 - 391,2 x_3 + 1039,7t$$

Коэффициент множественной корреляции 0,92, среднеквадратическое отклонение 17,2.

Как видно из последней модели, лишь цены находятся в обратно пропорциональной зависимости платежеспособному спросу. И это не удивительно. За рассмотренный период, до урегулирования цен, острая нехватка таксомоторов, малая насыщенность административных районов автомобилями (в небольших городах) позволили непрерывно увеличивать производительность одного автомобиля, что не наблюдается в крупных городах.

Одной из характерных особенностей этих перевозок является сезонность и для того, чтобы весь объем услуг был бы удовлетворен, необходимо учесть и составляющие этого процесса.

В изучении данного процесса помогает построение циклической и линейно-циклической прогностических функций методом наименьших квадратов.

Модель линейно-циклической функции имеет следующий вид:

$$y = a_0 + a_1 t + a_2 x_1 + a_3 \cos \frac{2\pi}{N} t + a_4 \sin \frac{2\pi}{N} t$$

где y — оцениваемое значение платного км на душу населения;

t — время;

X_1 — тарифы на таксомоторные перевозки;

$a_i (i = \overline{0,4})$ — коэффициент регрессии.

Полученные коэффициенты регрессии для 5 городов даны в таблице 3.

Коэффициенты сезонности рассчитываются по формуле:

$$K = \frac{\hat{g}}{a_0 + a_1 t + a_2 x_1}$$

Таблица 3

Коэффициенты регрессий, характеризующие сезонность обслуживания

Города	a_0	a^1	a^2	a^3	a^4	Коэффициент множественной корреляции
Тбилиси	22115,73	58,87	-7343,3	-131,0	-78,76	0,93
Кутаиси	2742,4	8,58	-981,6	-72,0	-67,28	0,91
Рустави	1345,87	8,3	-654,6	-15,56	-14,12	0,96
Сухуми	3505,2	5,2	-1226,4	-143,0	-93,73	0,947
Батуми	2042,3	3,55	-687,54	-40,0	64,1	0,936

Для того, чтобы определить по городам и административным районам требуемое количество таксомоторов, наряду со спросом (в зависимости от сезона) необходимо знать и тенденцию изменения производительности одного таксомотора.

Известно, что производительность таксомотора зависит от спроса, территории города, цены на перевозки, насыщенности территории таксомоторами.

Количественная зависимость производительности одного таксомотора от трех первых переменных дана в приведенной ниже модели для пяти городов;

$$\hat{g}_3 = 96,15 + 0,063 x_1 + 0,000013 x_2 - 27,87 y + 0,57 t,$$

где t — время.

Коэффициент множественной корреляции составил 0,864.

Как видно из приведенной модели, с ростом спроса территории производительность возрастает, с ростом цены производительность пропорционально уменьшается. Так, увеличение тарифов на 100% уменьшило производительность одного таксомотора примерно на 47%.

Незначительно возрастает производительность от времени, несмотря на то, что производительность одного таксомотора в платных км уменьшилась, тем не менее общий объем доходов от перевозок существенно вырос, что, безусловно, позволяет уравновесить спрос и предложение.

В заключение следует сделать вывод, что применение современных методов планирования и прогнозирования настоятельно требует совершенствования; зачастую многие независимые переменные модели в данной отрасли являются зависимыми в других отраслях. Поэтому достоверность разработок во многом будет зависеть от возможности получения нужной информации от различных институтов и отраслей. Этому во многом способствует создаваемые и уже функционирующие отраслевые автоматизированные системы управления.

Г. Ш. ЛЕЖАВА

АКТУАЛЬНОСТЬ ПРОБЛЕМЫ ПРЕСТУПНОСТИ В ОБЩЕСТВЕННОМ МНЕНИИ

Общие положения. Преступность как наиболее опасное антисоциальное явление привлекает внимание широких слоев советской общественности. Интерес к социально-правовым феноменам рассматривают в качестве структурного элемента правосознания общества, социальной группы или индивида¹. Поэтому степень интереса к проблеме преступности может быть одним из показателей состояния правосознания, а также общественного мнения о правовых и криминальных явлениях. При этом критериями актуальности проблемы преступности для населения служат: а) осознание этой проблемы в соответствии с партийно-государственной оценкой; б) проявление социальной активности, направленной на ее разрешение².

Как отмечалось в теоретической литературе, правосознание и общественное мнение о праве не только отражает социально-правовые отношения, но и активно влияет на их развитие. В этом выражается регулятивная функция правосознания и соответствующего общественного мнения³. В контексте рассматриваемой проблемы это означает, что феномен социальной актуальности преступности является не только следствием объективной картины правовой действительности, но и способен воздействовать на изменение последней. Так, обеспокоенность общественности по поводу какого-либо конкретного вопроса, имеющего отношение к преступности, ставит государственные органы правоохраны перед необходимостью активизировать свою деятельность на «участке», вызвавшем повышенный интерес у населения, с целью скорейшего удовлетворения общественного мнения⁴.

¹ Как считает О. А. Гаврилов, избирательное отношение к правовым ценностям, интерес к праву выступает как часть механизма реализации правовых потребностей личности. Кроме того, интерес к правовым вопросам определяет и другие позиции правового сознания, например, уровень правовой информированности. (См.: О. А. Гаврилов. Математические методы и модели в социально-правовом исследовании. М., 180, с. 103).

² Общественное мнение о преступности и мерах борьбы с ней, М., 1977, с. 39.

³ См.: Т. Г. Шавгулидзе. Общественное мнение, правосознание и учащаяся молодежь. Тбилиси, 1981, на груз. языке.

⁴ Для иллюстрации этого положения сошлемся на следующий пример. В последнее время внимание общественности привлекла проблема жестокого обращения с животными. Об этом свидетельствуют как большое число публикаций по этой проблеме во всесоюзной печати, так и письма читателей, поступившие в редакции в качестве отклика на эти публикации. («Папка... из Дружка?», «Комсомольская правда» за 24 февраля 1982 г., «На ком шапка горит?», «Комсомольская правда» за 25 апреля 1982 г., «Живодеры», «Огонек», № 15, 1982 г.).

Общественное мнение, возникшее в виде реакции на участвовавшие случаи бесчеловечного обращения с животными, существенно повлияло на практику привлечения к ответственности и вынесения приговоров по соответствующим делам. Под

Напротив, снижение внимания общественности к проблеме преступности, которое выразилось в ослаблении социальной активности граждан, направленной на охрану и укрепление правопорядка, может в определенной степени осложнить осуществление государственных программ по борьбе с преступностью.

Приступая к изучению вопроса об актуальности проблемы преступности в общественном мнении, следует учитывать следующее обстоятельство, отмеченное в специальной литературе: «Актуальность проблемы преступности и мер борьбы с ней с точки зрения общественного мнения не может иметь однозначной оценки, поскольку это мнение складывается как в результате целенаправленного воздействия на массы институализированных средств, так и стихийно — на основе

давлением общественности суды, которые раньше прекращали дела о жестоком обращении с животными «за отсутствием состава преступления» стали квалифицировать соответствующие действия по ст. ст. 144, 149 и 206 УК РСФСР. Возмущение общественности по поводу проявления жестокости к животным достигло такой степени, что на страницах печати высказано предложение о необходимости принятия нормативного акта (административного или уголовно-правового), который бы урегулировал вопросы, связанные с обращением с животными («закон об охране домашних животных»).

В связи с дискуссией, которая развернулась в печати по проблеме жестокого обращения с животными, нельзя, однако, не обратить внимания на то обстоятельство, что эта дискуссия имеет не вполне правильное направление. В частности, авторы некоторых публикаций по этой проблеме практически противопоставляют позицию судей, которые не имеют возможности на основании действующего законодательства квалифицировать жестокое обращение с животными в качестве преступлений, а также мнения адвокатов, защищающих точку зрения судов об отсутствии состава преступления в соответствующих действиях, позиции «негодующей общественности». Высказываются даже соображения о чрезмерном либерализме уголовных приговоров, уже вынесенных по этим делам.

В результате, на наш взгляд, формируется ошибочное общественное мнение о «консерватизме», «отсталости», «некомпетентности» представителей органов правосудия, которые в действительности отстаивают при рассмотрении дел о бесчеловечном отношении к животным столь важный и прогрессивный принцип социалистического правосудия, каким является принцип неукоснительного соблюдения законности. (Заметим по этому поводу, что и органы правосудия в целом неправильно среагировали на общественное мнение вокруг затронутой проблемы. Фактически, например, при квалификации живодерства суды пошли по пути применения аналогии уголовного закона, что с точки зрения советского уголовного права является недопустимым). Более того, подобная направленность дискуссии подрывает престиж правоохранительных органов в глазах населения. Наконец, она не способствует формированию правильного общественного мнения о роли, месте и пределах использования уголовного закона в борьбе с правонарушениями в условиях социалистического общества.

Чтобы не быть голословными, приведем выдержку из статьи «Живодеры», опубликованной в журнале «Огонек» (№ 15 да 1982 г.), автор которой, не удовлетворившись принятым под давлением общественного мнения обвинительного приговора по делу о жестокости по отношению к домашнему животному, пишет: (предложение о необходимости правового урегулирования проблемы, содержащееся в выдержке, если и вызывает согласие, то не может быть признано корректным по отношению к органам юстиции с точки зрения стиля) «...к сожалению, даже приговор, достаточно снисходительный, не ставит еще точки, не решает проблемы в целом. Раз нет в кодексе статьи в защиту «братьев наших меньших» от их старшего брата, не будет покончено (?) с практикой истребления безвинных и бессловесных с жестокостью, страш-

повседневного жизненного опыта»⁵. Исходя из этого, при интерпретации отношения населения к вопросу значимости феномена преступности приходится считаться с двойственным характером этого отношения. С одной стороны, интерес к проблеме преступности и оценка степени ее значимости свидетельствует о правовой культуре и правосознании общества, социальной группы или личности. С другой стороны, отношение населения к вопросу значимости преступности может быть показателем субъективной обеспокоенности граждан частотой преступных проявлений, угрожающих их непосредственным интересам⁶.

Вместе с тем, само по себе субъективное восприятие гражданами проблем преступности (субъективная обеспокоенность преступностью) достаточно сложное, неоднозначное и, вероятно, противоречивое явление. Поэтому при исследовании этого явления представляется целесообразным различать собственно **субъективную обеспокоенность** граждан по поводу преступлений, совершаемых в обществе, и **объективные условия** этой обеспокоенности. При этом показателями субъективной обеспокоенности граждан преступностью могут выступать: страх оказаться жертвой преступления; оценка значимости проблемы преступности; мнение о размерах, динамике и других параметрах преступности как в регионе непосредственного проживания, так и в масштабе общества в целом. Для суждения об объективных условиях обеспокоенности граждан преступными проявлениями можно использовать данные о частоте ситуаций, в которых граждане оказались жертвами или свидетелями преступления, а также показатели официально зарегистрированной и латентной преступности.

При разграничении субъективной обеспокоенности граждан преступлениями и объективных условий этой обеспокоенности возникает ряд интересных вопросов, а именно: каков характер взаимосвязи между субъективной обеспокоенностью преступностью и объективными условиями этой обеспокоенности? Как влияют объективные условия и субъективная обеспокоенность преступностью на проявление активности, направленной на содействие государственным органам в борьбе с преступностью? Как отражается на субъективной обеспокоенности преступностью социально-демографические параметры личности (пол, возраст, семейное положение, социальный и профессиональный статус), а также ее психологические характеристики (эмоциональность, впечатлительность, пессимизм, боязливость и т. д.). Ниже мы сможем лишь частично ответить на эти вопросы, т. к. для полного и обстоятельного научного ответа на них требуется проведение дополнительных исследований или исследовательских процедур.

Эмпирическое исследование актуальности проблемы преступности в общественном мнении. Прежде всего следует отметить, что до сих пор вопрос актуальности феномена преступности для населения в отечественной криминологии изучению не подвергался. Поэтому для данного исследования была разработана специальная методика определе-

ной еще и своими будущими проявлениями. Бесспорно, одно судебное разбирательство с осуждением в итоге (два года лишения свободы условно, с обязательным привлечением к труду в местах, указанных органами МВД) действенней (?) сотни писем в высокие инстанции (?). Это реальный шаг (?) по пути к закону, которого все ждут. Да, его ждут, о чем свидетельствуют многочисленные тревожные сигналы из разных мест. Хочется верить, что органы юстиции отреагируют на них соответствующим нормативным актом. А до той поры (?), извините, (?) придется подлость называть глупостью (?), а садизм — недостатком, пробелом в воспитании (?).

⁵ Общественное мнение о преступности и мерах борьбы с ней, с. 38.

⁶ Там же.

ния актуальности проблемы преступности в общественном мнении⁷. Набор индикаторов, с помощью которых установилась степень актуальности проблем преступности в общественном мнении, включал в себя:

1. общественный интерес к правовым вопросам;
2. оценку гражданами значимости проблемы преступности;
3. оценку гражданами места, отводимого средствами массовой информации проблемам борьбы с преступностью;
4. общественное мнение о мерах борьбы с преступностью;
5. оценку гражданами общественной опасности различных преступлений;
6. оценку населением роли общественных организаций в борьбе с преступностью;
7. включенность граждан в борьбу с преступностью.

Общественный интерес к проблемам преступности. Одним из показателей общественного интереса к преступности и мерам борьбы с ней является степень уклонения граждан от участия в исследовании, которое имеет целью изучение общественного мнения о правовых и криминальных явлениях. В связи с этим необходимо подчеркнуть, что в ходе нашего исследования практически не было зафиксировано случаев отказа от заполнения анкет⁸.

Степень общественного интереса к проблеме преступности проявлялась фактически при ответах на все поставленные в нашей анкете вопросы (отношение к принципам уголовного права и уголовного процесса, оценка престижа и эффективности деятельности органов правоохраны, солидарность с действующими правовыми запретами, правоприменительной деятельностью и карательной политикой и т. д.). Здесь же будет рассмотрен специальный индикатор интереса общества и социальных групп к вопросам преступности и охраны правопорядка. Таким индикатором являлся вопрос анкеты, который позволял определить соотношение уровней интереса опрошенных к разнообразным темам, постоянно находящимся в центре внимания средств массовой информа-

⁷ В этом разделе использованы данные сравнительного эмпирического исследования общественного мнения о преступности и мерах борьбы с ней, которое провели московский Институт прокуратуры СССР и Институт экономики и права АН ГССР. Обобщенные результаты этого исследования легли в основу коллективной монографии «Общественное мнение и преступление», которая в ближайшее время выходит в свет в издательстве «Мецниереба». В монографии имеется специальная глава, посвященная методике и процедуре исследования. Это избавляет нас от необходимости подробно останавливаться в этой статье на вопросах методического характера. В связи с ограниченным объемом статьи также не представляется возможным осветить все индикаторы, с помощью которых выявлялась степень актуальности проблемы преступности для населения, например, общественное мнение о мерах борьбы с преступностью, оценка роли общественных организаций в борьбе с преступностью и ряд других индикаторов.

⁸ Конечно, это не исключало уклонений от ответов в рамках самого исследования. Однако в этом случае подобные уклонения могли быть продиктованы причинами, не связанными с общим позитивным отношением респондентов к целям исследования.

Не следует полагать, что подобная готовность оказания помощи исследователям всегда имеет место. Достаточно привести следующий пример. При опросе общественного мнения о некоторых аспектах преступности, проведенного в ФРГ, 41,1% выбранных для участия в исследовании респондентов отказались от сотрудничества с учеными. (См.: Egon Stephan. Die Stuitgarter Opferbefragung.. In: Empirische Kriminologie. Ein Jahrzehnt kriminologischer Forschung am Max-Planck-Institut Band 1, Freiburg, 1980, с. 46).

ции. Оценке подлежали следующие темы: наука и техника, здравоохранение, физкультура и спорт, мораль и воспитание, литература и искусство, юридическая тематика и судебная хроника, международная жизнь, историко-революционная и военно-патриотическая тематика, сельское хозяйство.

Как выяснилось, среди перечисленных в анкете сфер интересов юридическая тематика среди опрошенных представителей различных социально-профессиональных групп занимает в среднем 5-е ранговое место. Эта степень интереса к вопросам правового характера в кругу проблем, привлекающих внимание средств массовой информации, отмечалась у рабочих, строителей, работников торговли и общепита.

Вместе с тем, в зависимости от возрастной и социально-профессиональной принадлежности опрошенных указанное среднее ранговое место интереса к юридической проблематике могло отклоняться в сторону понижения.

Так, более слабый интерес к юридической тематике среди вопросов, которые освещаются средствами массовой коммуникации, зафиксирован в следующих социально-профессиональных группах:

- работники сельского хозяйства — 8-е ранговое место;
- работники просвещения и науки — 7-е ранговое место;
- учащаяся молодежь, работники здравоохранения и коммунально-бытового хозяйства — 6-е ранговое место.

Выявленная тенденция пониженного интереса к юридическим вопросам в некоторых социально-профессиональных группах (работники сельского хозяйства, работники просвещения и науки, работники здравоохранения, учащаяся молодежь) указывает на необходимость дифференцированного подхода к проведению правового воспитания и правовой пропаганды в обществе.

В частности, особое внимание необходимо уделить повышению интереса к правовой проблематике у представителей интеллигенции, т. к. в данном случае речь идет о людях, которые обладают высоким уровнем образования и культуры. Эти параметры традиционно выдвигают представителей интеллигенции в состав референтных групп, на которые не только ориентируются представители других социальных слоев, но и которые зачастую обладают повышенной способностью воздействия на формирование и развитие социально-психологической атмосферы, в том числе и общественного мнения.

Также следует целенаправленно поднимать уровень интереса к вопросам права и правопорядка и у учащейся молодежи. Как известно, представители этой возрастной категории находятся на той стадии социального и нравственного развития личности, когда еще не завершены формирование и интериоризация систем ценностных ориентаций. Эта стадия формирования личности может оказывать значительное влияние на направленность ее дальнейшего развития. Кроме того, именно на этом возрастном этапе повышается вероятность переориентации подростка в сторону отклоняющегося поведения.

Между тем, право представляет собой ту систему нормативных требований общества и государства, знание, понимание и следование которым является необходимым для каждого члена общества. Соответственно, своевременная интериоризация правовых требований, которая не в последнюю очередь зависит от степени интереса к праву, служит одной из гарантий формирования социально полезного направления развития личности.

Специальным индикатором значимости проблемы преступности для населения служил вопрос анкеты: «Как влияют преступные прояв-

ления на благополучие и благосостояние граждан?» Поскольку вопрос был закрытым, здесь были предусмотрены следующие варианты ответов: 1. влияют весьма существенно; 2. влияют в определенной степени; 3. не имеют существенного значения; 4. затрудняюсь ответить. Если предположить, что при косвенной оценке значимости проблемы преступности для населения, респонденты вероятнее всего основывались на собственном опыте, личных наблюдениях и впечатлениях, то полученные данные в большей мере характеризуют субъективную обеспокоенность граждан влиянием совершаемых преступлений на свои непосредственные интересы. Например, первый вариант ответа прямо указывал на серьезную озабоченность в связи с воздействием преступных актов на благополучие членов общества, поскольку, в целом, в пределах нормы преступность не должна оцениваться в общественном мнении как столь важная проблема. Индикатором более приемлемого с социальной точки зрения отношения к вопросам преступности скорее выступали второй и третий варианты ответов (преступность не имеет существенного значения для граждан или влияет на их интересы в определенной степени). Однако, как свидетельствуют результаты опроса, первый вариант ответа на поставленный вопрос оказался наиболее распространенным по сравнению с другими вариантами ответов. Так, в среднем 44% опрошенных высказали мнение о том, что преступность влияет на интересы граждан весьма существенно образом. 23% респондентов присоединились к мнению о том, что преступность только в определенной мере влияет на благополучие граждан. 6% опрошенных отрицали наличие такого влияния (остальные респонденты от ответа уклонились).

Вместе с тем оценка значимости преступности для населения могла колебаться в зависимости от социально-демографического статуса опрошенных. Так, наибольшую обеспокоенность по поводу преступных деяний проявили представители следующих профессиональных групп:

- работники просвещения и науки — 52% I варианта ответа;
- учащиеся и студенты — 49% соответствующих ответов;
- работники коммунально-бытового хозяйства — 45% соответствующих ответов.

Наименьшее беспокойство относительно зависимости благосостояния членов общества от преступных проявлений зафиксировано в следующих категориях опрошенных:

- занятые в строительстве — 34% I варианта ответа;
- работники торговли и общепита — 38% соответствующих ответов;
- занятые в сельском хозяйстве — 40% соответствующих ответов.

В ряду индикаторов, которые позволяли судить о степени актуальности проблемы преступности для населения, был предусмотрен и вопрос, выяснивший, как оценивают опрашиваемые место, которое средства массовой информации отводят проблеме борьбы с преступностью. Кроме того, этот же вопрос позволял установить меру удовлетворенности читателей, зрителей и слушателей объемом материалов, посвященных этому важному направлению советской уголовной политики.

Соответствующий вопрос в анкете был сформулирован следующим образом: «Какое внимание за последние три года, по Вашему мнению, уделяется вопросам борьбы с преступностью

- а) в программах телевидения,
- б) в радиопередачах,
- в) в прессе,

г) в публичных выступлениях (лекции, семинары и пр.)?»

Опрашиваемые могли выбрать следующие варианты ответов:

1. как всегда,
2. меньше, чем в прошлые годы,
3. больше, чем в прошлые годы,
4. затрудняюсь ответить.

Следует прежде всего оговориться, что интерпретация ответов, полученных на этот вопрос, требует известной осторожности. Дело в том, что субъективная оценка количества материалов о преступности на страницах печати, в передачах радио и телевидения, а также в публичных выступлениях может выражать, с одной стороны, нейтральное мнение опрошенного об объеме соответствующих материалов, передаваемых средствами массовой коммуникации, а с другой — степень субъективной обеспокоенности социальной проблемой преступности. При этом трудность интерпретации усиливается в той мере, в какой практически невозможно определить влияние субъективной обеспокоенности на основные варианты ответов: «меньше, чем в прошлые годы» и «больше, чем в прошлые годы». Нетрудно понять, что субъективная обеспокоенность проблемой преступности может детерминировать оба эти варианта ответов.

Трудность при анализе возникает и в том случае, если предположить, что перед нами нейтральные оценки объема соответствующего информационного материала. Здесь эта трудность вызвана тем, что при таком предположении необходимо установить, чем вызвана та или иная тенденция в освещении проблем преступности: действительными изменениями в движении преступности или же изменениями в отношении средств массовой коммуникации к этим проблемам (изменения в направлениях правовой пропаганды, влияние директив со стороны партийных и административных органов и пр.).

Полученные данные свидетельствуют, что большинство опрошенных во всех социально-профессиональных группах высказали мнение о возрастающем внимании к проблеме борьбы с преступностью со стороны прессы и телевидения. Что же касается радиопередач и публичных выступлений, то оценка этих каналов коммуникации вызвала у опрошенных затруднение. Достаточно указать, что в среднем одна треть респондентов выбрали в этом случае вариант ответа «затрудняюсь ответить». (Заметим, кстати, что этот факт скорее всего указывает на непопулярность этих видов коммуникации по сравнению с прессой и телевидением и заслуживает отдельного рассмотрения). Однако остальные, т. е. информативные ответы, позволили установить, что по мнению опрошенных и в радиопередачах и в публичных выступлениях вопросам борьбы с правонарушениями в обществе отводится большее место, чем в предыдущие годы.

Характерно, что при оценке публичных выступлений, посвященных вопросам борьбы с преступностью, в некоторых социально-профессиональных группах количество уклонений от ответов достигло 50%. Речь идет о работниках здравоохранения, науки и просвещения. Подобная тенденция вероятнее всего свидетельствует о низком уровне лекционно-пропагандистской работы по правовой проблематике в отмеченных категориях опрошенных и указывает на необходимость усиления этой работы.

Как отмечалось выше, интерпретация полученных в этой части исследования данных связана с известными сложностями. Тем не менее выявленная картина позволяет сделать определенные выводы. В частности, зафиксированное распределение ответов (легкость в оценке материалов прессы и программ телевидения и затруднения в оценке ра-

диопередач и публичных выступлений), по нашему мнению, говорит о том, что полученные ответы скорее выражают нейтральные оценки объема информационного материала, а не субъективную обеспокоенность проблемой преступности. Если бы дело обстояло иначе, то во всех ответах, при оценке всех видов коммуникаций должна была проявиться однозначная четкая тенденция, выражающая обеспокоенность опрошенных по поводу проблемы преступности. Как было сказано выше, эта субъективная озабоченность могла проявиться как в ответах «меньше, чем раньше», так и в ответах «больше, чем раньше». И в этом случае респонденты вряд ли старались бы дифференцировать каналы коммуникации, поскольку серьезная обеспокоенность проблемой преступности скорее диктовала бы эмоциональные оценки по типу «больше-меньше», а не селективное отношение к средствам коммуникации.

Изучение включенности граждан в борьбу с преступностью. Как было сказано в начале статьи, одним из критериев актуальности проблемы преступности для населения является социальная активность граждан, направленная на содействие государственным органам в их борьбе с преступными проявлениями в обществе. Изучение включенности населения в борьбу с преступностью позволяет судить об уровне правосознания общества и социальных групп, а также дает возможность наметить рекомендации по совершенствованию участия общественности в мероприятиях по предупреждению и искоренению совершаемых преступлений и правонарушений. Вместе с этим важность контактов населения с юридическими органами и участие граждан в правоохранительной деятельности обуславливается тем, что такие контакты и такая активность являются существенным источником правовых знаний населения.

В качестве индикатора включенности респондентов в борьбу с правонарушениями и другими социально негативными явлениями использовался вопрос: «Являетесь ли Вы:

- 1) дружинником (членом оперативной комсомольской дружины),
- 2) членом товарищеского суда,
- 3) членом группы содействия народному контролю,
- 4) членом «Комсомольского прожектора»,
- 5) общественным воспитателем,
- 6) членом совета профилактики правонарушений,
- 7) членом совета по охране социалистической собственности,
- 8) членом общественной торговой инспекции,
- 9) общественным автоинспектором,
- 10) участвуете в борьбе с правонарушениями в иных формах?».

Как показали данные опроса, наиболее активной формой участия опрошенных в мероприятиях по охране общественного порядка оказалась деятельность в «Комсомольском прожекторе» (21% респондентов). 19% опрошенных участвует в работе народных и комсомольских дружин по охране правопорядка, 10% — являются членами товарищеских судов и еще 10% — участвует в группе содействия народному контролю. Меньше всего среди опрошенных оказалось общественных автоинспекторов (2%), общественных торговых инспекторов (2%) и членов совета по профилактике правонарушений (2%). В деятельности добровольных народных дружин, как свидетельствуют данные, наиболее активно участвуют работники торговли и общепита (28%), занятые в сельском хозяйстве (24%) и рабочие (21%), наименее активно — работники здравоохранения (8%) и работники просвещения и науки (6%). Членов товарищеских судов также больше всего среди занятых в сельском хозяйстве (21%) и рабочих (12%), участников «Комсомольского прожектора» — среди молодежи (34%), общественных воспита-

телей — среди работников сельского хозяйства (14%), рабочих (12%) и строителей (12%). Здесь вновь фиксируется тенденция наименьшей вовлеченности в борьбу с социально негативными явлениями представителей интеллигенции. Так, по данным исследования, среди опрошенных работников науки и просвещения нет ни одного члена товарищеского суда, члена совета по профилактике правонарушений, члена общественной торговой инспекции. Только по 2% опрошенных в этой категории являются общественными воспитателями, общественными автоинспекторами.

Конечно, данные опроса общественного мнения не могут претендовать на абсолютную точность отражения объективной картины включенности населения в общественные мероприятия по предупреждению и сокращению преступности. Однако эти данные являются достаточно надежными для установления общих тенденций, характеризующих деятельность общественности по борьбе с преступлениями и правонарушениями, совершаемыми в обществе. Таким образом, представляется обоснованным вывод о том, что если определенные формы участия граждан в охране социалистического правопорядка используются на практике в удовлетворительной степени (деятельность ДНД, группы содействия народному контролю, работа товарищеских судов, некоторые другие формы участия), то этого нельзя сказать о таких видах общественного воздействия на социально негативные явления, как деятельность общественных автоинспекций, общественных торговых инспекций и советов по профилактике правонарушений. В связи с этим возникает необходимость более широкого вовлечения граждан в отмеченные слабоиспользуемые формы общественной деятельности, направленной на борьбу с нарушениями норм социалистического права.

Равномерное активное участие общественности во всех существующих общественных институтах борьбы с преступлениями и правонарушениями, несомненно, оказывает существенное позитивное влияние на укрепление законности и правового порядка в социалистическом обществе.

Обоснованность требования более широкого привлечения представителей общественности к различным формам добровольного содействия охране социалистического правопорядка подтверждают ответы респондентов на вопрос: «Как бы Вы отнеслись к предложению стать членом товарищеского суда, народной дружины, группы содействия народному контролю?».

Оказалось, что в среднем 46% опрошенных одобрительно отнеслись бы к предложению быть избранным в члены народного суда, 33% — выразили позитивную реакцию на возможность участия в деятельности народных дружин, а 40% — в деятельности групп содействия народному контролю.

В целом эти данные свидетельствуют о достаточно высоком уровне правосознания опрошенных. Вместе с этим эти цифры указывают на социальный престиж добровольных форм участия граждан в правоохранительной деятельности.

В. Н. ПИРОГОВ

О ПОНЯТИИ КООРДИНАЦИИ В ПРЕДУПРЕЖДЕНИИ ПРЕСТУПНОСТИ

Ведущим направлением борьбы с преступностью в социалистическом обществе является профилактика, предупреждение преступлений, устранение причин и условий, с которыми связано совершение конкретных преступных посягательств и существование преступности как социального явления¹.

В советской криминологической литературе предупреждение преступности трактуется как широкий комплекс взаимосвязанных мероприятий, проводимых в целях искоренения преступности и устранения причин, ее порождающих².

Преступность представляет собой целостное и сложное социальное явление, отличающееся множественностью и разнообразием своих связей с рядом элементов общественной жизни. Детерминирующие его факторы, рассредоточенные в различных сферах общественной жизни, лежат в поле деятельности многих субъектов профилактики, которые наделены неодинаковым правовым статусом, отличными функциональными обязанностями, находятся в системе разных ведомств.

Очевиден в связи с этим вывод о комплексном характере системы криминогенных факторов, в которой тесно переплетаются экономические, политические, идеологические, социально-психологические, правовые и иные социальные связи и отношения³. Отмеченное обстоятельство соответственно предопределяет и комплексный характер задач в сфере предупреждения преступности. Их решение диктует необходимость согласования усилий значительного числа социальных учреждений для осуществления комплекса мероприятий с единой целенаправленностью.

Комплексный подход в организации профилактической деятельности обеспечивается посредством управленческого воздействия на те социальные учреждения, которые в той или иной степени решают задачи предупреждения преступности.

Основные принципиальные для всякого управленческого воздействия положения, вне зависимости от сферы реализации, разрабатыва-

1 См. Сахаров А. Б., Социальные условия и преступность. «Методологические вопросы изучения социальных условий преступности (сборник научных трудов)». М., 1979, с. 3.

2 См. Криминология. М., «Юридическая литература», 1976; Звирбуль В. К., Деятельность прокуратуры по предупреждению преступности. М., «Юридическая литература», 1971, с. 20; Сахаров А. Б., Социальная система предупреждения преступности. «Советское государство и право», 1972, № 11, с. 66; Миньковский Г. М., Предмет криминологической профилактики и некоторые проблемы ее эффективности. В сб. «Вопросы борьбы с преступностью», вып. 17, М., «Юридическая литература», 1972, с. 3—5, 11—16.

3 См. Система комплексного планирования и управления профилактикой правонарушений. Рига, «Зинатне», 1980, с. 12.

ются общей теорией управления. Здесь формируются главные требования к подготовке и принятию управленческих решений, к организации их исполнения, к роли и функции контроля, к оценке результатов деятельности субъекта управления и т. д.⁴ Принципиальные положения общей теории управления не могут не согласовываться со спецификой конкретного объекта управления, т. е. специфической сферой управления⁵, поскольку управление в социальных системах представляет собой подсистему в общей структуре социалистического управления, а «каждая подсистема управления имеет в общей структуре свои специфические цели и задачи»⁶.

Управление присуще всем сферам социальной деятельности, однако порядок формирования управляющих систем, методы управляющего воздействия сугубо специфичны в каждой из социальных систем. Их специфика определяется характером объектов и субъектов управленческого воздействия, целей и задач, решаемых в процессе управления.

Складываются управленческие отношения и в сфере предупреждения преступности. Решение задачи оптимизации предупреждения преступности требует совершенствования организационной, управленческой стороны ее процесса, а именно, механизмов анализа, планирования, регулирования и контроля выполнения профилактических мероприятий. Особую актуальность приобретает проблема управления в современных условиях, когда отмечается значительное расширение социальной базы предупреждения преступности. Предупреждение преступности рассматривается как общегосударственная задача. К ее решению привлекаются партийные, государственные, общественные организации, трудовые коллективы, идеологические учреждения.

При этом организационно-правовые (управленческие) факторы своей целью имеют обеспечение эффективного целенаправленного воздействия на преступность со стороны названных социальных институтов.

Проблема управления применительно к преступности нашла широкое обсуждение в криминологической литературе, прежде всего в работах В. Н. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнецовой, Г. А. Аванесова, И. И. Карпеца, С. Е. Вицина⁷.

И. И. Карпец считает, что «нельзя «управлять» преступностью, но можно и нужно на основе глубокого научного анализа управлять процессами борьбы с нею»⁸, т. е. системой органов, ведущих борьбу с преступностью⁹.

Г. А. Аванесов считает возможным ставить вопрос об управлении

⁴ См. Аванесов Г. А., Криминология. Прогностика. Управление. Горький, 1975, с. 347—348.

⁵ См. Келле В., Роль общественной жизни в управлении социальными процессами. «Коммунист», 1974, № 7, с. 61; Глушков В. М., Добров Г. М., Терещенко В. И., Беседы об управлении. М., 1974; Марко Марков. Социализм и управление (сокр. перевод с болгарского). М., 1973.

⁶ Мильнер Б., Об организации управления. «Коммунист», 1975, № 3, с. 39.

⁷ Кудрявцев В. Н., Причинность в криминологии. М., 1968, с. 160, 170; Кузнецова Н. Ф., Преступление и преступность, М., 1969, с. 175; Аванесов Г. А., Криминология. Прогностика. Управление. Горький, 1975, с. 346—398; Карпец И. И., Современные проблемы уголовного права и криминологии. М., 1976, с. 139—159; Вицин С. Е., Системный подход и преступность. М., 1970, с. 27—39.

⁸ Карпец И. И., Современные проблемы уголовного права и криминологии. М., 1976, с. 145.

⁹ Там же, с. 156.

преступностью¹⁰. Однако управляющее воздействие на этот объект, по его мнению, осуществляется не непосредственно, а опосредованно, через другой объект, которым являются органы, непосредственно осуществляющие борьбу с преступлениями. Именно в результате управляющего воздействия на названные органы обеспечивается, в конечном итоге, организованное управление процессами борьбы с преступностью.

По существу аналогичной точки зрения придерживается С. Е. Вицин¹¹. С его точки зрения преступность неуправляема в том смысле, что существуют объективные, находящиеся вне сферы воздействия социальных институтов факторы преступности. Преступность управляема в том смысле, что общество, социальные, государственно-правовые институты всегда находили и находят возможность сдерживать ее, т. е. преступность управляема и фактически ею управляют хотя бы в минимально необходимых пределах.

Нетрудно заметить, что названные авторы расходятся в определении конечного объекта управления в сфере борьбы с преступностью. По мнению И. И. Карпеца им является система органов, осуществляющих борьбу с преступностью. Т. А. Аванесов считает, что в качестве основного, конечного объекта исследуемого вида управления следует рассматривать саму преступность. Управленческое воздействие на органы, ведущие борьбу с правонарушениями, преследует промежуточную цель — обеспечение их эффективного функционирования. Точку зрения Г. А. Аванесова практически разделяет С. Е. Вицин.

Обращает на себя внимание, что несмотря на различающееся понимание управления в исследуемой сфере все авторы единодушны в одном — целесообразно и необходимо управленческое воздействие на органы, осуществляющие функции предупреждения преступности. Именно таким образом достигается основная цель управления в сфере предупреждения преступности — обеспечение согласованности (координации — В. П.) в деятельности органов, осуществляющих профилактические функции¹².

«Чтобы оградить себя от преступлений..., — писал Ф. Энгельс, — общество нуждается в обширном, сложном организме административных и судебных учреждений, требующем безмерной затраты человеческих сил»¹³. Известно, что функции борьбы с преступностью и другими правонарушениями осуществляются различными социальными учреждениями. Они выступают как «компенсирующие механизмы», которые «с разной надежностью восстанавливают нарушения в социальном взаимодействии, стремясь к сохранению социальной, в том числе и правовой системы данного типа»¹⁴.

Очевидно, что социальные учреждения, осуществляющие функции предупреждения преступности, действуют в пределах своей компетенции, своих функциональных обязанностей. Разделение функций, безусловно, обеспечивает оптимальные условия их эффективного функционирования и гарантирует соблюдение законности в их деятельности. В то же время общая задача предупреждения преступности, обеспечение комплексного подхода в ее решении диктует необходимость согласо-

¹⁰ Аванесов Г. А., Криминология. Прогностика. Управление. Горький, 1975, с. 349.

¹¹ Вицин С. Е., Системный подход и преступность. М., 1980, с. 35—39.

¹² См. Аванесов Г. А., Криминология. Прогностика. Управление. Горький, 1975, с. 352.

¹³ Маркс К., Энгельс Ф., Сочинения, т. 2, с. 537.

¹⁴ Яковлев А. М., Предмет социально-правового исследования. «Советское государство и право». 1970, № 8, с. 53.

ния их функций. Эта цель применительно к ведомственно не соподчиненным социальным учреждениям достигается посредством координации.

Термин «координация» понимается как согласование, приведение в соответствие¹⁵. Именно в этом значении он используется в научном обороте, когда речь идет об обозначении согласованной деятельности, установлении целесообразного соотношения между какими-либо действиями.

В криминологической литературе при единообразном толковании смыслового значения понятие «координация» связывается с понятием «управление»¹⁶. Однако вопрос о соотношении этих понятий достаточно детально не рассматривался. Между тем рассмотрение его представляется весьма значимым и с научной, и с практической точки зрения. Уяснение соотношения этих понятий важно, на наш взгляд, для определения содержания понятия координации в управлении борьбой с преступностью.

В литературе по общим проблемам управления нет единой точки зрения при определении соотношения понятий координации и управления. Отмечается, что координация и управление есть органически взаимосвязанные понятия. Однако взаимосвязь между ними трактуется не одинаково и отсюда — отсутствие единообразия в решении этого вопроса.

Некоторыми авторами управление рассматривается как совокупность скоординированных мероприятий, направленных на достижение определенных целей¹⁷.

Высказывалась в литературе и противоположная точка зрения, когда деятельность по согласованию совместных действий, т. е. координация, рассматривается за рамками сферы управления. В. Т. Афанасьев, анализируя систему научного управления обществом, отмечает, что целостным социальным системам присущи свои специфические связи, наиболее характерными из которых являются координационные и субординационные. Координация им понимается как определенная согласованность компонентов целого, как особый характер их взаимозависимости, обеспечивающей динамическое равновесие системы¹⁸. Однако речь здесь ведется о согласовании функций компонентов системы

¹⁵ См. Словарь иностранных слов. М., ГИИНС, 1955, с. 364; С. И. Ожегов. Словарь русского языка. М., ГИИНС, 1963, с. 287; Толковый словарь русского языка под редакцией Д. Н. Ушакова, т. I, М., ОГИЗ, 1935, с. 1459.

¹⁶ См. Жалинский А. Э., Костицкий М. В., Эффективность профилактики преступлений и криминологическая информация. Львов, 1980; Жалинский А. Э., Условия эффективности профилактики. М., 1978; Звирбуль В. К. Деятельность прокуратуры по предупреждению преступности (научные основы. М., 1971; Рябцев В. П. Взаимодействие структурных подразделений органов прокуратуры — «Вопросы борьбы с преступностью». М., вып. 31, 1979; Устинова В. В. Деятельность постоянных комиссий местных советов депутатов трудящихся по предупреждению безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних. «Вопросы борьбы с преступностью» вып. 7, 1968; Маркелов Т. Л. Проблема координации в борьбе с правонарушениями. «Вопросы борьбы с преступностью», М., вып. 26, 1977 г., и др.

¹⁷ Терещенко В. И. Организация и управление. М., «Экономика», 1965, с. 12; «Научные основы государственного управления в СССР», М., «Наука», 1968, с. 42; Научные основы управления социалистической экономикой. М., «Мысль», 1973, с. 14—15; Научные основы управления производством. М., «Экономика», 1969, с. 60; Проблемы общей теории социалистического государственного управления. М., «Наука», 1981, с. 160.

¹⁸ См. Афанасьев В. Г. Научное управление обществом. М., Политиздат, 1973, с. 12.

по горизонтали. Управлению, по его мнению, присущи не координационные, а субординационные качества, т. е. «согласование функций одних компонентов другим и всех без исключения компонентов — системе в целом»¹⁹.

Аналогичной выглядит трактовка координации, предложенная П. М. Керженцевым²⁰. Определяя координацию как согласование работы, он утверждал, что в «чистом» виде она присуща в основном отношениям между несоподчиненными элементами организации, т. е. находившимися на одном уровне, равноправными. Базу координации, таким образом, автор видел фактически во взаимосвязях исполнителей.

Имеется в литературе утверждение и о том, что выделение координации как самостоятельной функции управления не обосновано, поскольку она «или часть распорядительства, или одна из целей управления»²¹. Однако и в этих случаях не отрицается координационное начало управления, обеспечивающего, по мнению авторов, упорядоченное состояние и заданный уровень организованности системы.

В правовой литературе координация, как правило, рассматривается как органически присущее свойство государственного управления. Весьма четкое определение ее было дано А. Е. Луневым. «Координация в социалистическом государственном управлении означает согласование и установление целесообразного соотношения действий различных органов, их структурных подразделений и служащих для достижения определенных целей с наименьшими затратами сил и средств»²².

Непосредственная связь координации с управлением подчеркивается и в других работах юристов. В. С. Основин, говоря о необходимости определенной упорядоченности и согласованности в действиях людей и организаций, указывает, что деятельность²³, обеспечивающая эти цели, называется управлением. Управление, таким образом, обеспечивает согласованность, т. е. координацию.

Координационную сущность управления подчеркивает Г. И. Петров, утверждающий, что управление есть целенаправленная организующая деятельность по установлению или изменению связей, обеспечивающих согласованность (координацию) совместного труда и общежития людей²⁴. Координация непосредственно связывается с самим содержанием управления, когда о ней говорится как о методе государственного управления²⁵, как о следствии и одной из форм централизации²⁶.

¹⁹ Его же, *Функции социальных систем*. «Социологические исследования», 1980, № 2, с. 45; см. также Красавчиков И. А. *Гражданские организационно-правовые отношения*. «Советское государство и право», 1966, № 10, с. 53.

²⁰ См. Керженцев П. М. *Принципы организации*, М., «Экономика», 1968, с. 86.

²¹ *Органы управления социалистическим общественным производством*. Изд-во МГУ, 1972, с. 10.

²² Лунев А. Е. *Координация в государственном управлении*. «Советское государство и право», 1971, № 11, с. 69.

²³ См. Основин В. С. *Основы науки социального управления*. Изд-во Воронежского Университета, 1971, с. 45.

²⁴ См. Петров Г. И. *Предмет науки социального управления*. «Советское государство и право», 1968, № 6, с. 77.

²⁵ См. Лунев А. Е. *Демократизм советского государственного управления*. М., «Юридическая литература», 1967, с. 103.

²⁶ См. Манохин В. М. *Межотраслевые управленческие отношения: основные черты и практика регулирования*. «Советское государство и право», 1971, № 9, с. 81.

В юридической литературе весьма распространено понимание координации в качестве основной функции государственного управления²⁷.

Исходные позиции, необходимые для правильного понимания сущности координации, в основе своей едины во всех рассмотренных случаях. Координация соответственно всегда есть согласованность действий в целях достижения определенных совместных целей. В таком варианте этот термин используется философами, экономистами, юристами, кибернетиками, социологами.

Одновременно из проведенного обзора логически следует и другой вывод. На базе единого понимания сущности координации сформировались различные, иногда прямо противоположные суждения по поводу ее конкретного соприкосновения с управлением. При этом, однако, налицо всеобщее признание органической связи координации и управления. В силу этого указанные расхождения относятся преимущественно к характеру этой связи.

Отсутствие единообразия при определении соотношения понятий координации и управления является, по-видимому, следствием неразработанности общей теории социалистического управления, ведомственного подхода со стороны представителей различных отраслей научных знаний в решении общетеоретических проблем управления, отсутствия единой методологии анализа управленческих процессов в социалистическом обществе²⁸.

Сложность проблемы и причины ее возникновения не могут не трансформироваться и в область управления предупреждения преступности, являющейся подсистемой в общей структуре социалистического управления.

Уяснить место координации в процессе управления предупреждения преступности, т. е. установить их соотношение, представляется возможным при условии определения сущности управленческой деятельности в исследуемой сфере.

Социальные учреждения низового ранга, непосредственно осуществляющие профилактические функции испытывают воздействие как по вертикали, так и по горизонтали. Воздействие по вертикали, несомненно, по своей сути является управленческим, поскольку ведомственная связь вышестоящих инстанций с низовыми звеньями носит характер соподчинения. Однако в этом случае не решается в полной мере задача объединения неподчиненных социальных учреждений в систему. В этом варианте управленческое воздействие преследует иную цель, а именно, необходимую организацию работы соответствующих звеньев системы профилактики преступлений. Определяющим в достижении этой цели является воздействие по горизонтали, т. е. воздействие на функционально неподчиненные социальные учреждения, равноправного на равноправные в реализации функций предупреждения преступности. Вполне уместным будет вопрос — является ли этот вид воздействия по своей сути управленческим? Ответ на него, как представляется, может быть положительным.

Безусловное управленческое воздействие в сфере предупреждения преступности, осуществляемое по горизонтали, не следует отожд-

²⁷ «Советское административное право», М. «Юридическая литература», 1973, с. 16; Лазарев Б. М. Компетенция органов управления. М., «Юридическая литература», 1972, с. 35.

²⁸ Козлов Ю. М. Координация в управлении народным хозяйством СССР. М., 1976, с. 17.

ქ. „მაცნე“, ეკონომიკისა და სპორტის სერია, 1983, № 1

дествлять с государственным управлением в его административном варианте. В последнем случае управленческое воздействие, во-первых, решает, прежде всего, задачи внутриорганизационного характера, во-вторых, строится на началах субординации.

Управленческое воздействие в сфере предупреждения преступности по горизонтали строится не на субординационных началах в их традиционном понимании, т. е. не на внутриведомственных связях типа «руководство — подчинение». Однако оно тем не менее остается по своему характеру управленческим.

Горизонтальный срез районной системы специального предупреждения преступлений позволяет зафиксировать особое положение в ней комиссии по делам несовершеннолетних и прокуратуры, которые на наш взгляд и осуществляют управленческое воздействие в сфере предупреждения преступности.

Управленческий характер деятельности комиссий по делам несовершеннолетних вряд ли может быть поставлен под сомнение, поскольку их взаимосвязи с различными социальными учреждениями²⁹ носят особый характер. Особенность их заключается в том, что управленческие функции комиссий по делам несовершеннолетних являются производными от конституционно закрепленных полномочий местных органов власти. Можно утверждать, что организационно-управленческое воздействие, осуществляемое местными органами власти в отношении горизонтально подчиненных организаций и учреждений в процессе борьбы с правонарушениями несовершеннолетних, опосредствуется деятельностью комиссий по делам несовершеннолетних.

Управленческий характер деятельности комиссий по делам несовершеннолетних и производность ее компетенции от властно-распорядительных полномочий местных органов власти заложены в Положениях о комиссиях по делам несовершеннолетних, регламентирующих порядок их образования и функционирования. Об этом прежде всего свидетельствуют:³⁰

- а) образование комиссий по делам несовершеннолетних исполнительными комитетами Советов народных депутатов;
- б) утверждение их состава Советами народных депутатов;
- в) ответственность и подчиненность комиссий по делам несовершеннолетних Советам народных депутатов;
- г) руководство ее деятельностью заместителем председателя или секретарем исполнительного комитета Совета народных депутатов;
- д) императивный характер постановлений, принимаемых в пределах своей компетенции комиссий по делам несовершеннолетних;
- е) объединение и координирование ими деятельности различных социальных учреждений, осуществляющих функции борьбы с правонарушениями несовершеннолетних;
- ж) разработка и осуществление через соответствующие государственные органы мероприятий по предупреждению правонарушений несовершеннолетних;
- з) осуществление контрольных функций за состоянием воспитательно-профилактической работы, проводимой различными социальными учреждениями.

Управленческое воздействие, оказываемое прокуратурой в под-

²⁹ Их перечень приводится в ст. 8 «Положения о комиссиях по делам несовершеннолетних», утвержденного Указом Президиума Верховного Совета РСФСР от 3 июля 1967 г.

³⁰ См. там же, ст. ст. 3,4,5,7,8,10.

системе правоохранительных органов, безусловно, не следует идентифицировать с собственно государственным управлением, т. е. с управлением, которое осуществляется по вертикали и строится на связи «руководство—подчинение». Отлично оно и от того варианта управления, которое имеет место во взаимосвязях комиссии по делам несовершеннолетних и перечисленными в Положении о ней социальными учреждениями. Во взаимосвязи прокуратуры и иных правоохранительных органов отсутствуют субординационные начала и воздействие здесь является в чистом виде воздействием по горизонтали, т. е. на ведомственно несоподчиненные социальные учреждения. Было бы логичным утверждать, что в этом случае какое бы то ни было управленческое воздействие становится невозможным, поскольку соподчиненность между субъектом и объектом управления отсутствует.

Однако отсутствие формальной подчиненности во взаимосвязях прокуратуры с иными правоохранительными органами вовсе не ставит их в положение равноправных сторон. Следует в этом случае различать понятия подчиненности и властности³¹. С этой точки зрения в отношениях между прокуратурой и иными правоохранительными органами присутствуют определенные элементы властности, властности надведомственного характера. Это утверждение, на наш взгляд, представляет обоснованным, исходя из закрепленных законодательно полномочий прокуратуры.

Закон о Прокуратуре СССР (ст. 3) наделяет органы прокуратуры полномочиями координировать деятельность правоохранительных органов по борьбе с преступлениями и иными правонарушениями.

Таким образом, законодатель, выделяя в сфере борьбы с преступлениями и правонарушениями орган-координатор и координируемые органы, с одной стороны, обеспечивает правовую базу для реализации прокуратурой ее координационных полномочий, с другой — устанавливает юридическую обязательность для иных правоохранительных органов испытывать координирующее воздействие. При этих обстоятельствах равноправие правоохранительных органов в сфере борьбы с преступностью не может не нарушаться в пользу координирующего органа. Реальное воздействие на деятельность органов МВД, суда и юстиции становится прерогативой прокуратуры. Очевидно, что неотъемлемой чертой правового статуса прокуратуры является наделение ее специфическими полномочиями надведомственного характера. Такого рода полномочия — гарантия реальности координирования функций, осуществляемых правоохранительными органами в сфере борьбы с преступностью и правонарушениями.

Координационные отношения по своему содержанию не являются каким-то особым видом отношений, отличным от управленческих. Использование этого понятия оправдано лишь в методическом смысле³².

В процессе осуществления координации (координирования) возникают связи управленческого характера, поскольку в этих случаях речь идет о реализации органом-координатором (прокуратурой) юридически властных полномочий в порядке одностороннего волеизъявления и независимо от конкретной подчиненности координируемых (иных правоохранительных) органов.

³¹ см. Пронина В. С. Центральные органы управления народным хозяйством. М., «Юридическая литература», 1971, с. 120—121.

³² см. Козлов Ю. М. Координация в управлении народным хозяйством СССР. М., 1976, с. 72.

Координирующий аспект компетенции прокуратуры был уже заложен в самой идее ее создания³³. Он возникает из положения прокуратуры как органа надзора за исполнением законов в различных сферах социальной действительности, в т. ч. и сфере предупреждения преступности. Теория и практика доказали важнейшее значение прокурорского надзора и в области организации профилактики, где он обеспечивает эффективность предупредительной работы, обуславливая ее определенный методический уровень, единство требований, развитость направлений и т. д.³⁴ Надзорные полномочия прокуратуры, на наш взгляд, и делают взаимоотношения правоохранительных органов, складывающиеся в сфере борьбы с преступностью, не равноправными. Представляется, что ст. 3 «Закона о Прокуратуре СССР» лишь закрепила уже фактически имевшие место взаимосвязи правоохранительных органов, осуществляющих функции борьбы с преступностью.

Сказанное выше позволяет сделать некоторые выводы. Очевидна, прежде всего, специфика управленческих отношений, складывающихся по горизонтали в сфере предупреждения преступности. На наш взгляд, она заключается в правовом статусе субъектов управленческого воздействия, основополагающими элементами которого являются: а) наличие межведомственной специальной компетенции; б) отсутствие прямых субординационных связей с управляемыми органами; в) обладание соответствующими юридически-властными полномочиями надведомственного характера.

Представляется, что рассматриваемый вид управленческих связей не обладает какими бы то ни было свойствами, принципиально отличающими его от иных вариантов социального управления. Поэтому методологически правильным будет рассмотрение понятия координации в сфере предупреждения преступности, исходя из его соотношения с понятием управления.

При этих условиях имеется основание для того, чтобы при анализе понятия управления в сфере предупреждения преступности руководствоваться классической формулой К. Маркса о функциональном назначении управления в рамках любого совместного труда людей, поскольку существование и самого общества, и его социальных подсистем есть результат комбинированной, т. е. совместной деятельности множества лиц и различных социальных учреждений. И во всех видах деятельности, в которых имеется сотрудничество, общая «связь и единство процесса необходимо представлены одной управляющей волей и функциями, относящимися не к частным работам, а ко всей деятельности мастерской, как это имеет место с дирижером оркестра»³⁵. Иначе говоря, обеспечение общей связи и единства процесса совместной или комбинированной деятельности есть функция управления. Общая связь и единство обеспечивается, во-первых, путем установления согласованности между индивидуальными работами, во-вторых, путем выполнения общих функций, возникающих из движения всего данного организма в отличие от движения его самостоятельных органов³⁶. Нет объективных препятствий для распространения этих положений и на сферу предупреждения преступности. В

³³ см. «Известия ВЦИК», № 132 от 16 июня 1922 г.

³⁴ см. Жалинский А. Э. Условия эффективности профилактики преступлений. М., 1978, с. 102.

³⁵ Маркс К., Энгельс Ф. Соч. т. 25, ч. I, с. 422.

³⁶ см. Маркс К., Энгельс Ф., Соч. т. 23, с. 342.

процессе управления в сфере предупреждения преступности обеспечивается согласованность функционирования всех самостоятельных субъектов профилактического воздействия, выполняются общие функции, которые не по силам каждому из компонентов системы в отдельности.

Следует заметить, что это управление в понимании К. Маркса является координирующим по своему содержанию и значению. Управление, по его мнению, есть такой вид социальной деятельности, который обеспечивает согласование и сотрудничество в интересах достижения определенной цели. Представляется, будет обоснованным утверждение, что и в сфере предупреждения преступности именно в рамках управления ею осуществляется система скоординированных мероприятий, направленных на достижение поставленных целей.

Совершенно очевидно, что установление согласованности между индивидуальными работами и есть координация в ее самом буквальном понимании. Это безусловно, поскольку управление есть «особая функция, возникающая из самой природы общественного процесса труда»³⁷. Именно общественный характер процесса труда потребовал обеспечения необходимых связей, взаимодействия его участников, объединения и согласованности их действий, т. е. скоординированности. В связи с этим К. Маркс, подчеркивая главные задачи управления, на первый план выдвинул установление согласованности как необходимого условия сотрудничества, обеспечения эффективности совместной деятельности.

Очевидно, что имеются достаточные основания для того, чтобы само управление рассматривать в качестве координирующей деятельности. Об этом свидетельствует не только прямое указание на то, что в процессе управления устанавливается согласованность, но и наличие функций особого вида, т. е. тех, которые К. Маркс определял как «общие функции, возникающие из движения всего производственного организма»³⁸. Речь идет о централизованных функциях, концентрируемых в руках субъекта управления. Эти общие функции осуществляются субъектом управления отдельных участников совместной деятельности. Таким образом, например, осуществляется в сфере предупреждения преступности функция планирования, которая призвана обеспечить согласованность, т. е. имеет ярко выраженное координационное назначение. Следовательно, и общие функции, реализуемые в порядке управления предупреждением преступности, также могут рассматриваться в качестве одного из проявлений координирующей сущности управления.

Координационная природа управления в сфере предупреждения преступности предопределяет признание координации в качестве неотъемлемого элемента каждой из управленческих функций. Координация проявляется соответственно во всех элементах (стадиях, циклах, фазах) управленческого процесса, наполняя собой их содержание.

К числу основных функций относят чаще всего организацию, планирование, контроль³⁹. Каждая из названных функций может быть охарактеризована в качестве координирующей.

³⁷ Маркс К., Энгельс Ф. Соч. т. 23, с. 343.

³⁸ Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 23, с. 342.

³⁹ См. Лазарев Б. М., Компетенция органов управления. М., «Юридическая литература», 1972, с. 34—36; Тихомиров Ю. А. Управленческое решение. М., «Наука», 1972, с. 15. Представляется, что функциональная структура управления в сфере борьбы с преступностью может быть представлена аналогичным образом.

Функция организации предполагает своей целью формирование системы органов, оказывающих воздействие на преступность. В этих действиях отчетливо выражено упорядочивающее начало, поскольку здесь обеспечивается взаимодействие и согласованность, необходимые для эффективного воздействия на преступность. «Организация, таким образом, представляет собой процесс превращения случайных связей в необходимый или достигнутый и относительно неизменный результат этого процесса»⁴⁰. Нет сомнения, что элемент координации объективно присущ организационной функции управления.

Совершенно очевидно, что функция планирования также наполнена координационным содержанием, поскольку здесь речь идет о реализации общей функции системы органов, осуществляющих профилактическую деятельность.

Контроль, на наш взгляд, также служит целям координации, который предполагает контролирование хода исполнения согласованных мероприятий⁴¹, содействует обнаружению и устранению таких явлений, которые мешают необходимой согласованности, нарушают ее.

Изложенное позволяет прийти к выводу, что координационный характер управления в сфере предупреждения преступности находит свое четко выраженное проявление в следующем:

1. Управление в сфере предупреждения преступности всегда устанавливает согласованность между всеми индивидуальными проявлениями и усилиями различных социальных учреждений, реализующих свои профилактические функции.

2. Согласованность совместных действий в предупредительной работе достигается путем осуществления субъектами управления (прокуратура и комиссия по делам несовершеннолетних) общих функций системы. Общий характер этих функций определяется не только тем, что они обнаруживаются в деятельности любого субъекта профилактического воздействия, но и тем, что в них объективно осуществляется деятельность по обеспечению согласованности, т. е. координация.

3. Достижение согласованности в сфере управления предупреждением преступности есть основная цель управленческой деятельности, которой подчинено функционирование субъектов управления.

4. Координация «пронизывает» весь процесс управления предупреждением преступности, все важнейшие элементы управляющего воздействия, представляя собой категорию, органически связанную с функционированием управления.

5. В процессе управленческой деятельности в сфере предупреждения преступности осуществляется регулирование совместной деятельности социальных учреждений, решающих общие задачи в исследуемой сфере. Регулирование обеспечивает устранение возможных отклонений от разработанной программы скоординированной деятельности, учет изменений внутренней (в системе органов) и внешней (в преступности) ситуации. Тем самым осуществляется управленческое воздействие, направленное на сохранение и поддержание упорядоченности данной управляемой системы, т. е. скоординированности.

6. В процессе управления предупреждением преступности реализуются юридически-властные полномочия надведомственного характера. Властно-волевой момент управления в исследуемой сфере озна-

⁴⁰ Петрушенко Л. А. Принцип обратной связи, М., 1972, с. 65.

⁴¹ см. Жалинский А. Э., Условия эффективности профилактики преступлений. М., 1978, с. 101.

чает, что управленческая деятельность оснащается специфическими властными полномочиями, необходимыми для успешного и эффективного выполнения задачи объединения и регулирования совместной деятельности несоподчиненных социальных учреждений. Властное начало, следовательно, присущее и управлению в сфере предупреждения преступности, служит в конечном счете интересам координации, поскольку ведомственные интересы подчиняются общим.

Высказанные положения не следует рассматривать как теоретическое обоснование подмены управления координацией, отождествления координации с управлением. Речь идет об обосновании координирующей сущности управления в сфере предупреждения преступности. Управлять — значит, прежде всего, согласовывать, координировать.

Представлена отделом уголовного права и криминальной психологии Института экономики и права АН ГССР

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიაში

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია ტექნიკურ და საზოგადოებრივ მეცნიერებათა დარგში ახალგაზრდა მეცნიერთა საუკეთესო ნამუშევრების გამოსავლინებლად 1983 წლისათვის აცხადებს კონკურსს.

კონკურსში გამარჯვებულთათვის დაწესებულია ორი მედალი და ფულადი პრემია, თითოეული 200 მანეთის ოდენობით, რომელსაც ყოველწლიურად დეკემბერში ანიჭებს საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია ახალგაზრდა მეცნიერებს საუკეთესო მეცნიერული ნამუშევრებისათვის.

მედლები და პრემიები მიენიჭებათ ცალკეულ მეცნიერებს საუკეთესო მეცნიერული ნამუშევრებისათვის (მეცნიერულ ნაშრომთა სერიისათვის ერთიანი თემატიკის მიხედვით), აღმოჩენებისათვის, გამოგონებებისათვის.

მედლებისა და პრემიების მოსაპოვებლად კონკურსში მონაწილეობისათვის დაიშვებიან სამეცნიერო-კვლევითი დაწესებულებების, უმაღლესი სასწავლებლების, საწარმოებისა და ორგანიზაციების მეცნიერი და სამეცნიერო-ტექნიკური თანამშრომლები, მასწავლებლები, სტაჟიორ-მკვლევარები, ასპირანტები, რომელთა ასაკიც არ აღემატება 33 წელს.

კანდიდატების წამოყენების უფლება აქვთ.

ა). სამეცნიერო დაწესებულებებისა და უმაღლესი სასწავლებლების სამეცნიერო საბჭოებს;

ბ). სამინისტროებს, უწყებებს;

გ). სამრეწველო საწარმოთა და საკონსტრუქტორო ბიუროების ტექნიკურ საბჭოებს.

ორგანიზაციები, რომელნიც წამოაყენებენ კანდიდატებს, ვალდებული არიან არა უგვიანეს ოქტომბრისა, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის სათანადო განყოფილებაში წარწერით „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მედლის პრემიითურთ მოსაპოვებლად“ წარმოადგინონ:

ა). მოტივირებული წარდგენა, რომელიც შეიცავს ნამუშევრის მეცნიერულ დახასიათებას;

ბ). გამოქვეყნებული სამეცნიერო ნამუშევრის (ნაშრომთა სერიის), აღმოჩენის ან გამოგონების მასალები 3 ეგზემპლარად;

გ). ცნობები ავტორის შესახებ (ძირითადი სამეცნიერო ნაშრომების, აღმოჩენების, გამოგონებების სია, სამუშაო ადგილი და თანამდებობა, დაბადების წელი, ბინის მისამართი).

ცნობები ტელეფონით: 93-29-86, 93-88-89.